

КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЛАВКІНА МАРИНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 338.242.4:336.71

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством

Галузь знань – економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.А. Славкіна

Науковий керівник – Покатаєва Ольга Вікторівна, доктор економічних наук,
професор

Запоріжжя – 2019

АНОТАЦІЯ

Славкіна М.А. Економічна безпека банківського сектору національної економіки України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2019.

Питання економічної безпеки, і не тільки банківського сектору національної економіки, як ніколи актуальні та вимагають прискіпливої уваги практиків та теоретиків. Результати наукового пошуку сучасної економічної школи доводять багатоаспектність категорії «економічна безпека банківського сектору», що обумовлюють поширення складності дослідження її суті, обґрунтування сукупності показників, які визначають її рівень, точного вибору методу її оцінювання та прогнозування тощо. Досліджений спектр ознак та характеристик явища економічної безпеки в банківському секторі вимагає пошуку інтегрованого підходу до забезпечення необхідного її рівня, досягнення якого дасть змогу банківській системі та її елементам функціонувати у динамічній рівновазі із зовнішнім середовищем та внутрішніми збуреннями, що і визначає актуальність та своєчасність теми дисертації.

Метою дослідження є розробка сукупності засобів забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки на теоретико-методичному та концептуальному рівнях. Об'єктом дослідження є процес забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки в умовах невизначеності. Предметом дослідження виступають концептуальні положення, теоретико-методичні та практичні підходи до забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки в умовах невизначеності.

Теоретико-методичним базисом дисертації є положення та результати досліджень фахівців у сфері забезпечення економічної безпеки банківського

сектору національної економіки, нормативно-правові акти та відомості України, матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства фінансів України, рейтингових та аналітичних агенств.

В ході дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: індукція, дедукція, аналіз, синтез, узагальнення, абстрагування, уточнення, термінологічний аналіз, аксіоматичний, трендовий аналіз, структуризація, експертне оцінювання, спостереження, вимірювання, розрахунковий, статистичний, таксономічний, регресійний та стратегічний аналізи, імітаційне моделювання, гіпотетико-дедуктивний, критичний аналіз, концептуалізація.

За результатами дослідження розвинуто теоретико-концептуальні положення щодо доцільності дослідження багатовимірною профілю економічної безпеки банківського сектору у інтегрованому значенні, що пояснюється необхідністю врахування суб'єктивності бачення дослідників економічної безпеки банківського сектору, проявленої за рахунок формування різних точок зору (суб'єктів, об'єктів), які визначають конкретний кут дослідження, і, тим самим, звужують межі наукового пошуку відповідного інструментарію, множини показників, статистичного забезпечення, наслідком чого є формування фрагментарних висновків, які у принципі суперечать суті багатоаспектної та багатосуб'єктної категорії економічної безпеки банківського сектору.

Уточнено визначення суті категорії «економічна безпека банківського сектору» шляхом встановлення відмінностей між категоріями «фінансова» та «економічна» безпеки, врахування кола відповідальних та зацікавлених суб'єктів, що дало змогу трактувати її як інструмент забезпечення стану захищеності банківського сектору державою, НБУ та кожною установою самостійно шляхом виявлення, попередження та усунення зовнішніх та внутрішніх загроз і створення умов для сталого розвитку держави. Пропонована інтерпретація розуміння суті категорії чітко визначає суб'єктів

економічної безпеки та підкреслює вагомість не лише забезпечення стану захищеності банківського сектору у певний період, але й вказує на пролонгацію заходів безпеки з метою створення умов для сталого розвитку держави.

Проведено аналіз найістотніших факторів впливу на економічну безпеку банківського сектору, в результаті чого визначено основні загрози, що здійснюють негативний вплив на її рівень: недосконале та мінливе законодавство, що регулює діяльність у банківському секторі; відсутність чіткого напрямку державної економічної політики через часту зміну влади; негативні впливи глобалізації та недостатню урегульованість інтеграційних процесів; низька капіталізація українських банків; значна експансія іноземного капіталу на національному ринку; продовження військових дій на Сході країни; незахищеність банківських внутрішніх мереж від хакерських атак; значні обсяги проблемних активів; низький рівень захищеності депозитних вкладень; недостатній рівень кредитування юридичних та фізичних осіб тощо.

Здійснено аналіз та узагальнення існуючих методик, підходів, моделей та методів оцінювання економічної (фінансової) безпеки. Окреслено суперечності, які існують в сучасних науково-методичних підходах щодо оцінювання рівня різних складових економічної безпеки. Визначено, що сьогодні дослідники не виробили єдиного комплексного підходу до оцінювання економічної безпеки банківського сектору, оскільки, по-перше, не існує чіткого термінологічного апарату щодо категорій "банківський сектор" та "економічна безпека банківського сектора"; по-друге, існує великий набір показників, але немає систематизованого групування та обґрунтування їх здатності свідчити про настання загроз; по-третє, необхідно використовувати такі показники, які дозволять здійснювати прогнози щодо настання загрозливого стану.

В ході дослідження розвинуто структуру економічної безпеки банківського сектору за такими складовими: глобалізаційна, політично-

правова, регулятивна, маркетингова, фінансова, інформаційна; здійснено їх формалізацію. Обґрунтовано підходи до оцінювання ризиків банківської діяльності на основі обраної структури. Чіткіше визначено множину ризиків, які можуть виникнути у сфері безпеки банківського сектору національної економіки. Обґрунтовано застосування експертного методу для оцінювання ризиків банківського сектору.

Проаналізовано сучасний стан цифровізації в різних сферах національної економіки. Підтверджено, що, з одного боку, цифровізація (діджиталізація) банківського сектору сприяє розвитку новітніх форм роботи із клієнтами, трансформації технологій надання послуг (застосування мобільних додатків, краудфандинг, страхування, роботизація, надання консультативних послуг, QR та B2B платежі), з іншого боку – фінансові установи та їх клієнти наражаються на додаткові ризики (кібератаки, кіберзлочинність). Структуризовано знання про вплив цифровізації на економічну безпеку банківського сектору на основі використання SWOT-аналізу, що дало змогу побудувати матрицю, використання якої надає можливість виявлення наслідків прийняття управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки банківського сектору в умовах ризиків інформаційного середовища. Охарактеризовано перспективи впровадження цифрових інновацій в діяльність банківських установ та визначено можливі ризики для системи економічної безпеки банків. За результатами узагальнення думки експертів встановлено, що однією із проблем впровадження цифрових технологій у банківську сферу є здатність користувачів до оволодіння ними.

Розвинуто механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом формування фінансово освіченого споживача банківських послуг, який, на відміну від існуючих, має два рівні: макро- та мікроекономічний, об'єкти впливу та елементи, а саме: організаційно-методичне забезпечення, інструменти та стимули, що впливають на різні вікові групи населення та координуються спеціальним

державним органом - комітетом з фінансової просвіти.

Набули подальшого розвитку концептуальні положення щодо розвитку фінансової освіти для забезпечення безпеки банківського сектору, в основі якої фінансову грамотність та обізнаність розглянуто як базис, а економічну безпеку - як надбудову, що дало чітке уявлення про роль фінансової грамотності у функціонуванні банківського сектору та забезпеченні необхідного рівня його економічної безпеки. Відмінністю розвинутого підходу від існуючих є застосування класифікації населення не лише за віковим критерієм, а й за всіма основними факторами, що впливають на сприйняття фінансової інформації та прийняття грамотних фінансових рішень.

Удосконалено методичний підхід до оцінювання та прогнозування системного ризику банківського сектору, обґрунтований на основі критичного аналізу існуючих підходів, визначеної множини ключових показників та застосування до них методу таксономії та економетричного моделювання. Застосування підходу дає змогу обґрунтувати траєкторію змін значення системного ризику банківського сектору з урахуванням динаміки ключових показників, напрям якої враховується при макроекономічному плануванні соціально-економічних процесів держави.

Удосконалено методичний підхід до обґрунтування сценаріїв формування рівня економічної безпеки банківського сектору, визначений за методологією оцінювання рівня економічної безпеки держави, параметри якого досліджуються засобами імітаційного та економетричного моделювання. За результатами дослідження сценаріїв визначено доцільні зміни значень ключових показників та спрогнозовано перспективні зміни рівня економічної безпеки банківського сектору національної економіки.

Ключові слова: економічна безпека, банківський сектор, забезпечення, оцінювання, національна економіка, ризики, цифровізація, фінансова грамотність та освіченість.

SUMMARY

Slavkina M.A. Economic security of the banking sector of the national economy of Ukraine. - On the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.03 - Economics and Management of National Economy. - Classic Private University, Zaporozhye, 2019.

Issues of economic security, and not just the banking sector of the national economy, are more relevant than ever and require the attention of practitioners and theorists. The results of the scientific search of the modern school of economics prove the multidimensionality of the category "economic security of the banking sector", which cause the extension of the complexity of the study of its nature, the justification of a set of indicators that determine its level, the exact choice of the method of its assessment and forecasting, etc. The studied range of features and characteristics of the phenomenon of economic security in the banking sector requires the search for an integrated approach to ensure its required level, the achievement of which will allow the banking system and its elements to function in dynamic equilibrium with the external environment and internal perturbations, which determines its relevance and timeliness.

The purpose of the study is to develop a set of means of ensuring the economic security of the banking sector of the national economy at theoretical, methodological and conceptual levels. The object of the study is the process of ensuring the economic security of the banking sector of the national economy under uncertainty. The subject of the study is the conceptual provisions, theoretical, methodological and practical approaches to ensuring the economic security of the banking sector of the national economy under uncertainty.

The theoretical and methodological basis of the dissertation is the provisions and results of research of experts in the field of ensuring the economic security of the banking sector of the national economy, regulatory acts and information of Ukraine, materials of the State Statistics Service of Ukraine, the

National Bank of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, rating and analytical agencies.

During the research the following general and special methods were used: induction, deduction, analysis, synthesis, generalization, abstraction, refinement, terminological analysis, axiomatic, trend analysis, structuring, expert evaluation, observation, measurement, computational, statistical, taxonomic and taxonomic analyzes, simulation modeling, hypothetical-deductive, critical analysis, conceptualization.

According to the results of the research, theoretical and conceptual provisions on the expediency of studying the multidimensional profile of economic security of the banking sector in an integrated sense have been developed, which is explained by the necessity to take into account the subjectivity of the vision of the researchers of the economic security of the banking sector, manifested by the formation of different points of view (subjects, objects).), which determine the specific angle of the study, and thus narrow the boundaries of scientific search for relevant tools, sets of indicators, statistics On security, resulting in the formation of fragmentary findings are in principle contrary to the essence and multifaceted category bahatosub'yektnoyi economic security of the banking sector.

The definition of the essence of the category "economic security of the banking sector" was clarified by distinguishing between the categories of "financial" and "economic" security, taking into account the circle of responsible and interested entities, which made it possible to interpret it as an instrument for ensuring the state of banking sector security by the state, the NBU and each the institution itself by identifying, preventing and eliminating external and internal threats and creating conditions for the sustainable development of the state. The proposed interpretation of the essence of the category clearly identifies economic security actors and emphasizes the importance of not only ensuring the security of the banking sector over a certain period, but also indicating the extension of security measures in order to create conditions for the sustainable development of

the state.

The analysis of the most significant factors influencing the economic security of the banking sector has resulted in the identification of the main threats that have a negative impact on its level: imperfect and volatile legislation governing the banking sector; lack of clear direction of state economic policy due to frequent change of power; the negative effects of globalization and the lack of regulation of integration processes; low capitalization of Ukrainian banks; significant expansion of foreign capital in the national market; continuation of hostilities in the East; insecurity of bank internal networks against hacker attacks; significant volumes of distressed assets; low level of security of deposit investments; insufficient level of lending to legal entities and individuals, etc.

The analysis and generalization of the existing methods, approaches, models and methods of assessing economic (financial) security is carried out. The contradictions that exist in the current scientific and methodological approaches to assessing the level of different components of economic security are outlined. It has been determined that researchers have not yet developed a single integrated approach to assessing the economic security of the banking sector, since, firstly, there is no clear terminological apparatus for the categories "banking sector" and "economic security of the banking sector"; second, there is a large set of indicators, but there is no systematic grouping and justification for their ability to testify about the occurrence of threats; thirdly, it is necessary to use such indicators that will make predictions about the occurrence of the threatened state.

In the course of the research, the structure of the economic security of the banking sector was developed according to the following components: globalization, political and legal, regulatory, marketing, financial, information; they have been formalized. Approaches to risk assessment of banking activities based on the chosen structure are substantiated. A number of risks that may arise in the security sector of the national economy's banking sector are more clearly identified. The use of the expert method for assessing banking sector risks is substantiated.

The current state of digitization in various spheres of the national economy is analyzed. It is confirmed that, on the one hand, digitization (digitalization) of the banking sector contributes to the development of new forms of customer service, transformation of technology of service provision (use of mobile applications, crowdfunding, insurance, robotization, provision of advisory services, QR and B2B payments), on the other hand - financial institutions and their clients are exposed to additional risks (cyber-attacks, cybercrime). The knowledge about the impact of digitalization on the economic security of the banking sector was structured based on the use of SWOT analysis, which allowed to build a matrix that could identify the consequences of management decisions on ensuring the economic security of the banking sector in the context of risks of the information environment. Prospects for the introduction of digital innovations in the activities of banking institutions are outlined and the possible risks to the system of economic security of banks are identified. According to the results of the experts' opinion, one of the problems of introduction of digital technologies in the banking sphere is the ability of users to master them.

A mechanism for raising the level of economic security of the Ukrainian banking sector by forming a financially educated consumer of banking services has been developed, which, unlike the existing ones, has two levels: macro and microeconomic, objects of influence and elements, namely: organizational and methodological support, tools and incentives that affect different age groups and are coordinated by a special state body, the Financial Education Committee.

The conceptual provisions for the development of financial education to ensure the security of the banking sector, based on which financial literacy and awareness are considered as a basis, and economic security as a superstructure, have given further development, which gave a clear idea of the role of financial literacy in the functioning of the banking sector. economic security. The difference from the developed approach from the existing ones is the application of population classification not only by age criterion, but also by all major factors influencing the perception of financial information and making sound financial

decisions.

The methodological approach to the assessment and forecasting of systemic risk in the banking sector has been improved, based on a critical analysis of existing approaches, a set of key indicators and the use of taxonomy and econometric modeling. The application of the approach makes it possible to justify the trajectory of changes in the value of systemic risk of the banking sector, taking into account the dynamics of key indicators, the direction of which is taken into account in the macroeconomic planning of socio-economic processes of the state.

The methodological approach to the substantiation of the scenarios of formation of the level of economic security of the banking sector, determined according to the methodology of assessing the level of economic security of the state, the parameters of which are investigated by means of simulation and econometric modeling. According to the results of the scenario study, it is expedient to change the values of the key indicators and forecast the prospective changes in the level of economic security of the banking sector of the national economy.

Keywords: economic security, banking sector, security, valuation, national economy, risks, digitization, financial literacy and education.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Статті в наукових фахових виданнях та у виданнях України, включених до міжнародних інформаційних і наукометричних баз

1. Славкіна М. А. Теоретичний зміст економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. Кропивницький: ЦНТУ, 2018. Вип. 1 (34). С. 206–214. (0,63 д. а.)

Ulrich's Periodicals Directory, ResearchBib (Academic Resource Index), Central and Eastern European Online Library, Scientific Indexing Services (SIS), Index Copernicus, CrossRef, Google Scholar.

2. Славкіна М. А. Сучасні тенденції розвитку банківського сектору України в контексті стратегічних завдань забезпечення його економічної безпеки. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр.* Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2018. Вип. 36. С. 87–94. (0,68 д. а.)

CrossRef, WorldCat.

3. Славкіна М. А. Механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом формування фінансово освіченого споживача банківських послуг. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 20. С. 132–137. (0,6 д. а.)

Indexed in the ICI Journal Master List.

4. Славкіна М. А. Систематизація показників та методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 20. С. 270–279. (0,99 д. а.)

Indexed in the ICI Journal Master List

5. Славкіна М. А., Покатаєва О. В. Оцінювання системного ризику як інструмент забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 23. Ч. 1. С. 157-161 (0,59 д. а./ 0,25 д.а.)

Особистий внесок: розвинуто підхід до оцінювання системного ризику.

CrossRef; Index Copernicus; Російський індекс наукового цитування (Росія), Google Scholar.

6. Славкіна М. А., Покатаєва О. В. Структуризація та оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. Ч. 1. С. 152–157. (0,56 д. а./0,25 д.а.)

Особистий внесок: структуровано та розвинуто підхід до оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки.

CrossRef, Index Copernicus, Російський індекс наукового цитування (Росія), Google Scholar.

7. Славкіна М. А. Покатаєва О. В. Структурна модель концепції розвитку фінансової грамотності населення як запорука економічної безпеки банківського сектору України. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. URL: <http://www.economy.-pauka.com.ua/> (0,58 д. а. / 0,25 д.а.) *Особистий внесок: розвинуто концепцію розвитку фінансової грамотності населення.*

CrossRef, Index Copernicus, Google Scholar.

Матеріали конференцій

8. Славкіна М. А. Теоретичне підґрунтя та сучасні проблеми економічної безпеки банківського сектору України. *Бізнес, цифрові інновації та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 22 грудня 2018 р.): у 2 ч. / ГО «Львівська економічна фундація». Львів: ЛЕФ, 2018. Ч. 1. С. 54–56. (0,09 д. а.)

9. Славкіна М. А. Тенденції показників функціонування та розвитку банківського сектору України. *Перспективи та пріоритети розвитку економічної системи в умовах нестабільності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 грудня 2018 р.): у 2 ч. Дніпро: НО «Перспектива», 2018. Ч. 1. С. 36–39. (0,14 д. а.)

10. Славкина М. А. Экономическая безопасность банковского сектора

национальной экономики: факторы влияния и текущее положение. *Science and education in the modern world: Materials of the international scientific – practical conference*. Karagandy: EPD «Bolashak-Baspa», 2019. 1st vol. P. 325–329. (0,38 д. а.)

11. Славкіна М. А. Шляхи підвищення економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *International Scientific Conference Modern Economic Research: Co-operation, Banking, Public Administration in a Decentralized Environment: Conference Proceedings*, September 26th, 2017. Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2017. P. 20–22. (0,15 д. а.)

12. Славкіна М.А. Системний ризик економічної безпеки банківського сектору України. *Теоретичні та практичні аспекти антикризового регулювання економіки країни: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 4 травня 2019 р.)* / відп. за вип. д. е. н., проф. С.О. Якубовський. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. С. 39–42. (0,16 д. а.)

13. Славкіна М. А. Узагальнення методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *International Scientific Conference Corporate Governance: Strategies, Processes, Technology: Conference Proceedings*, October 20th, 2017. Kaunas, Lithuania: Baltija Publishing, 2017. P. 71–74 (0,19 д. а.)

14. Славкіна М. А. Структура економічної безпеки банківського сектора національної безпеки України. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квітня 2019 р., Хмельницький-Сатанів)*. Хмельницький: ХНУ, 2019. С. 107–110. (0,15 д. а.)

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	26
1.1. Теоретичний зміст економічної безпеки банківського сектору національної економіки України	26
1.2. Систематизація показників та методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України	40
1.3. Структуризація економічної безпеки банківського сектору національної економіки України	62
Висновки до розділу 1	78
Список використаних джерел до розділу 1	80
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАНУ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	88
2.1. Результати аналізу основних показників, що визначають сучасний стан та тенденції економічної безпеки банківського сектору України	88
2.2. Оцінювання системного ризику як інструмента регулювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки	104
2.3. Вплив цифровізації банківської діяльності на економічну безпеку банківського сектору України	131
Висновки до розділу 2	142
Список використаних джерел до розділу 2	145
РОЗДІЛ 3. ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	152
3.1. Розробка сценаріїв зміни рівня економічної безпеки банківського сектору України	152
3.2. Прогнозування рівня економічної безпеки банківського сектору	

України	168
3.3 Механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом реалізації концептуального бачення формування фінансово освіченого споживача банківських послуг	181
Висновки до розділу 3	201
Список використаних джерел до розділу 3	205
ВИСНОВКИ	209
ДОДАТКИ	215

ВСТУП

Актуальність теми. Зважаючи на ситуацію, що склалася в Україні за останні роки, питання економічної безпеки, причому не лише банківського сектору національної економіки, вимагають прискіпливої уваги практиків і теоретиків. Результати наукового пошуку сучасної економічної школи доводять багатоаспектність категорії «економічна безпека банківського сектору», що ускладнює дослідження її суті, обґрунтування сукупності показників, які визначають її рівень, точний вибір методу її оцінювання та прогнозування. Явище економічної безпеки в банківському секторі потребує пошуку інтегрованого підходу до забезпечення необхідного її рівня, досягнення якого надасть змогу банківській системі та її елементам функціонувати в динамічній рівновазі із зовнішнім середовищем і внутрішніми збуреннями. Саме тому ця дисертація базується на максимальному охопленні аспектів прояву економічної безпеки в контексті формування єдиного профілю, структура якого відображає інтеграцію її багатовимірного значення.

Загальні поняття та методологію дослідження економічної безпеки банківського сектору розкрито в працях таких учених, як: О. Барановський, М. Виклюк, І. Грищенко, Б. Дадашев, Н. Дудченко, Я. Жарій, Н. Зачосова, М. Зубок, І. Крупка, Н. Кузьминчук, Д. Мельник, І. Мігус, О. Олешко, А. Пластун, С. Побережний, О. Покатаєва, Н. Прокопенко, Т. Сак, К. Салига, Ю. Самура, О. Сергієнко, Я. Солдатова, В. Соловійов, О. Трохимець, В. Федоренко, І. Чуйко, З. Шацька, С. Яременко та ін.

Окремі аспекти прояву системних ризиків банківського сектору розглядають І. Белова, М. Власенко, В. Лавренюк, Ю. Орловська, О. Пернарівський, О. Просович, К. Процак, В. Шевчук, L. Laeven, F. Valencia, C. Reinhart, K. Rogoff та ін.

Особливу увагу вчених та практиків привертають тенденції

цифровізації в банківському секторі як новації, що зумовлює появу нових небезпек. Зокрема, окреслена проблема представлена в публікаціях таких авторів, як: І. Андрушків, Л. Кльоба, Н. Краус, Н. Пантелєєва, В. Пирогов, Г. Поченчук, Я. Чайковський та ін.

Питання розвитку фінансової грамотності та освіченості на всіх освітніх рівнях та для всіх вікових категорій населення як основи забезпечення необхідного рівня економічної безпеки банківського сектору аналізували Т. Васильєва, Л. Захаркіна, Т. Смовженко, Л. Птащенко, Н. Слав'янська, Л. Турчин, Г. Фесенко, А. Шабардіна, J. Almenberg, S. Biswas, A. Fanta, A. Gupta, S. Lewis, D. Lindley, K. Mutsonziwa, D. Naidoo, J. Robson, O. Widmark та ін.

Весь масив результатів досліджень учених тільки доводить багатоаспектність ролі банківського сектору та крайню вагомість питань забезпечення його економічної безпеки на довгострокову перспективу, що визначило коло завдань і мету наукового пошуку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах таких науково-дослідних робіт Класичного приватного університету: «Сучасні проблеми модернізації та структурних трансформацій економіки Придніпровського регіону» (номер державної реєстрації 0114U006322), де здобувачем удосконалено методичний підхід до оцінювання й прогнозування системного ризику банківського сектору; «Науково-методичне забезпечення фінансово-економічних процесів» (номер державної реєстрації 0116U004350), де здобувачем удосконалено методичний підхід до обґрунтування сценаріїв формування рівня економічної безпеки банківського сектору; «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (державний реєстраційний номер 0116U000798), де здобувачем розвинуто теоретико-концептуальні положення щодо доцільності дослідження багатовимірного профілю економічної безпеки банківського сектору в інтегрованому значенні, уточнено визначення суті категорії «економічна безпека банківського сектору», систематизовано складові

економічної безпеки банківського сектору.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є розробка сукупності засобів забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки на теоретико-методичному та концептуальному рівнях.*

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *завдання*:

- проаналізувати та уточнити теоретичні аспекти та методичні засади економічної безпеки банківського сектору;
- провести аналіз найістотніших факторів впливу на економічну безпеку банківського сектору;
- здійснити аналіз та узагальнити існуючі методики, підходи, моделі та методи оцінювання економічної безпеки банківського сектору;
- дослідити структуру економічної безпеки банківського сектору;
- охарактеризувати загальні тенденції розвитку банківського сектору;
- розкрити існуючі підходи до оцінювання системного ризику банківського сектору;
- проаналізувати вплив цифровізації на економічну безпеку банківського сектору;
- побудувати імітаційну модель оцінювання економічної безпеки банківського сектору України та спрогнозувати її значення;
- обґрунтувати механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України.

Об'єкт дослідження – процес забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки в умовах невизначеності.

Предмет дослідження – концептуальні положення, теоретико-методичні та практичні підходи до забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки в умовах невизначеності.

Методи дослідження. Теоретико-методичним базисом дисертації є положення та результати досліджень ключових фахівців у сфері забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної

економіки, нормативно-правові акти та відомості України, матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства фінансів України, рейтингових та аналітичних агентств.

У ході дослідження використано такі загальнонаукові та спеціальні методи: *індукції, дедукції, аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, уточнення, термінологічного аналізу, аксіоматичний* – для структуризації знань про теоретичний зміст економічної безпеки банківського сектору національної економіки України, уточнення суті категоріального апарату (підрозділи 1.1); *трендовий аналіз, структуризації, експертного оцінювання* – для визначення складових економічної безпеки банківського сектору національної економіки, систематизації методів та показників оцінювання економічної безпеки банківського сектору та надання характеристики ризиків банківського сектору на основі джерел їх виникнення (підрозділи 1.2, 1.3); *спостереження, вимірювання, розрахунковий, трендовий аналіз* – для дослідження тенденцій щодо основних показників, які визначають стан забезпечення економічної безпеки банківського сектору (підрозділ 2.1); *узагальнення, статистичний, таксономічний, регресійний аналіз* – для оцінювання та прогнозування системного ризику банківського сектору національної економіки (підрозділи 2.2); *стратегічний аналіз* – для дослідження впливу цифровізації банківської діяльності на економічну безпеку банківського сектору України (підрозділи 2.3); *таксономічний, імітаційне моделювання, регресійний аналіз* – для обґрунтування сценаріїв зміни рівня економічної безпеки банківського сектору України (підрозділи 3.1, 3.2); *гіпотетико-дедуктивний, критичний аналіз, концептуалізацію* – для обґрунтування механізму підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору (підрозділ 3.3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розвитку сукупності засобів забезпечення економічної безпеки банківського сектору на теоретико-методичному й концептуальному рівнях в умовах невизначеності. Результати дослідження, що мають елементи новизни,

виявляються в такому:

удосконалено:

– методичний підхід до оцінювання та прогнозування системного ризику банківського сектору, обґрунтований на основі критичного аналізу існуючих підходів, визначеної множини ключових показників і застосування до них методу таксономії та економетричного моделювання. Застосування підходу надає змогу обґрунтувати траєкторію змін значення системного ризику банківського сектору з урахуванням динаміки ключових показників, напрям якої враховується при макроекономічному плануванні соціально-економічних процесів держави;

– методичний підхід до обґрунтування сценаріїв формування рівня економічної безпеки банківського сектору, визначений за методологією оцінювання рівня економічної безпеки держави, параметри якого досліджено засобами імітаційного та економетричного моделювання. За результатами аналізу сценаріїв встановлено доцільні зміни значень ключових показників та спрогнозовано перспективні зміни рівня економічної безпеки банківського сектору національної економіки;

набуло подальшого розвитку:

– уточнення визначення суті категорії «економічна безпека банківського сектору», яке обґрунтовано на основі встановлення відмінностей між категоріями «фінансової» та «економічної» безпеки, врахування кола відповідальних і зацікавлених суб'єктів, що надало змогу трактувати її як інструмент забезпечення стану захищеності банківського сектору державою, Національним банком України та кожною установою самостійно шляхом виявлення, запобігання й усунення зовнішніх та внутрішніх загроз і створення умов для сталого розвитку держави. Пропонована інтерпретація розуміння суті категорії чітко визначає суб'єктів економічної безпеки та підкреслює вагомість забезпечення стану захищеності банківського сектору в певний період, а також вказує на пролонгацію заходів безпеки з метою створення умов для сталого розвитку держави;

– систематизація та формалізація складових економічної безпеки банківського сектору за категоріями: глобалізаційна, політично-правова, регулятивна, маркетингова, фінансова, інформаційна, – використання якої на практиці надає змогу експерту уточнити спектр імовірних ризиків банківської діяльності та спостити процедуру їх оцінювання;

– структуризація знань про вплив цифровізації на економічну безпеку банківського сектору на основі використання SWOT-аналізу, що надало змогу побудувати матрицю для виявлення наслідків прийняття управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки банківського сектору в умовах впливу ризиків інформаційного середовища;

– механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом формування фінансово освіченого споживача банківських послуг, який, на відміну від існуючих, має два рівні: макро- та мікроекономічний, об'єкти впливу й елементи, а саме: організаційно-методичне забезпечення, інструменти та стимули, що впливають на різні вікові групи населення й координуються спеціальним державним органом – комітетом з фінансової просвіти;

– концепція розвитку фінансової освіти для забезпечення безпеки банківського сектору, у якій фінансову грамотність та обізнаність розглянуто як базис, а економічну безпеку – як надбудову, що дало чітке уявлення щодо ролі фінансової грамотності у функціонуванні банківського сектору та забезпеченні необхідного рівня його економічної безпеки. Відмінністю розвинутого підходу від існуючих є застосування класифікації населення не лише за віковим критерієм, а й за всіма основними факторами, що впливають на сприйняття фінансової інформації та прийняття грамотних фінансових рішень;

– теоретико-концептуальні положення щодо доцільності дослідження багатовимірного профілю економічної безпеки банківського сектору в інтегрованому значенні, що пояснюється необхідністю врахування суб'єктивності бачення дослідників економічної безпеки банківського

сектору, виявленої завдяки формуванню різних поглядів (суб'єктів, об'єктів), які визначають конкретний кут дослідження і, тим самим, звужують межі наукового пошуку відповідного інструментарію, множини показників, статистичного забезпечення, наслідком чого є формування фрагментарних висновків, які в принципі суперечать суті багатоаспектної та багатосуб'єктної категорії економічної безпеки банківського сектору.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що застосування пропонованих положень дисертації надає змогу забезпечити економічну безпеку банківського сектору національної економіки в умовах невизначеності. Основні положення дисертації продемонстрували та довели практичну цінність у роботі Запорізької обласної організації Товариства “Знання” України (довідка № 58-18 від 20.02.2018) при проведенні лекційних занять для представників органів місцевого самоврядування, працівників банків з розкриття механізму підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України та концепція розвитку фінансової освіти для забезпечення безпеки банківського сектору. Практичну цінність теоретико-концептуальних положень щодо доцільності дослідження багатовимірного профілю економічної безпеки банківського сектору та методичного підходу до обґрунтування сценаріїв формування рівня економічної безпеки банківського сектору доведено у роботі ПАТ АКБ “Індустріалбанк” (довідка № 4269 від 25.05.2018). Результати дослідження використовують також у навчальному процесі Класичного приватного університету при викладанні дисциплін «Соціально-економічна безпека», «Економетрія», «Ринок фінансових послуг» для студентів економічних спеціальностей і спеціальностей з управління та адміністрування (довідка № 04-18 від 22.02.2018), де враховано в навчально-методичному забезпеченні теоретико-методичні положення оцінювання та прогнозування рівня економічної безпеки банківського сектору.

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, її зміст і її основні положення репрезентують авторський погляд

щодо забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки. Особистий науковий внесок здобувача в опублікованих наукових працях, що виконані у співавторстві, уточнено в списку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на наукових конференціях: «Corporate Governance: Strategies, Processes, Technology» (Kaunas, 2017 p.); «Co-operation, Banking, Public Administration in a Decentralized Environment» (Kielce, 2017 p.); «Бізнес, цифрові інновації та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток» (м. Львів, 2018 p.); «Перспективи та пріоритети розвитку економічної системи в умовах нестабільності» (м. Дніпро, 2018 p.); «Science and education in the modern world» (Karagandy, 2019 p.); «Теоретичні та практичні аспекти антикризового регулювання економіки країни» (м. Одеса, 2019 p.); «Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства» (м. Хмельницький, Сатанів, 2019 p.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертації викладено в 23 наукових працях, з яких: 14 – статті в наукових фахових виданнях (з них 7 – у виданнях України, включених до міжнародних інформаційних і наукометричних баз), 7 – матеріали конференцій. Загальний обсяг публікацій – 5,89 д. а., з яких 5,03 д. а. належить особисто автору.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, п'яти додатків. Загальний обсяг роботи – 214 сторінок, з них основний текст – 180 сторінок. Робота містить 42 рисунки, 34 таблиці. Список використаних джерел включає 152 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

1.1. Теоретичний зміст економічної безпеки банківського сектору національної економіки України

Для сталого розвитку національного банківського сектору існує широкий спектр загроз, які пов'язані з дією внутрішніх та зовнішніх чинників. На деякі зовнішні фактори може впливати НБУ, як регулятор, тоді як комерційні банки мають лише пристосовуватись до зовнішніх змін. При цьому зовнішні загрози можуть суттєво вплинути не тільки на банківський сектор, а й на економіку країни загалом. Захист банківської системи від негативного впливу зовнішніх факторів є передумовою для сталого розвитку економіки України. Останнім часом спостерігається тенденція до скорочення кількості банківських установ та збільшення кількості націоналізованих банків. Загалом, банківський ринок за останні роки зазнав серйозних трансформацій на інституціональному рівні.

З одного боку, це вказує на те, що держава піклується про сталий розвиток банківської системи, очищення та формування якісних структур, задаючи необхідного регуляторного впливу на функціонування установ. З іншого боку, державне втручання породжує нерівність суб'єктів ринку шляхом вибіркового рефінансування, що створює умови для «ручного» управління ринком, та, як наслідок, створення штучних конкурентних переваг.

Таким чином, безпека банківського сектору залежить не тільки від різного роду геополітичних впливів, які важко передбачити та уникнути, а й від управлінських рішень владних структур. Вагомість банківського сектору

для функціонування національної економіки робить дослідження його економічної безпеки своєчасним та актуальним.

Слід відмітити, що питання економічної безпеки різних сфер національної економіки знаходиться у центрі уваги багатьох наукових шкіл та окремих науковців. Економічна безпека національної економіки в цілому досліджувалась такими українськими вченими, як Н. Борецька, І. Бабець [1], З. Варналій, Т. Воронкова, З. Гбур, Т. Гордієнко, І. Грищенко, М. Денисенко, Х. Мандзіновська, А. Мельник, О. Новікова, О. Ольшанська, Є.Свірідов [46], В. Третяк, В. Федоренко, Т. Цвігун, І. Яремко та інші.

У своїх працях вчені досліджують, яким чином кризові явища та сучасна геополітика впливають на безпеку національної економіки. Дискусійними лишаються питання державного регулювання економіки та його наслідки порушені, ще за часів Дж. Кейнса. Вчені погоджуються з необхідністю захисту та підтримки українського виробника товарів і послуг, але як саме має виглядати ця підтримка одностайної відповіді немає.

Що ж до економічної безпеки банківського сектору, то зазначену проблему у своїх працях розглядали такі науковці, як О. Барановський [2,3,4], С. Васильчак, О. Васильчишин [5], Р. Вовченко [8,9], О. Дмитрова, Н. Дудченко [13], Ю. Кіржецький, К. Маменко, Ю. Ніколаєнко, А. Ткаченко [58] та інші.

Більшість праць зазначених науковців присвячена визначенню категорії «економічна безпека банківського сектору» та класифікації ризиків, які можуть становити загрозу для сталого розвитку банківської системи. При цьому слід відмітити, що дискусійним є питання щодо самої можливості застосування категорії «економічна безпека банківського сектору». Таким чином, питання безпеки та ризиків пов'язані між собою та обумовлюють формування ланцюга причинно-наслідкових зв'язків між ними.

Крім того, у центрі уваги функціонування банківського сектору стоїть його стійкість, при цьому, саме фінансова, що породжує дискусійні питання тотожності тлумачення суті категорій «економічна безпека», «фінансова

безпека».

З огляду на зазначене зауважимо, що переважна більшість науковців, які досліджують проблему банківської безпеки, акцентують увагу саме на фінансовій безпеці, а не на економічній. Тому вважаємо, що дискусійні питання, які стосуються теоретичних аспектів економічної безпеки банківського сектору мають бути досліджені більш глибоко.

Дискусійність виникає з даного приводу у результаті того, що банки є фінансовими посередниками та фінансовими установами одночасно, основною метою діяльності яких є отримання прибутку та здійснення специфічних фінансових операцій та послуг. Як наслідок, багато дослідників вважає за необхідне говорити саме про фінансову безпеку. На наш погляд, такий підхід може бути застосований у тому випадку, коли ми досліджуємо багатозначні ролі банківських структур в межах соціально-економічного середовища, які в основному формують фінансові відносини. Даний погляд є завузьким при оцінюванні загроз для банківського сектору в рамках національної економіки.

Спираючись на дослідження провідних науковців України, спробуємо сформулювати основні відмінності між категоріями «економічна безпека» та «фінансова безпека», а також визначити випадки, у яких застосовуються зазначені категорії. Результати проведеного дослідження наведено у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Відмінності понять «економічна безпека» та «фінансова безпека»

Назва критерію диференціації	Економічна безпека	Фінансова безпека
За цілісністю категорії	Відображає цілісну економічну категорію	Є складовою економічної безпеки
За широтою суті категорії	Широка за суттю категорія, що поділяється на певні складові й характеризується багатоаспектністю	Вузька за суттю категорія, що має чітку спеціалізацію
За системою управління	Є об'єктом державної економічної політики (макрорівень), регіональної економічної політики	Є об'єктом грошово-кредитної, валютної, податкової та бюджетної політики держави

	(мезорівень) або загальної економічної політики підприємства (мікрорівень)	(макрорівень); податкової та бюджетної політики регіону (мезорівень); фінансового менеджменту (мікрорівень)
За об'єктом захисту	Економіка країни (регіону, підприємства) в цілому та її складові елементи	Фінансова система країни, регіону, підприємства
Мета захисту	Забезпечення сталого розвитку економіки країни, певного регіону або підприємства	Забезпечення фінансової стійкості та прибутковості суб'єктів господарювання
За механізмом регулювання	Економічний механізм	Фінансовий механізм

Джерело: складено за [2, 5, 9, 13, 58].

З табл. 1.1 бачимо, що «економічна безпека» та «фінансова безпека» не є тотожними категоріями. Незважаючи на те, що О. Васильчишин вважає, що для банківського сектору доцільно вживати термін «фінансова безпека», а не «економічна» [5, с. 9], у нашому дослідженні будемо вживати саме категорія «економічна безпека банківського сектору», оскільки уточнення категорії за рахунок додавання «банківського сектору» дає змогу охопити як аспекти економічної безпеки, так і фінансової складової. Далі проаналізуємо кілька існуючих тлумачень суті цієї категорії. Для цього одразу визначимо нашу позицію, за якою «економічну безпеку банківського сектору» ми вважаємо елементом системи «економічної безпеки національної економіки», що цілком логічно.

На думку науковців [60], «економічна безпека національної економіки» являє собою системну категорію, яка представлена сукупністю взаємозв'язків між елементами національної економічної системи та загрозами, що здатні викликати зміну їх властивостей, і яка формується відповідно до інтересів держави та спрямована на досягнення збалансованого стану економічної системи та її сталого розвитку [60, с. 29]. В цьому контексті стає зрозумілим, що основними двома складовими економічної безпеки є система, яка потребує захисту, та загрози, що здатні порушити збалансованість її розвитку. Таким чином, суть досліджуваної категорії визначається такими основними елементами як «стан системи» та «загрози» його стійкості.

І. Бабець зазначає, що на систему діють не лише зовнішні та внутрішні чинники, а й внутрішньосистемні зміни, що здатні негативно вплинути на якість системи, а тому управління системою має базуватися на критеріях економічної безпеки її розвитку [1, с. 35]. Таким чином, І. Бабець «обґрунтовує тезу щодо можливості саморуйнування системи навіть за умови відсутності будь-яких негативних впливів ззовні», що цілком логічно, зважаючи на те, що банківський сектор є відкритою системою, здатною до самоорганізації, з притаманними їй циклами розвитку, при цьому її внутрішні взаємозв'язки тісно пов'язані із зовнішніми.

На думку Є. Свірідова економічна безпека банківської системи – це визначена сукупність умов, які роблять неможливим погіршення фінансового стану комерційних банків, попереджають порушення відповідного порядку функціонування банківської системи, сприяють збереженню ліквідного стану активів, відтворенню капіталу тощо [46, с. 187]. У даному визначенні автор підкреслює переважно превентивну функцію безпеки, хоча в неї є й інші функції, зокрема контроль, забезпечення розвитку системи, створення умов для співробітництва тощо. За змістом зрозуміло про необхідність дотримання певного рівня ключових показників, що цілком відповідає суті встановлених НБУ нормативів.

О. Барановський підкреслює взаємопов'язаність економічної безпеки банківського сектору та окремої установи. Він наголошує, що на рівні банківського сектору здійснюється контроль, який забезпечує Національний банк України, тоді як на рівні банку безпечні умови функціонування створюються керівництвом на підставі існуючої нормативно-правової бази та внутрішніх положень [2, с. 22].

При цьому О. Барановський розглядає не вузьку суть категорії «економічна безпека банківського сектору», а вдається до складного аналізу категорії «безпека банківської сфери», висвітлюючи багатоаспектність та значущість цього терміну [2]. Такий підхід має право на існування, оскільки суть даної категорії охоплює властивості банківської системи, питання

досяжності рівноважного стану, зростання та розвитку в умовах впливу системних та несистемних ризиків.

Отже, виокремлення об'єкту та предмету дослідження потребує розмежування таких економічних категорій як економічна безпека банківського сектору (системи), діяльності банківських установ (функціонал), банківської безпеки, безпеки банків (їх сукупності), що також впливатиме на інтерпретацію методики оцінювання її рівня, тлумачення результатів розрахунків тощо.

Р. Вовченко зазначає, що вивчати безпеку банківського сектору доцільно у різноманітних аспектах: правовому, соціальному, економічному, організаційному, технічному, психологічному, інформаційному та інших [9]. При цьому найважливішим він вважає саме економічний аспект [9, с. 28]. В умовах розвитку сучасних технологій не можна применшувати значення інформаційної та технічної безпеки банківського сектору, якими, на нашу думку, також забезпечується економічна безпека.

В.Шурпаков у своїх дослідженнях визначає банківську безпеку одним із пріоритетних складових банківського менеджменту, що передбачає планування, прогнозування, організацію, проведення заходів із попередження та запобігання можливим загрозам, ризикам, що виникають під час здійснення діяльності банку [63]. Акцентуючи увагу тільки на питаннях економічної безпеки, можна втратити додаткову важливу інформацію щодо впливу її рівня як на внутрішню структуру банку, так і на зовнішні зв'язки.

Т.В.Сусуловська, О.А.Кириченко визначають банківську безпеку з «безпеки технологічно вивіrenих і організаційно побудованих систем контролю і аналізу банківських операцій» [24]. Проте, операційний та функціональний підходи визначення суті банківської безпеки опираються не тільки на забезпечення та реалізацію контролю, а включають і прийняту ризик-орієнтовану систему управління, тому бачення авторів дещо обмежене.

В.І.Соловійов трактує банківську безпеку як певний стан

функціонування банківської системи країни, за яким реалізується та є наявним: доступне кредитування, ефективне використання кредитних ресурсів, незалежність формування та реалізації банківського капіталу від міжнародних учасників [55]. Погоджуємося з думкою автора, що досліджувана категорія дійсно відображає певний стан, але можливості, що забезпечують його певний рівень, зазначені частково.

Таким чином, досліджувана категорія одночасно визначається певним характерним станом, що є перспективним для розвитку економіки, заходами з управління загрозами, ризиками, сукупністю умов функціонування та взаємодії з іншими учасниками, системою контролю над операціями тощо.

В цьому контексті Барановський О. зазначає, що багатоаспектність даної категорії проявляється у дослідженнях за такими напрямками, як: уникнення шахрайства; управління банківськими ризиками та ризиками здійснення банківських операцій; розробкою систем індикаторів попередження загроз; дотримання суб'єктами нормативів, що висуває Центральний банк України [31].

Комплексне бачення суті економічної безпеки банківського сектору представлено у роботі, автором якої є М. Зубок [23, с. 7], де зміст категорії автор визначає як певний стійкий стан, при якому досягається мета діяльності, захищеність від ризиків та попереджаються загрози [23]. Крім того, дослідник суті економічної безпеки банківського сектору також визначає як його властивість вчасно та вдало реагувати на загрози, протистояти негативному впливу факторів, генерувати систему захисту на необхідному рівні [23]. На наш погляд, автор виносить у центр уваги саме адаптивні властивості банківської системи.

Більшість існуючих досліджень економічної безпеки банківського сектору залишаються однобічними, і лише окремі вчені наголошують на взаємозв'язку мікро-, макросередовища банківської системи та діяльності, суб'єктність вирішення питань їх забезпечення. Зазначене обумовлено ще і тим, що рівень складності побудови банківської системи досить високий, а в

умовах кризи держави негативний вплив системних ризиків примножується.

Крім того, у нормативно-правових актах також немає чіткого визначення цієї категорії. Так, у прийнятому Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII немає визначення суті категорії «економічна безпека України» та й жодних заходів щодо її забезпечення не представлено [19]. Хоча, безперечно, економічна безпека є складовою національної безпеки, особливо в сучасних умовах глобалізації.

При цьому, у Стратегії національної безпеки України, яка була затверджена ще у 2015 р., зазначається про необхідність забезпечення економічної безпеки [59]. Дослідивши шляхи забезпечення економічної безпеки (деолігархізація, демонополізація, створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів тощо), дійшли висновку, що цей документ складався на хвилі національного піднесення, викликаного революцією гідності, й носить суто декларативний характер. Жодних конкретних кроків щодо досягнення зазначених цілей ні в цьому, ні в інших нормативно-правових актах не визначено.

У Законах України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000р. № 2121-III [17] та «Про Національний банк України» від 20.05.1999р. № 679-XIV [18], які регламентують діяльність банківського сектору, також не представлено тлумачення категорії «економічна безпека». При цьому в обох нормативно-правових актах наводиться перелік контролюючих та регулюючих заходів, що мають здійснюватися банками самостійно та НБУ з метою управління банківськими ризиками. Тобто, функцію забезпечення безпеки реалізовано засобами банківського нагляду, і мови не йде про участь інших учасників процесів перерозподілу капіталу через фінансовий механізм, які також впливають на рівень безпеки.

В Стратегії Національного банку України [56] питання безпеки розглядаються тільки в межах безпеки здійснення розрахунків, що вважаємо досить обмеженим в умовах сьогодення. Проте, у Стратегії розвитку банківської системи 2016-2020 [56] зазначається, що її визначені стратегічні

цілі, завдання та їх виконання являються питаннями рівня національної безпеки. Тобто, вагомість ролі банківського сектору відповідає вагомості питань забезпечення національної безпеки держави, але безпосередньо мети досягнення необхідного рівня безпеки не ставиться.

І тільки у «методиці щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 2013 р. [40] під банківською безпекою розуміється «рівень фінансової стійкості банківських установ країни, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників» незалежно від умов її функціонування [40]. Дане ствердження базується саме на фінансовій стійкості банківського сектору, що породжує багатозначність досліджуваної категорії з акцентом на фінансові відносини.

Однак, зазначене визначення спирається на основний індикатор банківської діяльності – стійкість, при цьому не враховуються такі типові показники, як ліквідність, надійність, життєздатність банківського сектору, а також суб'єктивні показники, наприклад, морального, репутаційно-іміджевого ризиків, рівень фінансової грамотності тощо. Тому, в цілому, тлумачення категорії «економічна безпека банківської системи» визначається з одного боку – як негативні наслідки діяльності банків для всієї національної економіки та клієнтів (контрагентів), з іншого – як запобігання загрозам фінансовому стану всього банківського сектору країни, НБУ та окремим банківським установам [4].

Спираючись на вищенаведені визначення, розуміємо суть категорії «економічна безпека банківського сектору» як інструмент забезпечення стану захищеності банківського сектору державою, НБУ та кожною установою самостійно шляхом виявлення, попередження та усунення зовнішніх та внутрішніх загроз, створення умов для сталого розвитку держави.

Зазначене розуміння чітко визначає суб'єктів економічної безпеки та підкреслює вагомість не лише забезпечення стану захищеності банківського сектору у певний період, але й вказує на пролонгацію заходів безпеки з

метою створення умов для сталого розвитку держави.

Акцентуючи увагу на загрозах, що перешкоджають безпечній діяльності банківського сектору, слід окремо виділити ризики, пов'язані з використанням сучасних технологій, що, з одного боку, підвищують якість та швидкість надання послуг, а з іншого, підвищують рівень економічної небезпеки банку. Так, завдяки існуванню мережі Інтернет та інтернет-банкінгу внутрішні банківські мережі стають вразливими щодо втручання сторонніх осіб.

У 2017 році сталась масштабна хакерська атака на велику кількість державних установ, банків та підприємств. Хакер поширив вірус Petya і вимагав від своїх жертв перевести на його електронний гаманець Bitcoin у сумі доларового еквіваленту 300\$ [61].

Незважаючи на те, що сума, яку запросив хакер, була незначною, інцидент продемонстрував вразливість системи інформаційної безпеки України. При цьому не можна ігнорувати високу вірогідність економічної небезпеки у разі, якщо метою хакера було б заволодіння рахунками клієнтів банку. Щоб зрозуміти масштаб небезпеки, слід підкреслити, що серед постраждалих від вірусу Petya був загальновідомий інтернет-банк Приват24, кількість користувачів якого понад 8 млн осіб.

Ще однією загрозою економічній безпеці банківського сектору є банк-оболонка. Це такі кредитні установи-нерезиденти, що не мають постійного місцезнаходження та не провадять свою діяльність за місцем реєстрації [17]. Тобто, це банк, що не має чіткої фізичної адреси і не підлягає нагляду в країні розташування. При цьому НБУ обмежує можливість взаємодії вітчизняних банків з такими банками шляхом заборони відкриття кореспондентських рахунків у традиційних комерційних банках. Слід зауважити, що інформації щодо таких банків в Україні досить мало. Недостатність застережень споживачів щодо ризиків роботи з банками-оболонками може стати причиною зростання рівня шахрайства в державі.

Нестабільність вітчизняного законодавства та відсутність програми дій

щодо забезпечення економічної безпеки є значною загрозою для сталого розвитку банківського сектору так само, як і непослідовність державної політики, яка змінюється разом з приходом до влади нових політичних сил. Такі дії створюють умови для зростання трансакційних витрат суб'єктів господарювання або для їх переходу у тіньовий сектор.

Однією зі значних загроз для економічної безпеки банківського сектору України, на нашу думку, є глобалізація. Так, І. Бабець зазначає, що глобалізація посилює взаємозалежність економік, при цьому розвинуті країни впливають на країни, що розвиваються, негативно. Автор стверджує : «володіючи більш досконалішими технологіями, висококваліфікованими кадрами, науковим потенціалом, розвинуті країни входять на ринки країн, що розвиваються, підриваючи їх економіку й роблячи останніх неконкурентоспроможними на світовому ринку» [1, с. 43]. Звичайно, що глобалізація має й позитивні наслідки, зокрема обмін досвідом, поширення нових технологій, можливість акумуляції великих капіталів для реалізації масштабних проектів тощо.

Характерні для глобальної економіки інтеграційні процеси, які ведуть до інтенсифікації взаємозв'язків національних економік, підштовхують до розробки єдиних норм і правил, якими мають користуватись усі гравці світового ринку [1, с. 42]. Як правило, такі інституційні норми розробляють сильні гравці (розвинуті країни), що ставить інших учасників ринку у не вигідні умови.

Зокрема, за 10 років після вступу до СОТ, незважаючи на неухильне щорічне зростання експорту товарів з України, темпи імпорту іноземних товарів перевищують експорт. Серед товарів, що експортуються з України, переважає сировина, найбільші поставки Україна здійснює до країн Африки, Китаю, СНД [37].

Також, за останні 10 років дуже змінився профіль національного банківського сектору. Кількість фінансових установ за період 2008-2017 роки зменшилась з 173 до 82 установ, з 82 діючих нині 38 банків з іноземним

капіталом [37]. Таким чином, концентрація іноземного капіталу у вітчизняному банківському секторі є дуже високою, що легко пояснити бажанням іноземців заробити на високих кредитних ставках. При такому стані речей українському банківському сектору загрожує суттєва небезпека у разі, якщо відбудеться чергова світова фінансова криза, оскільки цей сектор є надзвичайно залежним від стану економік інших країн.

Аналітики в офіційних звітах щодо результатів діяльності банків зазначають, що скорочення їх кількості, яке найбільш інтенсивно відбувалось у 2014-2017 рр., пов'язане з «оздоровленням банківської системи та виведенням з ринку неплатоспроможних банків з непрозорою структурою власності» [27]. Так, дійсно, серед банків, що були позбавлені ліцензії НБУ, можна знайти чимало слабких гравців ринку.

Однак, не можна виключати й той факт, що значний вплив на банківський сектор у 2014-2017 рр. мало поглиблення політичної та економічної кризи, викликане військовим конфліктом, недосконале рефінансування НБУ для зниження ризиків банкрутства, втрата діючих активів та підпорядкованих підрозділів, що опинились через анексію Криму на окупованій території та на непідконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що актуальність забезпечення економічної безпеки банківського сектору з кожним роком зростає. При цьому на державному рівні розробляються лише програми реформування цього сектору і стратегії розвитку. У жодному документі, який стосується банківської діяльності і національної безпеки визначення «економічна безпека банківського сектору» або споріднених з ним категорій немає.

При цьому кількість загроз не зменшується, а, навпаки, має тенденцію до неухильного зростання. Серед основних загроз можна виділити такі:

- недосконале та мінливе законодавство, що регулює діяльність у банківському секторі;

- відсутність чіткого напрямку державної економічної політики через часту зміну влади;
- негативні впливи глобалізації та недостатню урегульованість інтеграційних процесів;
- низьку капіталізацію вітчизняних банків;
- значну експансію іноземного капіталу на вітчизняному ринку;
- продовження військових дій на Сході;
- незахищеність банківських внутрішніх мереж від хакерських атак;
- значні обсяги проблемних активів;
- низький рівень захищеності депозитних вкладень;
- недостатній рівень кредитування юридичних та фізичних осіб тощо.

Проте, незважаючи на глобальність проблеми, переважна більшість досліджень економічної безпеки банківського сектору національної економіки проводяться з певної точки зору [4,9,21]:

- безпека для банків, окремого банку;
- користувачів банківських продуктів чи послуг;
- держави, національної економіки, міжнародних учасників.

І це є логічним, адже економічна безпека банківського сектору, як вже зазначалося, багатоаспектна та багатосуб'єктна, тому результати її дослідження в межах певного припущення щодо цілей окремого суб'єкта будуть фрагментарними та частковими. З кожної точки зору (суб'єктів, об'єктів) формується конкретний кут оцінювання, тому подальшого дослідження вимагає пошук відповідного інструментарію, сукупності показників, статистичного забезпечення для максимального охоплення аспектів діяльності банківського сектору.

Складність вирішення даної проблеми доводить необхідність вивчення економічної безпеки банківського сектору комплексно, що супроводжується ризиком втрати дійсності при охопленні показників, економічний зміст яких є протилежним за значенням та не узгодженим між собою за суттю.

На наш погляд, доцільно визначати, з боку якого суб'єкта чи об'єкта

здійснюється оцінювання економічної безпеки банківського сектору, що дасть змогу обґрунтувати сукупність показників, яка визначатиме її рівень достовірно. Наприклад, для держави – виконання нормативів, фінансова стійкість; для споживачів – якість послуг та продуктів; для банків – прибутковість, також фінансова стійкість; для інвесторів – конкурентоспроможність, інвестиційна привабливість та освіченість, депозитна політика тощо.

У сукупності, результати для кожного суб'єкта визначатимуть багатомірний профіль оцінки банківського сектору національної економіки. Оцінювання з різних сторін дасть змогу отримати таку багатовимірну оцінку, яка за структурою більше відповідатиме реальному положенню речей і дасть змогу визначити зони, що потребують коригування, згладження та додаткової регуляторної уваги.

Зазначене вище має сенс з огляду на те, що в інформаційному просторі присутня асиметрія, недоліки якої користувачі інформації намагаються компенсувати різними інтелектуальними, математико-статистичними та аналітичними підходами, використання яких доцільне за умов прийняття певних припущень. Тобто, сама методологія включає певні ризики її використання, тому достовірність її результатів сприймається з певною мірою ймовірності, оскільки в реальному житті прийняті припущення є умовними, а не фактичними, тому не в кожному практичному випадку окремий метод буде ефективним.

Так, інформаційний контент персоналу банку та споживача його послуг чи продуктів суттєво різнитиметься за змістом, структурно і якістю. Однак, саме взаємодія між ними обумовлює необхідність здійснення структурування, цифровізації, класифікації та систематизації інформаційного простору таким чином, щоб забезпечити її максимальну доступність, точність, релевантність, відкритість для всіх учасників банківських операцій.

Крім цього, доцільно враховувати унікальність діяльності суб'єктів у банківському секторі, яка полягає в одночасному генеруванні валютних,

кредитних ринків, ринків цінних паперів, функціонування різних бірж, організації та проведенні розрахунків суб'єктів господарювання, реалізації функціонування страхових та інвестиційних фондів. Банківський сектор перш за все являється ключовим елементом платіжної та розрахункової систем країни, здійснює вклад в національну економіку за рахунок сформованої доданої вартості, залучає і розвиває частину ділового активного населення, формує та розвиває фінансово освічених, грамотних споживачів не тільки банківських продуктів та послуг.

При чому, вагома роль та функціональне призначення банківського сектору реалізується на всіх рівнях: макро-, мікро-, мезорівнях. [10]. Однак, за результатами дослідження економічної безпеки окремого банку неможна робити висновки щодо рівня економічної безпеки всього банківського сектору національної економіки.

Складна та багатоаспектна роль банківського сектору обумовлює пріоритетність питань його економічної безпеки, особливо в умовах кризи та активного реформування соціально-економічної, політичної систем держави.

Зважаючи на широкий спектр функціональної та рольової реалізації банківського сектору провідні фахівці та практики акцентують увагу на необхідності дотримання необхідного рівня фінансової стійкості у довготривалій перспективі для опору негативному впливу системних ризиків [4,9,21]. Саме фактор часу виступає визначальним при дослідженні розвитку банківської системи, оскільки на кожному часовому проміжку рівень її економічної безпеки визначає стан фінансової стійкості і навпаки. Напрям зміни стану визначає, чи розвивається система, чи деградує.

1.2. Систематизація показників та методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України

Ефективне функціонування банківського сектору національної

економіки з метою забезпечення акумулювання, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів між економічними суб'єктами, підвищення рівня стабільності, надійності, ліквідності та зниження рівня криміналізації банківської діяльності неможливі без дотримання високих стандартів його економічної безпеки.

Сучасні високоризикові конкурентні умови банківської діяльності, впровадження новітніх інформаційних технологій, нерозвиненість вітчизняного фінансового ринку, зростання рівня економічної та кібернетичної загрози висуває на перший план питання оцінювання та моніторингу економічної безпеки банківського сектору на макроекономічному рівні. Тому актуальним є завдання щодо узагальнення та систематизації індикаторів, а також методів та моделей оцінювання рівня економічної безпеки банківського сектору.

Виходячи з того, що банківський сектор пов'язаний не тільки із комерційними підприємствами, а й забезпечує функціонування державного та реального секторів економіки, дослідники вважають, що проблеми цього сектору безпосередньо пов'язані із безпекою держави. Так, О.В. Тимошенко запропоновано методику розрахунку субіндексів складових державної безпеки, визначено і обґрунтовано їх порогові значення, а також методику зведення їх в інтегральний показник [57].

Також, авторами [12] запропоновано концептуальну модель безпеки державних фінансів на основі кількісних індикаторів ризиків, які вказують на підвищення ймовірності та потенційних обсягів невиконання державою своїх зобов'язань перед суспільством і кредиторами. При цьому важливим є відхилення зазначених показників від порогових значень та включення до інтегрального показника таких специфічних складових, як погіршення фінансового стану підприємств реального сектору економіки та стану фінансових ринків.

Достатньо велика кількість публікацій присвячена проблемам оцінювання економічної і фінансової безпеки на рівні підприємства та

фінансової установи (комерційного банку, компанії з управління активами, страхової компанії тощо). У статті Зачосової Н.В. запропоновано формування системи економічної безпеки фінансової установи із таких підсистем, як фінансова безпека, що складається з фінансової безпеки власних ресурсів та активів клієнтів, інтелектуально-кадрова, матеріальна фізична (силова), інформаційно-аналітична, техніко-технологічна, правова, зовнішня (політична, конкурентна тощо), а також виокремлено авторські принципи її побудови [20].

Багато досліджень в українській науці присвячено розробці методів та індикаторів оцінювання рівня економічної та фінансової безпеки банківської системи та окремо комерційного банку.

Так, на думку авторів [7], кінцевим етапом управління економічною безпекою банківської установи є контроль (поточний та підсумковий), який забезпечує зворотній зв'язок, оцінюючи ефективність заходів безпеки, та дозволяє оцінити відхилення від запланованих значень показників та ступінь ризику, на який наражається банк. Ними обґрунтовано специфічні показники фінансово-економічної безпеки банківського контролю над економічною злочинністю.

В статті [45] дослідниками запропоновано концепції забезпечення економічної безпеки банківських установ, що передбачають використання різного інструментарію: концепція випереджувальної протидії (застосування активних методів), концепція пасивного захисту (орієнтація банківського сектору на захист з боку держави, НБУ, правоохоронних та судових органів) та концепція адекватної відповіді (застосування комплексного легітимного інструментарію). Такий підхід, на думку авторів, дозволяє визначити ефективність системи безпеки за критеріями максимізації прибутку та оптимізацією його якості, а також максимізацією ринкової вартості вітчизняних комерційних банків.

Також фахівцями досліджуються окремі складові економічної безпеки. У роботі [11] пропонується методологія побудови системи забезпечення

інформаційної безпеки банківської інформації в автоматизованих банківських системах, основою якої є трирівнева синергетична модель в умовах одночасної дії загроз інформаційній безпеці, кібербезпеки і безпеки інформації. Даний підхід забезпечує визначення якісно нових і невідомих емерджентних властивостей системи безпеки банківської інформації з урахуванням витрат на її розробку та впровадження.

Однак, не дивлячись на багатий спектр наявних досліджень в цій сфері, проблемі систематизації існуючих методик, методів та моделей щодо оцінювання рівня економічної безпеки саме банківського сектору не приділено достатньої уваги.

Спираючись на аналіз наукової літератури, можна стверджувати, що на сьогодні відсутній систематизований комплексний єдиний підхід щодо методики оцінювання рівня безпеки банківської системи, побудови моделей та визначення методів оцінювання економічної безпеки банківської діяльності.

До суб'єктів національної економіки, які зацікавлені у формуванні ефективної системи економічної безпеки банківського сектору, відносять державу, суб'єктів господарювання і домогосподарств. В табл. 1.2 наведено матрицю узгодження економічних інтересів суб'єктів національної економіки з метою забезпечення економічної безпеки.

Отже, при систематизації методів та показників оцінювання економічної безпеки банківського сектору слід враховувати взаємозв'язки та взаємні економічні інтереси суб'єктів національної економіки та банківського сектору, а також зовнішні загрози (наприклад, залежність від іноземних кредитів або рефінансування іноземними банками) та стабільність національної економіки, незалежність її від зовнішнього негативного впливу.

Матриця узгодження економічних інтересів суб'єктів національної економіки з метою забезпечення економічної безпеки

Суб'єкти	Домогосподарства	Суб'єкти господарювання	Банківський сектор	Держава
Держава	Покращення якості життя та соціальних стандартів, підвищення рівня добробуту, забезпечення рівномірного доступу до фінансових ресурсів	Покращення бізнес-середовища та інвестиційного клімату, зниження податкового тиску, забезпечення інноваційного розвитку	Зниження рівня інфляції, стабілізація валютного курсу, удосконалення нормативів банківської діяльності, створення мегарегулятора з метою розвитку національного фінансового ринку,	Створення ефективної системи національної економічної безпеки та моніторингу її стану
Банківський сектор	Підвищення довіри до БС, рівня фінансової грамотності, якості та спектру послуг, що надаються КБ	Розробка нових програм фінансування (кредитування) бізнесу, диверсифікація банківських продуктів згідно попиту, створення ефективної системи захисту комерційної інформації СГ	Створення ефективної системи економічної безпеки та моніторингу її стану	Забезпечення функціонування державного та реального секторів національної економіки, проведення ефективної грошово-кредитної, монетарної, валютної політик
Суб'єкти господарювання	Підвищення рівня якості продукції, застосування екологічних і безпечних (зелених) технологій виробництва, обґрунтована цінова політика	Створення ефективної системи економічної безпеки та моніторингу її стану	Розширення меж користування банківськими послугами, збільшення частки позикового капіталу для забезпечення ефективного функціонування,	Зниження рівня експортно-імпоротної залежності, забезпечення зайнятості, наповнення бюджету (за рахунок податкової дисципліни)

Домогосподарства	Створення ефективної системи власної економічної безпеки	Забезпечення висококваліфікованими кадрами, розрахункова дисципліна, формування платоспроможного попиту на продукти (товари, послуги)	Підвищення рівня користування банківськими продуктами, фінансова розрахункова дисципліна, перехід від заощадження ресурсів до їх інвестування	Своєчасна сплата податкових зобов'язань, використання соціальної фінансової допомоги за призначенням, економне використання природних та інших ресурсів

Джерело: складено автором, спираючись на [12,20,11,40,45,57]

В табл. 1.3 наведено групування існуючих на сьогодні методик, які ґрунтуються на різних базових моделях та враховують в основному внутрішні фактори впливу (загрози) на стан економічної безпеки банківського сектору.

Таблиця 1.3

**Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки
банківського сектору**

Методичний підхід до оцінювання економічної безпеки банківського сектору	Розробник методичного підходу	Сутність підходу	Переваги/недоліки даного підходу
Індексний	Міністерство економічного розвитку та торгівлі України [40]	Підґрунтям є комплексний аналіз «індикаторів економічної безпеки з виявленням потенційно можливих загроз, застосовуються для інтегральної оцінки рівня економічної безпеки України в цілому по економіці та за окремими сферами діяльності» [40]. Банківська безпека є складовою показника фінансової безпеки, що розраховується як	Переваги: 1. Ґрунтування на офіційних даних НБУ 2. Застосування експертних оцінок, у тому числі «рейтингових звітів міжнародних неурядових організацій» [40]. Недоліки: 1. Показники не оцінюються в темпах приросту, тобто не відображають динаміку 2. Деякі порогові значення визначені, спираючись на досвід економічно розвинутих країн, та не

		інтегральний індекс	відповідають нормам вітчизняного законодавства та стану національної економіки
Нормативний	Національний банк України [32]	Згідно до міжнародних нормативів Базель II та Базель III, розроблено перелік обов'язкових економічних нормативів, які повинні відображати стан стійкості, ліквідності, надійності, ступеню ризику банківського сектору та окремих комерційних банків	Не враховується зміни в національній економіці та банківській системі, а також кризові явища. Однак, вони дозволяють підтримувати надійність і стабільність банківського сектору, тим самим не знижуючи рівень довіри з боку клієнтів
Рейтинговий	Незалежні рейтингові агентства, міжнародні рейтингові системи, затверджені регулятором [22, 32]	За певними показниками визначається місце банківської установи в банківській системі	Відбір критеріїв побудови рейтингу агентствами має суб'єктивний характер, результати залежать від якості наданої банками інформації. Рейтингові системи спираються на нормативну базу, розроблену згідно міжнародних стандартів, але вони не відображають зміни стану банківського сектору та можливості його розвитку

Джерело: узагальнено автором

Банківський сектор характеризується високим рівнем регуляторної складової та впливу на стабільність функціонування держави, тому фахівцями Міністерства розвитку та торгівлі України розроблено Методику розрахунку індексу економічної безпеки держави, в склад субіндексу «Фінансова безпека» якого входить показник банківської безпеки, що формується з наступних показників [40]:

- «частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України»;
- «співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті»;
- «частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків»;

- «співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів»;
- «рентабельності активів»;
- «співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань»;
- «частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи» [40].

Вважаємо, що для застосування превентивних заходів щодо передбачення загроз для банківської системи, слід спиратись на показники в динаміці з метою побудови прогнозів, а також розробити та впровадити індикатори-передвісники кризових явищ та індикатори-маркери загроз.

Нормативний метод застосовується регулятором щодо впорядкування, нагляду та регулювання банківської діяльності як в європейських розвинених країнах, так і в Україні. Національний регулятор при впровадженні нормативів враховує розробки та положення міжнародної організації з банківського нагляду – Базельського комітету.

Станом на сьогодні НБУ вимагає дотримання наступних нормативів:

1. «Нормативи капіталу: мінімальний розмір регулятивного капіталу» – Н1 (500 млн. грн.); «достатність (адекватність) регулятивного капіталу» – Н2 (не менше 10%), «достатність основного капіталу» – Н3 (не менше 7%) [32].

2. «Нормативи ліквідності: миттєва ліквідність» – Н4 (не менше 20%); «поточна ліквідність» – Н5 (не менше 40%); «короткострокова ліквідність» – Н6 (не менше 60%) [32].

3. «Нормативи кредитного ризику: максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента» – Н7 (не більше 25%); «великі кредитні ризики» – Н8 («не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу»); «максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами» – Н9 (не більше 25%); «максимальний розмір кредитів, гарантій та поруки, наданих інсайдерам» – Н10 (не більше 30%) [32].

4. «Нормативи інвестування: інвестування в цінні папери окремо за кожною установою» – Н11 (не більше 15%); «загальні суми інвестування» –

H12 (не більше 60%) [32].

Для відображення практичного застосування даної методики наведемо показники, що характеризують стан виконання учасниками вимог регулятора банківської системи (табл. 1.4,1.5).

Таблиця 1.4

**Динаміка показників економічних нормативів банківському секторі
України станом на 01 січня 2013-2017 рр.**

Назва нормативу	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.	01.01. 2015 р.	01.01. 2016 р.	01.01. 2017 р.
Мінімальний розмір регулятивного капіталу, H1 (500 млн. грн.)	178908,9	204 975,9	188 948,9	129 816,9	109 653,6
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу, H2 (не менше 10%)	18,06	18,26	15,60	12,31	12,69
Миттєва ліквідність – H4 (не менше 20%)	69,26	56,99	57,13	78,73	60,79
Поточна ліквідність – H5 (не менше 40%)	79,09	80,86	79,91	79,98	102,14
Короткострокова ліквідність – H6 (не менше 60%)	90,28	89,11	86,14	92,87	92,09
Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента – H7 (не більше 25%)	22,10	22,33	22,01	22,78	21,48
Великі кредитні ризики – H8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу)	172,91	172,05	250,04	364,14	308,27
Максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами – H9 (не більше 25%)	0,37	0,36	0,13	31,19	36,72
Інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – H11 (не більше 15 %)	0,09	0,04	0,01	0,002	0,001
Загальна суми інвестування – H12 (не більше 60 %)	3,48	3,15	2,97	1,10	0,60

Джерело: складено автором за даними [39]

Відхилення доцільно оцінювати порівняно із даними 2015 р., оскільки

окремі нормативи було змінено та виведено із розрахунків Постановою Правління НБУ від 08.06.2015 № 361. Темпи росту динаміки нормативів наведено у табл. 1.5.

Таблиця 1.5

**Темпи росту показників економічних нормативів у банківському секторі
України станом на 01 січня 2014-2017 рр., %**

Назва нормативу	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017
Мінімальний розмір регулятивного капіталу, Н1 (500 млн. грн.)	114,57	92,18	68,70	84,47
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу, Н2 (не менше 10%)	101,11	85,43	78,91	103,09
Миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%)	82,28	100,25	137,81	77,21
Поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%)	102,24	98,83	100,09	127,71
Короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%)	98,70	96,67	107,81	99,16
Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше 25%)	101,04	98,57	103,50	94,29
Великі кредитні ризики – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу)	99,50	145,33	145,63	84,66
Максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами – Н9 (не більше 25%)	97,30	36,11	23992,31	117,73
Інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11 (не більше 15 %)	44,44	25,00	20,00	50,00
Загальна суми інвестування – Н12 (не більше 60 %)	90,52	94,29	37,04	54,55

Джерело: розраховано автором за даними [39]

У підсумку зазначимо, що регулятивний капітал банківської системи зменшився на 42%, оскільки відбулось значне зменшення кількості банків; зменшення нормативу Н7 свідчить про позитивну динаміку щодо зниження кредитних ризиків на 2,4%.

Стосовно нормативу Н9, то станом на 01.01.2016-2017 рр. його значення перевищувало рекомендований рівень у 25%, також спостерігається

негативна тенденція щодо інвестування – як в цінні папери, що є сигналом про затяжні кризові явища на фондовому ринку України, так і взагалі із інвестиціями банківського сектору. Зазначене свідчить про те, що банки не зацікавлені в прямих інвестиціях в реальний сектор національної економіки, а віддають перевагу портфельним інвестиціям для отримання прибутку від їх реалізації.

Всі інші показники відповідають нормативним значенням, що свідчить про достатньо високий рівень банківського нагляду та фінансову дисципліну суб'єктів банківського сектору, проте, саме вимога щодо виконання нормативів призвела до скорочення кількості банків на ринку.

Зважаючи на прийняту концепцію щодо визначення суті «економічної безпеки банківського сектору» як багатоаспектної категорії, яка трактується з різних точок зору за відповідними методиками та показниками, здійснимо інтегральне оцінювання результатів показників економічних нормативів банківського сектору, для чого було відповідно пронормовано вхідні дані з урахуванням нормативів, які встановлені НБУ до кожного показника. В результаті розрахунків отримано наступні результати, див. табл. 1.6

Таблиця 1.6

Нормативне значення показників економічних нормативів по банківському сектору України станом на 01 січня 2013-2017 рр.

Назва нормативу	01.01. 2013	01.01. 2014	01.01. 2015	01.01. 2016	01.01. 2017
Мінімальний розмір регулятивного капіталу, Н1 (500 млн. грн.)	0,0028	0,0024	0,0026	0,0039	0,0046
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу, Н2 (не менше 10%)	0,55	0,55	0,64	0,81	0,79
Миттєва ліквідність – Н4 (не менше 20%)	0,29	0,35	0,35	0,25	0,33
Поточна ліквідність – Н5 (не менше 40%)	0,51	0,49	0,50	0,50	0,39
Короткострокова ліквідність – Н6 (не менше 60%)	0,66	0,67	0,70	0,65	0,65
Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента – Н7 (не більше	0,88	0,89	0,88	0,91	0,86

25%)					
Великі кредитні ризики – Н8 (не більше 8-ми кратного розміру регулятивного капіталу)	0,00012	0,00010	0,00017	0,00035	0,00035
Максимальний розмір кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами – Н9 (не більше 25%)	0,99	0,99	0,99	0,20	0,32
Інвестування в цінні папери окремо за кожною установою – Н11 (не більше 15 %)	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00
Загальна суми інвестування – Н12 (не більше 60 %)	0,06	0,05	0,05	0,02	0,01

Джерело: розраховано автором

Інтегроване значення показника визначено як середнє значення суми нормованих показників, в результаті отримали наступну динаміку, рис. 1.1.

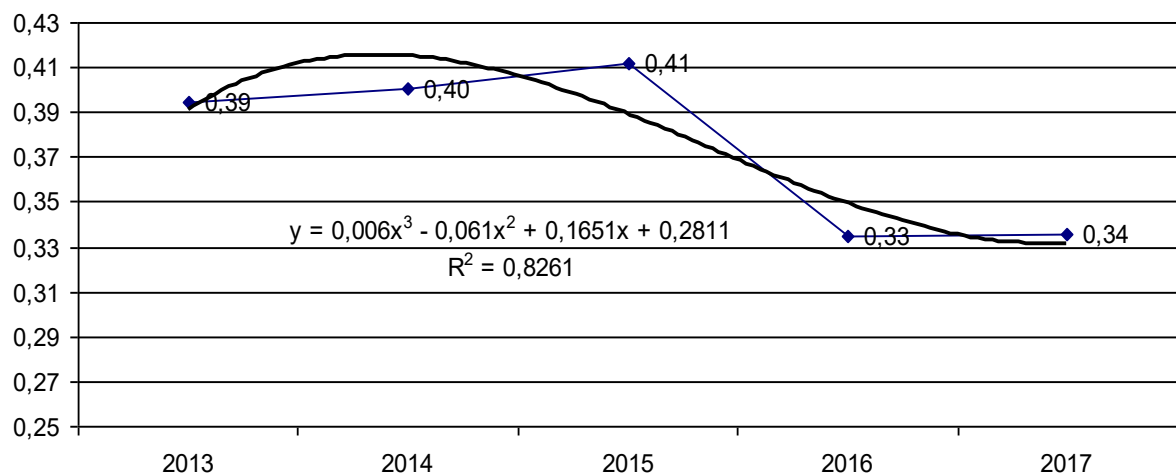

Рис. 1.1. Динаміка інтегрального значення рівня економічної безпеки банківського сектору за показниками нормативів НБУ

Джерело: розрахунки автора

Отже, за результатами розрахунків визначено, що, незважаючи на дотримання всіх банківських нормативів, у динаміці рівень інтегрального показника економічної безпеки дещо знижується із значення 0,39 до 0,34 з можливої 1. На динаміку також вплинули кількісні трансформації ринку та

активне реформування банківської системи у післякризовий період.

Темпи росту значення інтегрального показника станом на 01.01.2014 р. становили 101,37%, на 01.01.2015 р. – 102,82%, на 01.01.2016 р. – 81,25%, на 01.01.2017 р. – 100,25%, коефіцієнт варіації динаміки становить 9,96%, що відповідає низькому рівню мінливості динаміки показника та однорідності сформованого ряду, що не ускладнює прогнозування.

Рейтингове оцінювання займає окреме місце серед існуючих методичних засад дослідження банківського сектору. За своєю суттю даний підхід надає змогу користувачу оцінити функціонування банків в одновимірному або багатовимірному значенні, порівняти їх позиції між собою. Одне із трьох найвпливовіших рейтингових агентств Standard & Poor's Financial Services LLC яскраво демонструє застосування інтелектуальних аналітичних підходів до формування національних та міжнародних рейтингів за окремими категоріями та сферами діяльності.

Основні етапи присвоєння певного рівня у рейтингу стосуються наступного: ініціації, погодження складу аналітиків, формування та передачі пакету документів (вхідні дані), здійснення аналізу, обговорення між учасниками результатів аналізу, формування висновків, погодження рейтингової оцінки її публікації або апеляції, контролю рейтингових позицій. Таким чином, суб'єкт, що підлягає оцінюванню та суб'єкт, що проводить оцінювання, тісно взаємодіють на всіх етапах, їх достовірність та об'єктивність результатів діяльності формує лояльність користувачів інформації як до методики оцінювання, так і до результатів.

Рейтинговий підхід дійсно дає змогу отримати об'єктивні дані щодо рівня функціонування окремого суб'єкта та порівняти його з іншими суб'єктами. Проте, криза 2008-2009 рр. довела, що прийняті на основі даних рейтингових агентств окремі інвестиційні рішення були хибними, оскільки сама методика їх формування також не позбавлена недоліків. Як результат, було необґрунтовано присвоєно кращі рейтингові оцінки. Так, у 2015 р. Standard & Poor's Financial Services LLC втратили значні кошти за судовими

рішеннями. Практичний досвід довів, що досліджуваний підхід рейтингового оцінювання також виступає інструментом, методика якого виходить з суб'єктивної точки зору, що доцільно враховувати при прийнятті рішень.

Зазначене підтверджує авторську гіпотезу про те, що багатоаспектну категорію «безпека банківського сектору» дійсно доцільно оцінювати з різних точок зору, але підсумкові висновки формувати, узгоджуючи між собою отримані результати розрахунків.

Стосовно рейтингового підходу в Україні, то НБУ затвердив «порядок визначення та затвердження рейтингової оцінки за системою CAMELSO», що базується на оцінюванні рівня ризиків і розрахунку рейтингових оцінок за наступними елементами, рис. 1.2.

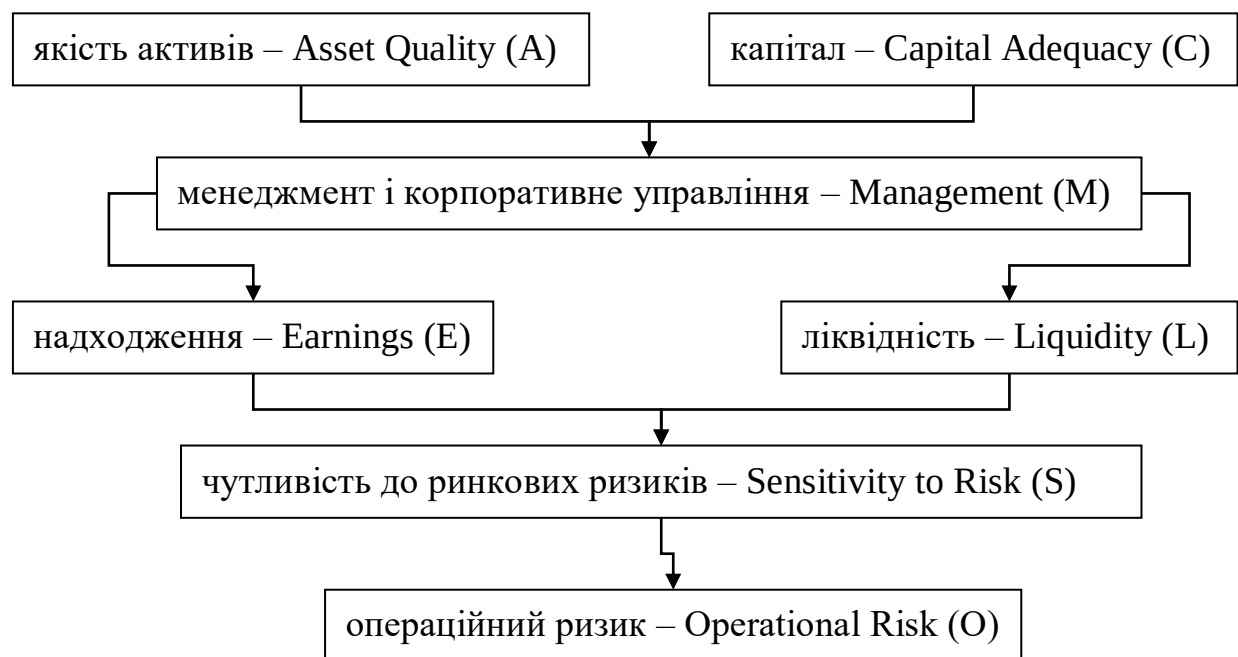

Рис. 1.2. Структура системи рейтингування банків за CAMELSO

Джерело: узагальнено автором за даними [39]

За методикою визначають та аналізують розмір, достатність капіталу, можливості щодо повернення активів, вплив їх якості на результати діяльності, систему управління та контролю, дохідність, ліквідність, ризиковість діяльності та операцій.

Дана методика дозволяє: «визначити фінансовий стан, якість менеджменту та корпоративного управління, прозорість операцій та ефективність внутрішнього контролю, управління ризиками банківських установ» [39]. Також вона допомагає виявити недоліки, що «можуть призвести до банкрутства банку, та вимагають посиленого контролю з боку контролюючих органів» [39]. Зазначене дає змогу попередити прийняття хибних рішень і стабілізувати ситуацію з фінансово-економічним становищем банку. Однак, як і в попередньому випадку, методика статично відображає стан банківської установи та системи загалом, не враховуючи динамічну перспективу.

Заслуговує на увагу методологія побудови рейтингу банків, затверджена Міністерства фінансів України, оскільки базується на визначенні підсумкової оцінки стресостійкості банків та лояльності до них вкладників, результати побудови рейтингу за даною методикою наведено у табл. 1.3. Крім того, у результаті використання зазначеної методики наводяться незалежні оцінки провідних аналітиків, що дає змогу врахувати думки експертів.

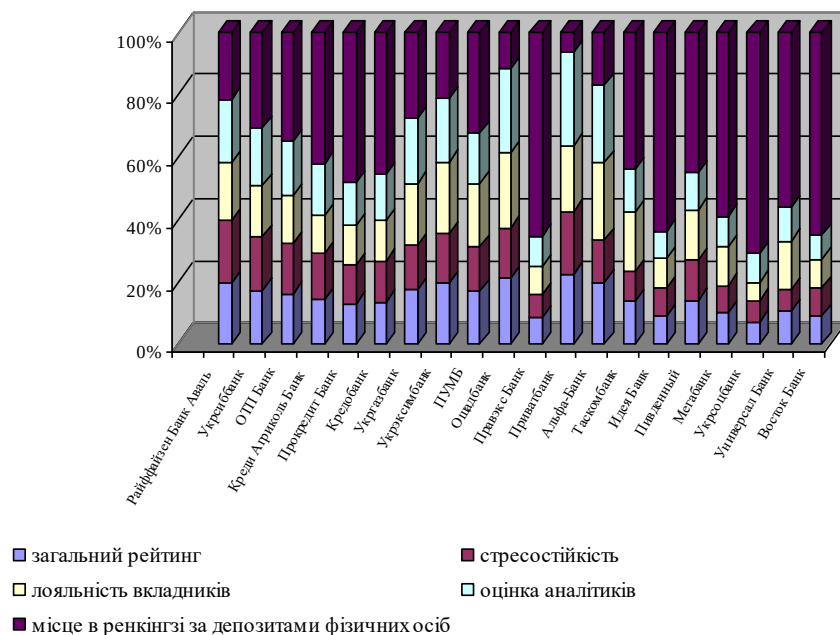

Рис. 1.3. Рейтинг банків України за методологією Міністерства фінансів України станом на 4 квартал 2018 р. Джерело: узагальнено автором за

даними [43]

За методологією [43] до стресостійкості віднесено наступні показники: залежність від вкладів фізичних осіб, якість фондування, прибутковість, ліквідність, достатність капіталу, масштабність діяльності, однак лояльність вкладників визначають за часткою банку на ринку депозитів, абсолютного та відносного приростів роздрібного портфеля вкладів за квартал, досвідом на ринку, платіжною репутацією [43].

В свою чергу, Національне рейтингове агентство «Рюрік» розробило власну методику визначення рейтингу комерційних банків, яка реалізується за уніфікованою процедурою з попереднім моніторингом інформації. Рейтинг ґрунтується на комплексному аналізі та різних індикаторах, наприклад, макроекономічного середовища, стану банківської системи, місця банку на ринку, фінансового стану, корпоративного управління та якості системи управління ризиками банку [31].

Наведемо динаміку інтегрального довгострокового кредитного рейтингу банківської системи України, побудованого за методологією НРА «Рюрік» [31], табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Інтегральний довгостроковий кредитний рейтинг банківської системи України

Період	Рейтинг
01.10.2013	BBB
01.01.2014	BBB+
01.04.2014	BBB
01.07.2014	BBB-
3-4 квартали 2014	BBB
01.04.2015	BBB-
2-3 квартали 15	BBB
1-3 квартали 16	BBB+
04 квартал 2016-02 квартал 2017	BBB
01.10.2017	BBB+
4 квартал 2017-1 квартал 2018	A
01.07.2018	A-
01.10.2018	A-
01.01.2019	A+

Джерело: узагальнено за даними [31]

Стійке покращення оцінок простежується з 4 кварталу 2017 р. На наш погляд, такий підхід не враховує можливостей прогнозування розвитку як банку, так і банківського сектору загалом за всіма можливими напрямками, а також своєчасного виявлення небезпечних тенденцій.

Окремо слід розглянути авторські методи та моделі оцінювання економічної (фінансової) безпеки банківського сектору. В економічній науковій літературі спостерігається багате розмаїття підходів, але більшість з них мають набір подібних показників. Тому виникає необхідність згрупувати наявні методики та моделі за певними ознаками (табл. 1.8).

Групування проведемо наступним чином:

- 1) методи і моделі, що ґрунтуються на коефіцієнтах (показниках) та нормативах;
- 2) методи і моделі, що базуються на оцінці банківських ризиків;
- 3) методи і моделі, засновані на експертних оцінках;
- 4) економіко-математичне моделювання;
- 5) методи і моделі, що враховують суб'єктивні складові.

Таблиця 1.8

**Методи і моделі оцінювання економічної (фінансової) безпеки
банківського сектору**

	Методи і моделі, що ґрунтуються на коефіцієнтах (показниках) та нормативах	Методи і моделі, що базуються на оцінці банківських ризиків	Методи і моделі, засновані на експертних оцінках	Економіко-математичне моделювання	Методи і моделі, що враховують суб'єктивні складові
Автори	Барановський О.І. [4]		Побережний С.М., Дадашев Б.А., Пластун О.Л. [35]	Сергєєва Л.Н, Книшенко Т.М., Марковський О.В., Дяченко О.Г., Заграй Г.В. [36]	Побережний С.М., Дадашев Б.А., Пластун О.Л. [35]
	Коваленко В.В. [26]	Жарій Я.В. [16] Жарій Я., Куфаєва В.			Жарій Я., Куфаєва В. [16]

		[15]			
Ткаченко А.М., Мащенко К.І. [58]	Євсєєв С.П. [14]		Євсєєв С.П. [14]	Зачосова Н.В. [22]	
			Сергієнко О.А., Чуйко І.М., Солдатова Я.Ю. [47]		
Сак Т. [44]					
Крупка І.М. [29]					
		Мігус І.П., Дудченко Н.В. [34]			
Кльоба Л.Г. [25]	Кльоба Л.Г. [25]				
Васильчишин О.Б. [6]	Васильчишин О.Б. [6]		Васильчишин О.Б. [6]		

Джерело: узагальнено автором

Як видно з табл. 1.8, переважна більшість дослідників використовує методики, засновані на розрахунку коефіцієнтів (показників), що характеризують складові економічної (фінансової) безпеки банківського сектору або окремих фінансових установ.

Однак, слід зазначити, що всі інші методи, крім експертних оцінок та тих, що враховують суб'єктивні складові, пов'язані із коефіцієнтним методом і мають комплексний характер, тому що розрахунок ризиків та побудова економіко-математичних моделей ґрунтуються на певних показниках.

Так, в праці [41] авторами пропонуються різні підходи до розрахунку інтегрального показника та обґрунтовується його побудова. Достатньо популярним є таксономічний метод, що дає змогу розрахувати інтегральний показник. Проте, при застосуванні даної методики слабким місцем залишається обґрунтування граничних меж зон економічної безпеки банківської системи.

Особливу увагу слід приділити методиці побудови інтегрального

показника фінансової безпеки, запропонованої Коваленко В.В. [26], яка заснована на таких базових показниках, як:

- співвідношення активів БС до ВВП;
- рівень доларизації у БС;
- співвідношення валового зовнішнього боргу до ВВП;
- частка іноземного капіталу у сукупному банківському капіталі;
- питома вага проблемних кредитів у чистих активах банківської системи;
- співвідношення власних і залучених коштів банків;
- адекватність регулятивного капіталу;
- чиста процентна маржа.

Зазначені індикатори, що характеризують капітальну базу, рівень залучення коштів, питому вагу проблемних кредитів, відображають сучасні загрози банківському сектору.

При цьому, на наш погляд, не враховані такі загрози, як обсяг банківських резервів, обсяг готівкових грошей, що обслуговують «сірий» сектор національної економіки, обсяг готівкової іноземної валюти в обігу та інвестиційну активність, яка характеризує привабливість національної економіки для інвесторів.

Комплексний підхід із застосуванням індикаторного та ризикового методів визначення банківської безпеки та притаманними банківській діяльності ризиками – кредитним й інвестиційним, досліджено у працях [44, 62]. Васильчишин О.Б. [6] визначає в складі інтегрального показника кредитних ризиків банківської системи стимулятори (частка прибуткових підприємств, темпи зростання реальної заробітної плати, частка коштів банків у загальних зобов'язаннях по банківській системі) та дестимулятори (частка проблемної заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, кредитна доларизація, нормативи Н7 та Н9, динаміка резервів за активними операціями). Для визначення впливу сукупності кредитних ризиків на фінансову безпеку банківської системи пропонується розраховувати даний

інтегральний показник із застосуванням методів кореляційно-регресійного аналізу шляхом побудови багатфакторної моделі, яка є барометром – зниження його значення свідчить про зниження рівня фінансової безпеки.

Математична модель дає змогу оцінити рівень фінансової безпеки щодо кредитних ризиків, однак, на наш погляд, перелік показників, використаних при побудові цієї моделі, недостатньо враховує суб'єктивні ризики – панічні настрої населення, зниження рівня довіри до банківської системи, тінізацію реального сектору економіки та малого (середнього) бізнесу.

Оцінку рівня фінансової безпеки інвестиційної діяльності в праці [44] пропонується проводити на основі показників ділової активності, ефективності управління, прибутковості інвестиційної діяльності банків. Поряд з цим, автором не враховані валютні ризики (які важливі іноземних інвестицій), що можуть виникнути, наприклад, в умовах паніки на міжнародному та національному валютних ринках, оскільки загальна валютна позиція дозволяє оцінити валютний ризик банківської системи, пов'язаний як із поточними платежами, так і з конверсійними операціями, а також міжнародною діяльністю.

За авторським підходом Євсєєва С.П. [14], при розробці інформаційної складової банківської безпеки, слід застосовувати синергетичний підхід, в якому поєднується комплексний підхід щодо аналізу й оцінки ризиків, та синергетичний показник безпеки банківської інформації в автоматизованій банківській системі, за допомогою якого можна оцінити ефективність захисту інформації при кібератаках або випадкових загрозах. Вважаємо за доцільне зазначити, що врахування інформаційної безпеки, безпеки інформації та кібербезпеки є обов'язковим при розробці системи економічної безпеки банківського сектору.

З позиції розгляду банку та банківського сектору як складної соціально-економічної системи, що характеризується з точки зору синергетичного підходу життєздатністю, автори монографії [36] пропонують

для дослідження розвитку банківської системи використовувати метод сценаріїв, який є основою для розробки формалізованого уявлення про вирішення проблем системи або напрямів її розвитку.

На думку авторів «...ідея управління життєздатністю банківської системи полягає в тому, що сполучення методів системного та ситуаційного підходу дає змогу будувати сценарії та на їх основі визначати параметри управління та прогнозувати траєкторії розвитку» [36, с. 171]. Концепція життєздатності дозволить: охарактеризувати взаємодію банківського сектору із зовнішнім середовищем (визначивши складову «стійкість»), виявити внутрішні сили системи – «надійність» та потенціал розвитку – «живучість», а також виявити силу дій, спрямованих на розвиток – «вмотивованість». Здійснивши оцінювання банківського сектору за даною методикою, можливо своєчасно виявити загрози та змінити систему економічної безпеки.

Запропонований колективом дослідників [47] комплекс економіко-математичних моделей дає змогу досліджувати ступінь впливу індикаторів на загальний рівень фінансової безпеки комерційного банку, моделювати сценарії розвитку досліджуваних індикаторів та обґрунтовувати вибір відповідного сценарію забезпечення фінансової безпеки комерційного банку. Зазначені підходи, на відміну від розглянутих вище, дозволяють визначити можливі напрями розвитку системи та, спираючись на отримані сценарії, визначити майбутні загрози її безпеці.

Для оцінювання рівня економічної безпеки банківського сектору застосовуються не тільки кількісні моделі та методи, а й методи оцінювання якісних показників, зокрема метод експертних оцінок, що ґрунтується на опитуванні (анкетуванні). Зазначена практика оцінювання економічної безпеки банків і банківського сектору є суттєвим доповненням проаналізованих вище кількісних моделей і методів, оскільки в таких методиках присутній суб'єктивний фактор, а саме - думка експертів.

В роботі [15] запропонована методика анкетування з метою виявлення думок фахівців банківського сектору щодо організації економічної

(фінансової) безпеки, результати якої дозволили виявити стан внутрішньої системи фінансової безпеки установи, а також основні зовнішні загрози. Недоліком цього методу можна вважати складність отримання інформації від експертів, яка вважається конфіденційною, наприклад, щодо матеріальної оцінки ризиків та суми збитків від них.

Також за допомогою анкетування експертів та певних показників якості розкриття інформації, в роботі [34] пропонується методика оцінювання такої складової економічної безпеки банків та банківської системи, як транспарентність. На нашу думку, цей показник є дуже вагомим індикатором, оскільки свідчить про рівень довіри до системи та якість управління нею.

Такої ж думки дотримується автор у своїй фундаментальній праці [22], здійснивши за методикою експрес-оцінювання рівня транспарентності банківської системи на основі 20 показників інформаційної прозорості (за даними автора він дорівнює 50% станом за 2015 рік).

В роботі авторів [15] доведено, що комплаєнс-ризик є багатоаспектним явищем, що розглядається як сукупний прояв основних видів функціональних ризиків, які формують і підвищують загальний рівень ризику та посилюють негативний вплив на фінансову безпеку банків. В результаті проведеного дослідження авторами пропонується модель обліку та контролю такого виду ризику, яка забезпечить учасників процесу контролю фінансової безпеки необхідною інформацією в динамічному режимі, що в свою чергу дозволить оцінити чутливість банку до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, вчасно розробити комплекс заходів для протидії загрозам.

Здійснивши аналіз існуючих методик, моделей та показників оцінювання економічної безпеки банківського сектору, дійшли висновку, що на сьогодні існує проблема не тільки вибору оптимальної кількості індикаторів оцінювання, але й обґрунтування ступеню їх здатності свідчити про час настання небезпечного стану.

Також, вагомим аспектом при формуванні системи оцінювання

економічної безпеки є врахування не тільки кількісних показників, а й тих, що відображають, наприклад, репутаційні, моральні ризики. Тобто, на сьогодні дослідники не розробили комплексного підходу щодо оцінювання економічної безпеки банківського сектору, оскільки, по-перше, не існує чіткого термінологічного апарату стосовно категорій «банківський сектор» та «економічна безпека банківського сектору»; по-друге, є великий набір індикаторів, але нема системного групування та обґрунтування щодо їх здатності свідчити про настання загроз; по-третє, слід використовувати такі показники, які дозволять здійснювати прогнози настання загрозливого стану.

1.3. Структуризація економічної безпеки банківського сектору національної економіки України

У сучасних умовах розвитку національної економіки на неї впливають ендогенні та екзогенні фактори, сукупність яких визначає її курс. Для України посилення інтеграційних процесів, що сприяють приєднанню до європейської спільноти, одночасно є можливістю та загрозою. Якщо спрямувати переваги євроінтеграції у правильний бік розвитку національної економіки, з'явиться можливість завершити трансформаційні процеси, що тривають вже 27 років і створити умови для сталого розвитку економіки. З іншого боку, слід розуміти, що євроінтеграція має свої вади і загрози для безпеки національної економіки, які необхідно враховувати інтегруючись до європейської спільноти.

По-перше, Україна знаходиться не в рівних умовах з розвинутими країнами, що дає змогу впливати на політичний та економічний курс нашої держави.

По-друге, рівень боргової безпеки дедалі знижується, що пов'язано зі зростанням внутрішнього і зовнішнього державного боргу. В таких нестабільних та несприятливих економіко-політичних умовах розвитку

країни найбільше знижується рівень економічної безпеки банківського сектору. Зазначене пов'язано із загальним погіршенням економічної ситуації в країні, що обмежує можливості щодо відновлення кредитної діяльності банків і утримує банківський сектор та й всю економіку у стані тривалої стагнації. За таких умов надзвичайно вагомим є дослідження складових економічної безпеки банківського сектору, визначена структура яких сприятиме стабілізації його діяльності.

Складові економічної безпеки банківського сектору досліджували у своїх працях такі українські науковці, як О. Барановський, Л. Білодід, М. Виклюк, Ю. Гаруст, О. Колодізєв, Н. Прокопенко, Б. Шпильовий, О. Штаєр, С. Яременко та інші. Серед зарубіжних вчених, питання забезпечення економічної безпеки банківського сектору висвітлювали такі науковці: У. Альбрехт, Є. Андрєєва, Т. Вільямс, Д. Мельник, А. Паттокс, Д. Смірнов, А. Сюмкіна, А. Тарадаєва, Дж. Хоффман, П. Швейзер та багато інших. Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених економічній безпеці банківського сектору та визначенню її складових, єдиного підходу до переліку складових економічної безпеки та способу їх вимірювання досі не існує.

У наукових публікаціях можна виокремити два підходи до визначення складових економічної безпеки. Перший підхід виходить з того, що банківський сектор розглядається як сукупність окремих банків, а тому складові економічної безпеки на макрорівні такі ж, як і на рівні окремого банку. Другий підхід полягає у чіткому розмежуванні складових економічної безпеки макро- та мікрорівня. Так, С. Яременко до складових економічної безпеки банківського сектору відносить такі елементи: безпеку матеріальних ресурсів, фінансову безпеку, інформаційну безпеку, кадрову безпеку [64].

На думку Н. Прокопенко та М. Виклюк система складових елементів економічної безпеки банківського сектору є більш складною [42]. Вона поділяється на звичайні складові (боргова, валютно-курсова безпека, безпека фондового ринку, інвестиційна безпека ринку) та внутрішні складові

(техніко-технологічні фактори, кадрова безпека, рівень менеджменту, визначення індикаторів фінансової безпеки, фінансові інтереси, фінансові відносини, фінансові можливості, інформаційний ресурс, фінансові регламенти) [42, с. 306].

Різняться думки науковців щодо складових економічної безпеки банківського сектору спонукають до більш детального дослідження цього питання.

На думку Д. Мельника, існує тісний взаємозв'язок між елементами економічної безпеки країни, до яких він пропонує відносити інвестиційну, соціальну, інформаційну, банківську, валютно-фінансову, інноваційну та енергетичну безпеку [30]. Економічну безпеку банківської системи науковець вважає базовою складовою економічної безпеки країни, оскільки вона забезпечує безперервність руху грошових потоків, регулювання обсягів грошової маси в обігу, контроль індексу цін, здійснює через центральний банк валютно-фінансове регулювання [30].

Наведена вище теза настановує на думку, що складові економічної безпеки країни тотожні з елементами економічної безпеки банківського сектору. З метою з'ясування справедливості цього твердження розглянемо складові економічної безпеки, які наведені у «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [40]. У даному документі зазначається, що структуру економічної безпеки країни формують за такими напрямками забезпечення безпеки: «виробничий, демографічний, енергетичний, зовнішньоекономічний, інвестиційно-інноваційний, макроекономічний, продовольчий, соціальний та фінансовий» [40].

На думку більшості науковців, однією з головних складових економічної безпеки банківського сектору є фінансова [3]. При цьому серед складових загальної економічної безпеки держави, відіграє важливу роль «фінансова безпека, яка поділяється на банківську, боргову, бюджетну, валютну, грошово-кредитну та безпеку небанківського фінансового сектору» [40].

Р. Вовченко зазначає, що економічну безпеку банківського сектору на рівні національної економіки не можна ототожнювати з економічною безпекою на рівні окремого банку, що роблять інші науковці [56, с. 43]. У зв'язку з цим твердженням важливу роль відіграє праця Н. Зачосової, у якій автор досліджує регулятивну складову економічної безпеки фінансових установ на макрорівні [21].

Як бачимо, усі вищезазначені дослідження характеризуються концентрацією або лише на одній складовій економічної безпеки, або на складових економічної безпеки на рівні окремої банківської установи.

На нашу думку, доцільно визначити складові економічної безпеки банківського сектору, ґрунтуючись на ризиках, від яких мають захищати ці складові. Виходячи з цього, пропонуємо наступну систему складових економічної безпеки банківського сектору національної економіки (рис. 1.4).

Для вимірювання економічної безпеки (ES) банківського сектору на основі сукупного інтегрованого ризику пропонується використовувати наступний кортеж параметрів:

$$ES <A, V, M, P, E, t>, \quad (1.1)$$

де А – сфера прояву ризику;

V – види ризику;

M – ступінь ризику;

P – вірогідність настання ризику;

E – методи оцінювання ризику;

t – період, за який проводиться дослідження.

Оцінювання ризиків за складовими економічної безпеки також можна здійснити якісним методом, визначивши відповідні кортежі за видами ризиків:

- глобалізаційна складова:

Рис. 1.4. Складові економічної безпеки банківського сектора національної економіки за ризико-орієнтованим підходом

Джерело: розробка автора.

$$V_G < W, P, C, E, t, \quad (1.2)$$

де V_G – види ризику за глобалізаційною складовою економічної безпеки;

W – світова фінансова криза;

P – геополітичні ризики;

C – зміна кон'юнктури на світовому банківському ринку;

Е – геоекономічні ризики;

t – період, за який проводиться дослідження.

- політично-правова складова:

$$V_P < P, C, R, L, J, t>, \quad (1.3)$$

де V_P – види ризику за політично-правовою складовою;

P - зміна влади;

C - зміна політичного курсу;

R - зміна курсу реформ у банківському секторі;

L - зміна нормативно-правової бази банківської діяльності;

J - юридичний ризик;

t – період, за який проводиться дослідження.

- регулятивна складова:

$$V_R < S, M, P, G, I, t>, \quad (1.4)$$

де V_R – види ризику за регулятивною складовою;

S – загроза стабільності функціонування НБУ;

M – зміна керівництва НБУ;

P – зміна політики НБУ;

G – зменшення золотовалютного резерву;

I – втрата незалежності від влади;

t – період, за який проводиться дослідження.

- маркетингова складова:

$$V_M < C, N, R, t>, \quad (1.5)$$

де V_M – види ризику за маркетинговою складовою;

C – зміна кон'юнктури банківського ринку;

N – поява нових продуктів та технологій банкінгу;
 R – репутаційний ризик;
 t – період, за який проводиться дослідження.
 - фінансова складова:

$$V_F < I, C, F, CR, A, L, P, D, t >, \quad (1.6)$$

де V_F – види ризику за фінансовою складовою;
 I – інфляційний ризик;
 C – валютний ризик;
 F – ризик відтоку іноземного капіталу;
 CR – кредитний ризик;
 A – ризик достатності капіталу;
 L – ризик ліквідності;
 P – ризик прибутковості;
 D – депозитний ризик;
 t – період, за який проводиться дослідження.
 - інформаційна складова:

$$V_I < C, F, D, E, t >, \quad (1.7)$$

де V_I – види ризику за інформаційною складовою;
 C – ризик втрати конфіденційності;
 F – ризик шахрайства;
 D – ризик втрати даних;
 E – ризик втручання у роботу СЕП НБУ.

Вищенаведені кортежі можуть набути кількісного значення у разі використання експертного методу для оцінювання зазначених ризиків банківської діяльності. Таким чином, можна оцінити ризики, що впливають на економічну безпеку банківського сектору національної економіки.

За допомогою експертів з економічних проблем можна провести оцінювання ризиків банківського сектору і скласти характеристику ризиків на основі джерел їх виникнення за складовими економічної безпеки (табл.1.9).

Отже, зміна влади може призвести до таких наслідків, як : підвищення вірогідності припинення реформ у банківській сфері хоча б на той час, що є необхідним для зміни їх політичного вектору, гальмування реформ та настання стану невизначеності в економіці через зміну влади. Зазначене також сприяє девальвації гривні.

Таблиця 1.9

Характеристика ризиків банківського сектору на основі джерел їх виникнення (політично-правова складова)

№	Ризики	Індикатори ідентифікації або передвісники	Ймовірність настання Від 0 до 1	Ступінь впливу Від 0 до 1	Характер впливу (-1;0;1) негативний, позитивний, нейтральний	Наслідки
1	Зміна влади	Обрання нового Президента України, депутатів ВРУ	1	1	-1	Вірогідність припинення реформ у банківській сфері, зміна їх вектору, гальмування реформ та стан невизначеності в економіці через зміну влади, девальвація гривні
2	Зміна політичного курсу	Кадрові зміни ключових посад у міністерствах та НБУ	0,9	0,9	-1	Зміна фінансової політики держави, зміна політики НБУ
3	Зміна курсу реформ у банківському секторі	Формування нового пакету реформ у банківському секторі	0,6	1	1 або -1	Якщо реформи будуть вдалим, ефективність роботи банківського сектору зросте, і навпаки

4	Зміна нормативно-правової бази банківської діяльності	Внесення змін у діючі нормативно-правові акти, що регулюють діяльність банків або прийняття нових	0,6	0,7	-1	Невизначеність у роботі банківських установ через мінливість законодавства, складність ведення бізнесу у банківському секторі
5	Юридичний ризик	Недосконалість законодавчої бази, двозначність деяких нормативно-правових актів	0,7	0,9	-1	Втрата капіталу, залучених коштів, прибутку окремих банків, відтік клієнтів, втрата ліцензії деякими банками

Джерело: розроблено автором

Наслідками зміни політичного курсу виступають відповідні зміни фінансової політики держави та політики НБУ, наслідки яких передбачити можливо, але з певними припущеннями. Зміна курсу реформ у банківському секторі обумовлює появу супутнього ризику неефективності прийняття управлінських рішень, що визначатиме результати роботи всього банківського сектору.

Наслідком зміни (вдалої чи невдалої, рідкої чи занадто частої) нормативно-правової бази банківської діяльності може стати невизначеність у роботі банківських установ через мінливість законодавства, складність ведення бізнесу у банківському секторі. Таким чином, накопичені наслідки нормативно-правового реформування нарощуватимуть складність системи при здійсненні банківських операцій, їх регулюванні.

Завжди присутній юридичний ризик може призвести до втрати капіталу, залучених коштів, прибутку окремих банків, відтоку клієнтів, втрати ліцензії банками тощо. Усунути його неможливо, проте, встановити межі периметру впливу його наслідків – доцільно.

Ризик стабільності функціонування НБУ може призвести до

блокування роботи банківської системи, окремих підсистем, загалом нестабільності у банківському секторі, яка виступає головним пріоритетом діяльності. Зміна керівництва НБУ одночасно визначає два основних варіанти розвитку подій: у разі вдалих кадрових змін в раді НБУ можливо сформувати ефективну команду, що сприятиме розвитку банківського сектору, і навпаки.

Таблиця 1.10

Характеристика ризиків банківського сектору на основі джерел їх виникнення (регулятивна складова)

Складова	Ризики	Індикатори ідентифікації або передвісники	Ймовірність настання Від 0 до 1	Ступінь впливу Від 0 до 1	Характер впливу (-1;0;1) негативний, позитивний, нейтральний	Наслідки
1	Ризик стабільності функціонування НБУ	Кібератаки на СЕП НБУ та офіційний сайт НБУ, зміна влади	0,7	0,8	-1	Блокування роботи банківської системи, нестабільність у банківському секторі
2	Зміна керівництва НБУ	Зміна складу ради НБУ з ініціативи Президента чи ВРУ, звільнення голови або члена ради НБУ за власним бажанням	0,8	1	1 або -1	У разі вдалих кадрових змін в раді НБУ можливо сформувати ефективну команду, що сприятиме розвитку банківського сектору, і навпаки
3	Зміна політики НБУ	Зміна загальної фінансової або економічної політики, призначення на посаду нового голови НБУ	0,9	1	1 або -1	За умови запровадження політики, що сприятиме стабілізації курсу гривні та цін, можливо досягти зростання економіки та сталого розвитку банківського сектору, і навпаки

4	Зменшення золотовалютного резерву	Зростання зовнішнього боргу, необхідність погашати зовнішні позики	0,7	0,8	-1	Платоспроможність держави опиняється під загрозою, девальвація гривні
5	Втрата незалежності від влади	Ухвалення закону, що позбавляє НБУ незалежності	0,3	1	-1	Перехід банківського сектора у повну залежність від політики діючої влади

Джерело: розроблено автором

Зміна політики НБУ також визначає два з основних сценарії, а саме : за умови запровадження політики, що сприятиме стабілізації курсу гривні та цін можливо досягти зростання економіки та сталого розвитку банківського сектору, і навпаки. Зменшення золотовалютного резерву сприяє зниженню рівня платоспроможності держави та девальвації гривні. Втрата незалежності НБУ від влади обумовить перехід банківського сектора у повну залежність від політики діючої влади.

Таблиця 1.11

Характеристика ризиків банківського сектору на основі джерел їх виникнення (маркетингова складова)

№	Ризики	Індикатори ідентифікації або передвісники	Ймовірність настання Від 0 до 1	Ступінь впливу Від 0 до 1	Характер впливу (-1;0;1) негативний, позитивний, нейтральний	Наслідки
1	Зміна кон'юнктури банківського ринку	Зміна попиту на кредити або депозити зумовлена зміною відсоткової ставки, зменшенням кредитоспроможності підприємств та	0,8	1	-1	Зниження прибутковості банків, неможливість залучення депозитних ресурсів, банкрутство

		доходів населення				
2	Поява нових продуктів та технологій банкінгу	Застосування нових технологій та розробка нових продуктів банками, що займаються інноваційною діяльністю	0,9	0,7	1	Виділення лідера-інноватора серед загальної кількості банків, сприяє слідуванню за ним та розвитку банківського сектору. Також, виокремлює коло банків, що технологічно вdstають
3	Репутаційний ризик	Погіршення іміджу банківського сектору через часті банкрутства банків	0,8	1	-1	Зниження довіри населення до банківського сектору

Джерело: розроблено автором

Зміна кон'юнктури банківського ринку у негативний бік може призвести до зниження прибутковості банків, неспроможності залучення депозитних ресурсів, і, взагалі, банкрутства. Все залежатиме від особливостей здійснених змін. Поява нових продуктів та технологій банкінгу дає змогу виділити лідера-інноватора серед загальної кількості банків, сприяє слідуванню за ним та розвитку банківського сектору. Проте, формується коло технологічно невстигаючих, неконкурентоспроможних банків. Репутаційний ризик завжди присутній та небезпечний тим, що може призвести до зниження довіри населення до банківського сектору, його продуктів та послуг, і, як результат, відтік депозитних коштів, іншого капіталу, клієнтів.

Наслідками прояву інфляційного ризику виступають: зростання цін, дестабілізація економіки у цілому, тоді як валютний ризик знецінює національну валюту, і тим, самим, також дестабілізує економіку. Ризик відтоку іноземного капіталу призводить до поступового виходу з національного ринку представництв та філій банків зі 100% іноземним

капіталом, зниження адекватності капіталу банків з частковими іноземними інвестиціями, дестабілізації банківського сектору. Кредитний ризик погіршує якість активів банків, обумовлює втрати прибутку, необхідність рефінансування деяких банків НБУ.

Таблиця 1.12

Характеристика ризиків банківського сектору на основі джерел їх виникнення (фінансова складова)

№	Ризики	Індикатори ідентифікації або передвісники	Ймовірність настання Від 0 до 1	Ступінь впливу Від 0 до 1	Характер впливу (-1;0;1) негативний, позитивний, нейтральний	Наслідки
1	Інфляційний ризик	Зростання соціальних стандартів, відсутність державного регулювання цін, низька продуктивність праці	0,8	1	-1	Зростання цін, дестабілізація економіки
2	Валютний ризик	Нестабільність вільноконвертованих світових валют, рецесія економіки України	0,7	1	-1	Девальвація гривні
3	Ризик відтоку іноземного капіталу	Зміна інвестиційного клімату, відсутність привабливих об'єктів для інвестування	0,5	0,8	-1	Вихід з національного ринку представництв та філій банків зі 100% іноземним капіталом, зниження адекватності капіталу банків з частковими іноземними інвестиціями, дестабілізація банківського сектору
4	Кредитний ризик	Зниження реальних доходів	0,8	1	-1	Погіршення якості активів банків,

		населення, зростання цін, збільшення облікової ставки, зменшення кредитоспроможності підприємств				втрата прибутку банками, необхідність рефінансування деяких банків НБУ
5	Ризик достатності капіталу	Відтік або дефіцит депозитних ресурсів, погіршення якості активів, втрата прибутку	0,4	1	-1	Зменшення кількості банків через банкрутство та ліквідацію
6	Ризик ліквідності	Неефективна монетарна політика НБУ, збільшення «тіньового» обороту готівки, зменшення короткострокових пасивів банків, недовіра до банківського сектору з боку населення	0,3	0,9	-1	Обмеження можливості видачі готівки та строкових депозитів банками, дестабілізація роботи банків, втрата частини ресурсної бази
7	Ризик прибутковості	Рецесія в економіці, зменшення попиту на кредитні ресурси з боку підприємств та населення	0,6	1	-1	Збитковість банків, неможливість збільшення власного капіталу, зниження надійності банківського сектору
8	Депозитний ризик	Очікування населення та підприємств щодо зміни індексу інфляції, відсоткової ставки за депозитами, поява більш надійних напрямів інвестування вільних коштів, доларизація заощаджень	0,7	0,9	-1	Відтік клієнтів та депозитних ресурсів, зниження ліквідності, обмеження можливостей для кредитної діяльності

Джерело: розроблено автором

Ризик достатності капіталу визначається наслідками зменшення

кількості банків через банкрутство та ліквідацію. Ризик ліквідності визначає обмеження можливостей видачі готівки та строкових депозитів банками, призводить до дестабілізації роботи, втрати частини ресурсної бази. Ризик прибутковості проявляється у збитковості банків, неспроможності збільшення власного капіталу, зниження надійності банківського сектору. Депозитний ризик проявляється у відтоку клієнтів та депозитних ресурсів, зниженні ліквідності, обмеженні можливостей для кредитної діяльності.

Таблиця 1.13

Характеристика ризиків банківського сектору на основі джерел їх виникнення (інформаційна складова)

№	Ризики	Індикатори, ідентифікації або передвісники	Ймовірність настання Від 0 до 1	Ступінь впливу Від 0 до 1	Характер впливу (-1;0;1) негативний, позитивний, нейтральний	Наслідки
1	Ризик втрати конфіденційності	Недостатній захист інформації, відсутність перевірки осіб, що мають доступ до банківської таємниці	0,3	0,9	-1	Розкриття банківської таємниці
2	Ризик шахрайства	Неефективна робота служби безпеки, поверхні перевірки банків регулятором	0,6	0,9	-1	Втрата капіталу, залучених коштів, прибутку, довіри населення
3	Ризик втрати даних	Застосування старого обладнання (серверу) для зберігання даних, недостатній захист баз даних від зовнішніх втручань	0,7	1	-1	Повна або часткова втрата клієнтської бази, втрата інформації про рух коштів на рахунках клієнтів
4	Ризик втручання у роботу СЕП НБУ	Низька захищеність СЕП НБУ від зовнішніх втручань, ймовірність	0,2	1	-1	Блокування роботи СЕП НБУ, втрата частини

		отримання несанкціонованого доступу до мережі				даних

Джерело: розроблено автором

Наслідком настання ризику втрати конфіденційності виступає розкриття банківської таємниці, що тягне за собою значно гірші наслідки як організаційного, так і фінансово-економічного характеру. Ризик шахрайства обумовлює втрати капіталу, залучених коштів, прибутку, довіри населення тощо.

Ризик втрати даних може призвести до повної або часткової втрати клієнтської бази, втрати інформації про рух коштів на рахунках клієнтів. Ризик втручання у роботу СЕП НБУ може проявитися у таких наслідках як блокування роботи СЕП НБУ, втрата частини даних. Саме інформаційні ризики та їх наслідки є самими непередбачуваними, оскільки залежать від поведінки суб'єктів, наявності та стану систем управління інформаційними потоками в частині обмеження периметру впливу негативних наслідків.

Загалом, завдяки визначенню складових економічної безпеки банківського сектору можна класифікувати та точніше оцінити ризики експертним шляхом. На практиці зазначене дає можливість спрогнозувати деякі ризики за індикаторами і вчасно застосувати заходи щодо мінімізації їх впливу.

Отже, дослідження складових економічної безпеки банківського сектору є важливим, оскільки дає змогу більш чітко визначити ризики, які можуть виникнути у цій сфері. Ідентифікація ризиків та формування ефективної системи їх оцінювання є запорукою розробки дієвої системи мінімізації цих ризиків. Оскільки більшість ризиків банківської діяльності неможливо визначити кількісно, то цілком логічним є застосування експертних методів для їх дослідження.

Загалом, за результатами оцінювання встановлено, що сукупний регуляторний ризик визначено на рівні -3,12, маркетинговий – -0,97,

фінансовий – -4,6, інформаційний – -1,71. Таким чином, саме фінансова та регуляторна складові сукупного ризику економічної безпеки банківського сектору і визначають ймовірність настання негативних наслідків, що виступає об'єктом дослідження як в межах науки, так і практики. Проте, неможна не приймати до уваги інші складові сукупного ризику, оскільки вони між собою пов'язані та визначають рівень один одного.

Висновки до розділу 1

1. Проаналізовано та уточнено теоретичні аспекти, що становлять методичні засади економічної безпеки банківського сектору. Доведено, що дискусійними залишаються питання державного регулювання банківського сектору національної економіки та його наслідки, а також питання щодо самої можливості застосування категорії «економічна безпека банківського сектору» на тлі популярності фінансового висвітлення його суті. У нормативно-правових актах також немає чіткого визначення суті цієї категорії, тільки у методиці щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 2013 р. є окреме визначення. Встановлено відмінності між категоріями «фінансова безпека» та «економічна безпека», що дало змогу обґрунтувати уточнення суті визначення категорії «економічна безпека банківського сектору» як інструменту забезпечення стану захищеності банківського сектору державою, Національним банком України та кожною установою самостійно шляхом виявлення, попередження та усунення зовнішніх та внутрішніх загроз і створення умов для сталого розвитку держави. Проведено аналіз найістотніших факторів впливу на економічну безпеку банківського сектору, в результаті чого визначено основні загрози, що здійснюють негативний вплив на її рівень, зокрема: недосконале та мінливе законодавство, що регулює діяльність у банківському секторі; відсутність чіткого напрямку державної економічної політики через часту

зміну влади; негативні впливи глобалізації та недостатню урегульованість інтеграційних процесів; низьку капіталізацію вітчизняних банків; значну експансію іноземного капіталу на вітчизняному ринку; продовження військових дій на Сході; незахищеність банківських внутрішніх мереж від хакерських атак; значні обсяги проблемних активів; низький рівень захищеності депозитних вкладень; недостатній рівень кредитування юридичних та фізичних осіб тощо.

Концептуалізовано бачення щодо необхідності визначення, з боку якого суб'єкта чи об'єкта здійснюється оцінювання економічної безпеки банківського сектору з метою досягнення достовірності обґрунтування сукупності показників, яка визначатиме її рівень. Доведено, результати для кожного суб'єкта визначатимуть багатомірний профіль оцінки банківського сектору національної економіки. Оцінювання з різних сторін дасть змогу отримати багатовимірну оцінку, що більше відповідатиме реальному положенню речей і дасть змогу визначити зони, що потребують коригування, згладження та додаткової регуляторної уваги.

2. Здійснено аналіз та узагальнено існуючі методики, підходи, моделі та методи оцінювання економічної (фінансової) безпеки банківського сектору. Розглянуто затверджену на державному рівні методику розрахунку фінансової складової безпеки держави, а саме безпеку банківської діяльності, проаналізовано нормативний та рейтинговий методи, визначено їх переваги та недоліки. Автором охарактеризовано суперечності в сучасних науково-методичних підходах щодо оцінювання рівня різних складових економічної безпеки – інформаційної, кредитної, інвестиційної, транспарентної та інших. Здійснено групування авторських методів та моделей, проаналізовано їх сутність та виокремлено суттєві переваги.

Визначено, що сьогодні дослідники не вироблено єдиного комплексного підходу до оцінювання економічної безпеки банківського сектору, оскільки, по-перше, не існує чіткого термінологічного апарату щодо понять "банківський сектор" та "економічна безпека банківського сектора";

по-друге, існує великий набір показників, але немає систематизованого групування та обґрунтування їх здатності свідчити про настання загроз; по-третє, необхідно використовувати такі показники, які дозволять здійснювати прогнози щодо настання загрозливого стану.

3. В ході дослідження узагальнено існуючі підходи до визначення складових економічної безпеки банківського сектору, обґрунтовано складові економічної безпеки банківського сектору та підхід до оцінювання ризиків банківської діяльності на основі визначених складових економічної безпеки банківського сектору. В результаті уточнено ризики, які можуть виникнути у сфері діяльності банківського сектору національної економіки. Підтверджено, що ідентифікація ризиків та формування ефективної системи їх оцінювання є запорукою розробки дієвої системи мінімізації супутніх ризиків. Оскільки більшість ризиків банківської діяльності неможливо визначити кількісно, обґрунтовано доцільність застосування експертних методів для оцінювання ризиків банківського сектору. Для чого структуровано економічну безпеку банківського сектора національної економіки за такими складовими: глобалізаційна, політично-правова, регулятивна, маркетингова, фінансова, інформаційна, а також, здійснено формалізацію визначених структурних елементів.

Список використаних джерел до розділу 1

1. Бабець І.Г. Зовнішньоекономічна безпека регіонів України в умовах співробітництва з країнами ЄС: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: монографія. Львів: ПАІС, 2011. 400 с.
2. Барановський О. Безпека банківської сфери. *Вісник НБУ*. 2014. № 6. С. 20-27.
3. Барановський О. Природа економічної безпеки комерційного банку. *Вісник НБУ*. 2014. № 7. С. 12-19.
4. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру : монографія

/ О.І. Барановський. – Ін-т економічного прогнозування. – К.: Фенікс, 1999. – 338 с.

5. Васильчишин О.Б. Ліквідність та фінансова стійкість як основні індикатори фінансової безпеки банківської системи України. *Економічний аналіз : зб. наук. пр.* 2016. Т. 24. № 2. С. 7-14.

6. Васильчишин О.Б. Кредитні ризики як індикатор фінансової безпеки банківської системи України [Електронний ресурс] / О.Б. Васильчишин // Вісник Одеського національного ун-ту. – 2016. – Т.21. – Вип. 7-1 (49). – С. 124-128. – Режим доступу : http://visnyk-onu.od.ua/journal/2016_21_7-1/29.pdf.

7. Вівчар О.І. Специфіка особливостей фінансово-економічної безпеки банківського контролю над економічною злочинністю / О.І.Вівчар, В.П. Мартинюк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 7(1). – С. 53-58.

8. Вовченко Р.С. Напрями підвищення фінансової безпеки банківського сектору економіки України. *Фінансовий простір*. 2013. № 3 (11). С. 87-92.

9. Вовченко Р.С. Фінансова безпека банківського сектору економіки України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. К., 2016. 237с.

10. Горелова Л. В. Управление финансовыми рисками как фактор стабильности экономики / Л.В.Горелова, С.Н.Косов // Вестник Екатеринбургского института. – 2011. – № 3. – С. 38–43.

11. Грищук Р.В. Методологія побудови системи забезпечення інформаційної безпеки банківської інформації в автоматизованих банківських системах [Електронний ресурс] / Р.В. Грищук, С.П. Євсєєв // Безпека інформації. Ukrainian Scientific Journal of Information Security. – №3(2017). – Том 23. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/Infosecurity/article/view/12095/0>.

12. Даниленко А.І. Теоретико-методологічні засади ідентифікації ризиків і загроз безпеці сектору державних фінансів / А.І. Даниленко, В.В. Зимовець // Фінанси України. – 2012. – № 10. – С. 3-19.

13. Дудченко Н.В. Сучасні підходи до трактування поняття «економічна

безпека банківських установ». *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 17. С. 64-69.

14. Евсеев С.П. Синергетический подход к оценке безопасности банковских систем / С.П. Евсеев [Електронний ресурс] // Системи обробки інформації. – 2016. – Вип. 4(141). – Режим доступу : file:///C:/Users/User/Downloads/soi_2016_4_19.pdf.

15. Жарій Я. Комплаєнс-модель процесу забезпечення фінансової безпеки комерційного банку [Електронний ресурс] / Я. Жарій, В. Куфаєва // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – №2(6). – С. 312-319. – Режим доступу : <http://pneu.stu.cn.ua/tmppdf/260.pdf>.

16. Жарій Я.В. Інтегрований підхід до ризик-менеджменту як основа економічної безпеки банківської системи / Я.В. Жарій // GR та PR менеджмент в контексті економічної безпеки : монографія / за ред. проф. Мігус І.П. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2014. – С. 30-54.

17. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000р. № 2121-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

18. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999р. № 679-XIV. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>.

19. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

20. Зачосова Н.В. Теоретико-методичні засади побудови системи економічної безпеки фінансових установ / Н.В. Зачосова // Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – №1. – С. 45-55.

21. Зачосова Н.В. Управління системою економічної безпеки фінансових установ : дис. ... доктора екон. наук : 21.04.02. К., 2017. 603с.

22. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ : монографія / Н.В. Зачосова. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2016. – 375 с.

23. Зубок М. І. Безпека банків: навч. посіб. / М.І.Зубок. – К.: КНТЕУ,

2002. – 306 с

24. Кириченко О. А. Фінансова безпека кредитних спілок України / О.А. Кириченко, Т.В.Сусуловська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvldu_e/2009_1/09koaksu.pdf.

25. Кльоба Л.Г. Фінансова безпека та ризики банківської інвестиційної діяльності [Електронний ресурс] / Л.Г. Кльоба // Інвестиції: практика та досвід. Електронне фахове видання. – 2016. – №12. – С. 6-12. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/12_2016/3.pdf.

26. Коваленко В.В. Структурні елементи й оцінювання рівня фінансової безпеки банківської системи / В.В. Коваленко / Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2013. – Вип. 9(1). – С. 191–199.

27. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затверджена постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 р. № 391. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.

28. Кривцун І.М. Сучасний банкінг: ризики та захист [Електронний ресурс] / І.М. Кривцун / Електронне наукове фахове видання «Економіка та суспільство». – 2018. – Вип. 18. – Режим доступу : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/110.pdf.

29. Крупка І.М. Фінансово-економічна безпека банківської системи України та перспективи розвитку національної економіки / І.М. Крупка // Бізнес Інформ. – 2012. – №6. – С. 168-175.

30. Мельник Д.Ю. Экономическая безопасность банковской системы: теоретические и практические аспекты. *Наукоеведение*. 2017. № 5. Т. 9. URL: <https://naukovedenie.ru/PDF/02EVN517.pdf>.

31. Методика рейтингового оцінювання для комерційних банків / Національне рейтингове агентство «Рюрік». – Київ, 2012. – 13 с.

32. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] / Офіційний сайт

Національного банку України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=28624809>.

33. Мігус І.П. Розрахунок інтегрального показника оцінювання економічної безпеки комерційного банку / І.П. Мігус, М.П. Денисенко, Я.С. Коваль // Вчені записки університету «КРОК». – 2017. – Вип. 46. – С. 125-130.

34. Мігус І.П. Транспарентність банку як складова механізму забезпечення його економічної безпеки / І.П. Мігус, Дудченко Н.В. // Бізнес Інформ. – 2013. – №10. – С. 322-327.

35. Модели и методы обеспечения банковской безопасности : монография / С.Н. Побережный, Б.А. Дадашев, А.Л. Пластун. – Сумы : ГВУЗ «УАБД НБУ», 2010. – 239 с.

36. Моделювання управління життєздатністю комерційного банку : монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Л.Н. Сергєєвої. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 360 с.

37. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.

38. Пестовська З.С. Індикатори фінансової безпеки банківської діяльності: макро- та мікроекономічний рівні [Електронний ресурс] / З.С. Пестовська. – Режим доступу : duan.edu.ua/uploads/finansy14-15/11137.doc.

39. Показники банківської системи [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id=34798593

40. Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 [Електронний ресурс] / Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>.

41. Про схвалення процедур інспектування : Рішення правління НБУ від 01.11.2016 № 393/рш [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного

банку України. – Режим доступу :
https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=40872344.

42. Прокопенко Н.С., Виклюк М.І. Складові безпеки банківської діяльності. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2014. Вип. 24.1. С. 302-308.

43. Рейтинг банків України за методологією Міністерства фінансів України <https://minfin.com.ua/banks/rating/?date=2019-01-01>

44. Сак Т. Фінансово-економічна безпека комерційних банків України / Т. Сак // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. – 2015. – №2. – С. 66-71.

45. Самура Ю.О. Формування системи безпеки в банківських установах [Електронний ресурс] / Ю.О. Самура, Н.С. Кульчицька // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. – Вип. 15. – лютий 2017. – Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-15-2017/23-vipusk-15-lyutij-2017-r/2828-samura-yu-o-kulchitska-n-s-formuvannya-sistemi-bezpeki-v-bankivskikh-ustanovakh>.

46. Свірідов Є.Ю. Фінансово-банківський аспект економічної безпеки держави. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць*. 2011. Вип. 33. С. 185-191.

47. Сергієнко О.А. Моделювання структурних елементів фінансової безпеки комерційного банку / О.А. Сергієнко, І.М. Чуйко, Я.Ю. Солдатова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2015. – Вип. 1. – С. 238-248. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2015_1_30.

48. Славкіна М.А. Экономическая безопасность банковского сектора национальной экономики: факторы влияния и текущее положение. Materials of the international scientific - practical conference "Science and education in the modern world." - Karagandy: EPD "Bolashak-Baspa" 2019.1st volume. P. 325-329

49. Славкіна М.А. Систематизація показників та методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»*, вип. 20. 2017. с.

270-279

50. Славкіна М.А. Структура економічної безпеки банківського сектора національної безпеки України. Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства : матеріали XV Міжнар. Наук.-практ. Конференції, 19-20 квітня 2019 р. (Хмельницький-Сатанів). – Хмельницький : ХНУ, 2019. – с. 107-110

51. Славкіна М.А. Структуризація та оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки / Славкіна М.А., Покатаєва О. В. // УЖНУ 2018,2019.

52. Славкіна М.А. Теоретичне підґрунтя та сучасні проблеми економічної безпеки банківського сектору України. Бізнес, цифрові інновації та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 22 грудня 2018 року) / ГО «Львівська економічна фундація». – У 2-х частинах. – Львів: ЛЕФ, 2018. – Ч. 1. – 54-56

53. Славкіна М.А. Теоретичний зміст економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки, вип. 1(34). – Кропивницький: ЦНТУ, 2018. – с. 206-214

54. Славкіна М.А. Узагальнення методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. International Scientific Conference Corporate Governance: Strategies, Processes, Technology: Conference Proceedings, October 20th, 2017. Kaunas, Lithuania: Baltija Publishing. pp. 71-74

55. Соловйов В. І. Сучасний стан банківської безпеки України / В.І.Соловйов // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – № 4. – С. 79–82.

56. Стратегії Національного банку України. Програма дій 2019. 21 с. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=86050888>

57. Тимошенко О.В. Методичні підходи до оцінювання рівня

економічної безпеки держави / О.В. Тимошенко // Бізнес Інформ. – 2014. – № 6. – С. 32-36.

58. Ткаченко А.М. Вимірювання фінансової безпеки банківської системи / А.М. Ткаченко, К.І. Маменко / Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку: Зб. наук. пр. – Донецьк: ІЕП НАНУ, 2009. – С. 333-345. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sim/2009/p2_29.pdf.

59. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26.05.2015р. № 287/2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

60. Федоренко В.Г. та ін. Економічна безпека України: *монографія*. К.: ТОВ «ДКС центр», 2017. 462 с.

61. Хакерские атаки на Украину 2017. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/83_\(2017\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/83_(2017)).

62. Штефан Л.Б. Аналіз деяких індикаторів фінансової безпеки банківської системи Україні [Електронний ресурс] / Л.Б. Штефан / Електронне наукове фахове видання «Економіка та суспільство». – 2018. – Вип. 16. – Режим доступу : http://economyandsociety.in.ua/journal/16_ukr/131.pdf.

63. Шурпаков В. А. Проблемы методологии анализа банковской безопасности. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fact.ru/www/shurpakov11.htm

64. Яременко С.М. Забезпечення економічної безпеки діяльності банків: арэф. дис. ...канд. екон. наук: 08.00.08. К., 2010. 25 с.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СТАНУ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Результати аналізу основних показників, що визначають сучасний стан та тенденції забезпечення економічної безпеки банківського сектору України

У критичний для нашої країни час, коли економічні зміни надзвичайно залежні від невизначеності політичної ситуації, можливість швидкого реагування на потрясіння на ринку є дуже актуальною. Сьогодні, коли в частині регіонів України введено АТО особливе значення набуває виважена грошово-кредитна політика, яка дасть змогу стабільно працювати банківському сектору та попередити паніку з боку населення. Представники НБУ запевняють, що зможуть утримувати стабільну ситуацію на банківському ринку, застосовуючи інструменти рефінансування банків та валютних інтервенцій.

Зазначене випробування для банківської системи як частини національної економіки, яка так часто дестабілізується через політичні ризики, продемонструє, наскільки дійсно змінилась ситуація за останні роки. Питання стабільності й міцності банківського сектору хвилює як клієнтів, державу, інвесторів, іноземних зацікавлених сторін, так і власників банків. Забезпечення стабільного розвитку банківського сектору – одне з основних стратегічних завдань уряду країни. Особливі умови функціонування банківського сектору визначають аналіз сучасних тенденцій його розвитку надзвичайно актуальним.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку банківського сектору висвітлюється у працях таких вітчизняних науковців, як В. Галаганов, Ю. Дьячкова, О. Золотарьова, Ю. Кахович, С. Ксьондз, М. Максимова, Ю.

Онищенко, Ю. Панова, А. Степанишена, О. Тарасова, І. Швецова, Н. Швець та ін. Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених аналізу стану банківського сектору, залишаються питання, які потребують подальшого дослідження. Зокрема, кількість факторів, що впливають на зміни показників діяльності банківського сектору, досліджені у наукових роботах, доцільно оновити, враховуючі умови сьогодення. Недостатньо визначено взаємозв'язок та взаємовплив макропоказників на показники діяльності банківської системи. Зазначене зумовлює необхідність проведення більш глибокого дослідження проблеми визначення сучасних тенденцій у банківському секторі.

З огляду на результати наукових досліджень, присвячених тенденціям розвитку банківського сектору, можна зробити висновок, що більшість науковців звертає увагу на такі основні зміни, що відбулись за останні п'ять років:

1. Зменшення кількості банків зі 180 у 2013 р. до 82 установ у 2018 р., рис. 2.1, яке відбулось за рахунок погіршення політичної та економічної ситуації в країні, що спричинило різке коливання валют і погіршення стану активів банків. У результаті багато банків опинились на межі банкрутства і через відсутність рефінансування НБУ вийшли з ринку. Таким чином, була реалізована політики «очищення» банківського сектору.

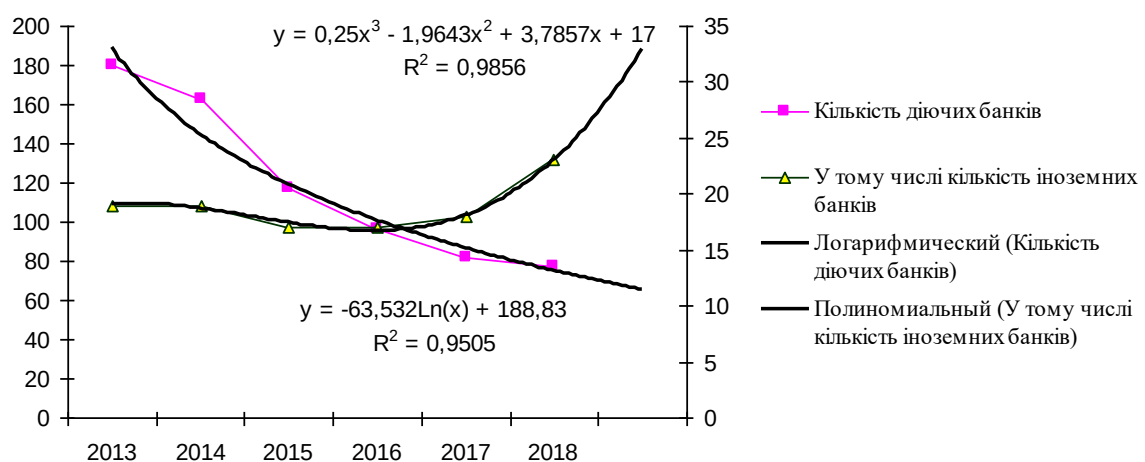

Рис. 2.1. Динаміка кількості банків в Україні, од.

Джерело: побудовано за даними [20]

За даними рис. 2.1 простежується низхідна тенденція кількості банків в Україні та суттєво зростаюча динаміка кількості іноземних банків - з 19 у 2013 р. до 23 у 2018 р. У 2016 році кількісні показники перетинаються, саме у той період сформовано точку неповернення тенденції без впливу жорстких регуляторних дій держави щодо убезпечення власного банківського ринку від втрати ринкових позицій. В результаті, звісно за умов незмінності факторів впливу, прогнозується подальше зростання кількості іноземних банків та зниження кількості українських банків. Цікавим залишається питання, до якої мінімальної кількості держава готова втрачати власний банківський ринок.

2. Починаючи з 2014 р. діяльність більшості банків, які до цього були успішними, стала збитковою. У період 2017 р. стан банківської системи характеризувався поступовим виходом з кризи і переходом від збитковості до прибутковості. Така ж тенденція зберігалась і у 2018р., див. рис. 2.2.

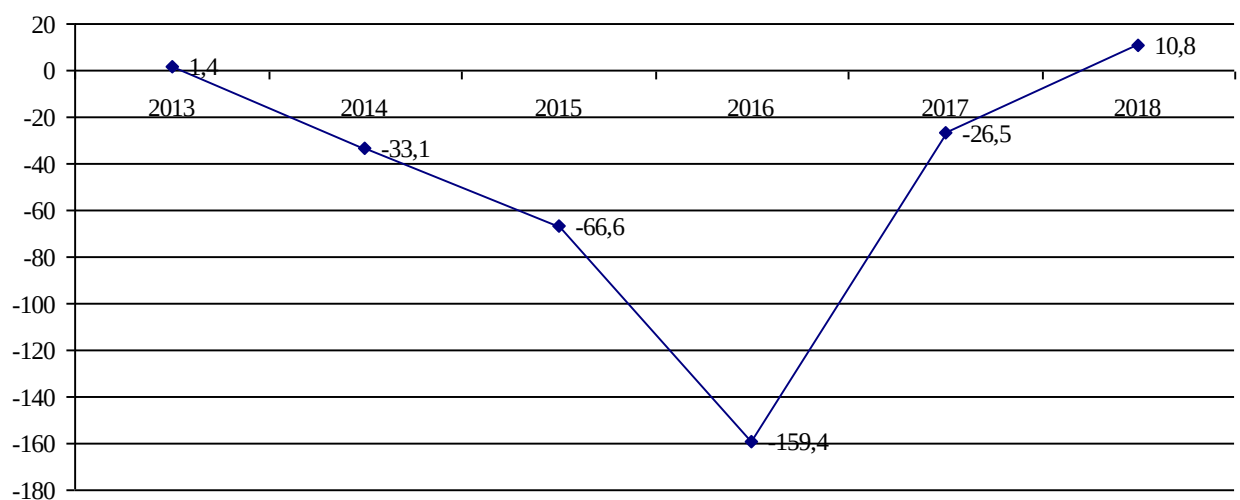

Рис. 2.2. Динаміка обсягів чистих прибутків/збитків банківського сектору, млрд. грн.

Джерело: побудовано за даними [20]

Як видно з рис. 2.2, 2016 р. відзначився найбільшими збитками у банківському секторі, що досягли -159,4 млрд. грн., тобто, саме тоді, коли кількість національних банків дорівнювала кількості іноземних. Проте,

станом на 2018 р. прибутковими були 67 банків (основна частка приходить на банки з іноземним капіталом), на які приходить 18,1 млрд. грн., тобто, у порівнянні із попереднім періодом їх кількість зросла на 3 установи, а прибуток збільшився більше ніж у 2,2 рази.

Розглянемо динаміку окремих статей доходів, зокрема, обсягів процентних та комісійних доходів банківського сектору України, рис. 2.3.

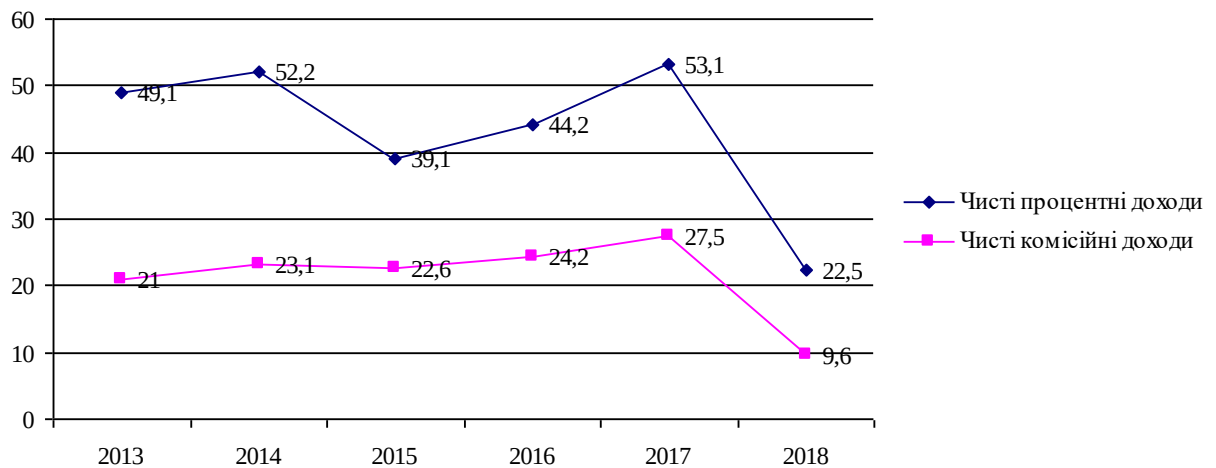

Рис. 2.3. Динаміка обсягів процентних та комісійних доходів банківського сектору, млрд. грн.

Джерело: побудовано за даними [20]

Так, динаміка обсягів процентних та комісійних доходів банківського сектору визначається нестабільністю та значними коливаннями, обсяги чистих процентних доходів за період, що досліджується, знизився з 49,1 млрд. грн. до 22,5 млрд. грн., тоді як обсяги чистих комісійних доходів — з 21 млрд. грн. до 9,6 млрд. грн., а темп росту показників, розрахований за даними 2018 р. до 2013 р. становить 45,8% та 45,7% відповідно. При цьому, динаміка обсягів чистих процентних доходів є нестабільною весь досліджуваний період, а динаміка обсягів чистих комісійних доходів лінійно зростала до 2017 р. та вже у 2018 р. змінила траєкторію на низхідну.

Станом на 2018 р. у банківського сектору левову частку доходів займають комісійні доходи у результаті здійснення розрахунково-касового

обслуговування, активізації споживчого кредитування фізичних осіб, тоді як процентні доходи також зростають за рахунок зростання споживчого кредитування, підвищення рівня кредитних ставок, інвестування у цінні папери.

В цьому контексті доречно розглянути динаміку обсягів відрахувань у резерви банківської системи за визначений період дослідження, рис. 2.4.

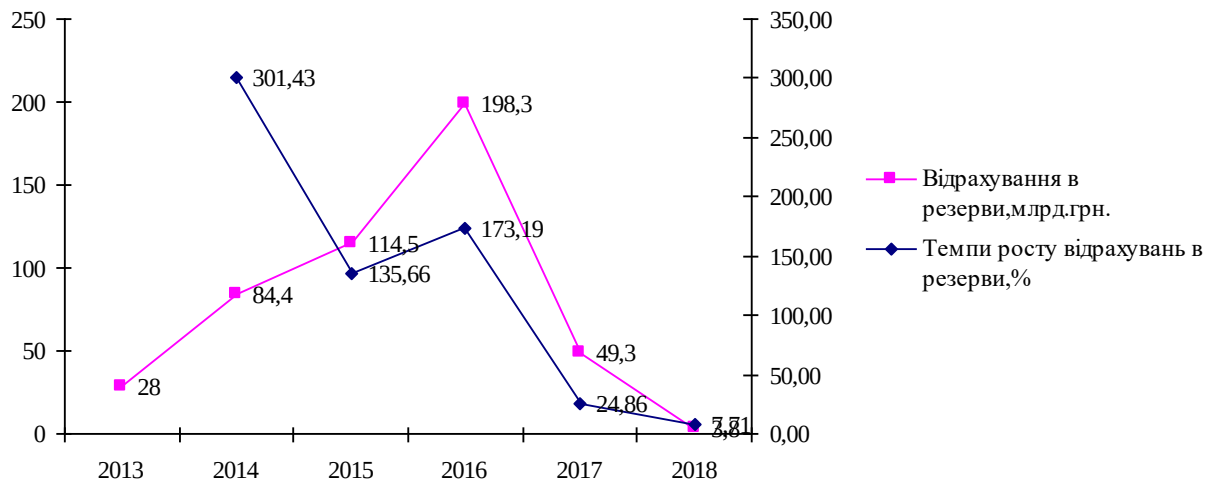

Рис. 2.4. Динаміка обсягів відрахувань у резерви банківського сектору.

Джерело: побудовано за даними [20]

За даними рис. 2.4. видно, що до 2016 р. темпи росту показника стрімко зростали, у 2014 р. становили 301,4%, у 2015 р. – 135,66%, у 2016 р. – 173,2%, після чого обсяги відрахувань стрімко знижувались. Так, темп їх росту становив у 2017 р. – 24,86%, у 2018 р. – 7,7%. Трансформація оцінювання кредитних ризиків, якості активів, переходу на стандарти МСФЗ 9, значно вплинули на тенденції формування обсягів резервів [15].

3. Кризові явища призвели до трансформації інструментів та методів роботи усієї банківської системи в цілому. Наразі посилюється та оновився контроль НБУ за діяльністю банків [20,31]:

- застосовано методику стрес-тестування для визначення банківського капіталу, що вплинуло на результати розрахунків капіталізації банків [20,31];
- удосконалено оцінювання кредитних ризиків шляхом забезпечення

стійкості та передбачення дій наперед, що позитивно відобразилось на оцінюванні якості активів, визначенні дійсного розміру достатності капіталу, резервів, до капіталізації [20,31];

- удосконалено норматив, що накладає обмеження за визначеними критеріями та розкриває додаткову інформацію про власність та кінцевих бенефіціарів операцій з пов'язаними особами [20,31];

- удосконалено методику розрахунку непрацюючих кредитів, активів на основі використання закордонного досвіду [20,31];

- розпочато поетапний перехід на визнання за кордоном стандартів формування звітності (фінансової та управлінської) МСФЗ 9 [20,31];

- основними інструментами регулювання виступили : стрес-тестування, LCR, формування структури капіталу за вимогами Базеля III [20,31];

- удосконалено оцінювання стійкості банків за нормами «Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України», затвердженими [27];

- застосовано Viability Sustainability Model для дослідження банків в контексті визначення спроможності їх до розвитку згідно «Процедури аналізу Національним банком України бізнес-моделей банків», схваленої [37];

- проведено самоаналіз банків щодо ефективності роботи їх системи внутрішнього контролю, технологій управління сукупними та конкретними ризиками, формування ризик-профілю, розвитку корпоративного управління за нормами «Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», затвердженого постановою [27];

- реалізовано положення щодо оцінювання та управління ризиками згідно «Процедури оцінки Національним банком України ризиків ліквідності і фінансування банків та якості управління цими ризиками», схваленої [40];

- оновлено методику моніторингу стану і діяльності банків, що базується на ризик-орієнтованому методі [14];

- ведеться активна робота як на практичному, методичному, так і на законодавчому рівнях щодо усунення проблеми управління непрацюючими кредитами з урахуванням світових практик та концептуальних бачень провідних фахівців.

4. Протягом 2014-2016 рр. кредитування бізнесу та фізичних осіб мало тенденцію до скорочення. При цьому, вже у 2017 р. кредитування населення почало поступово відновлюватись, проте, якість кредитних портфелів залишається низькою.

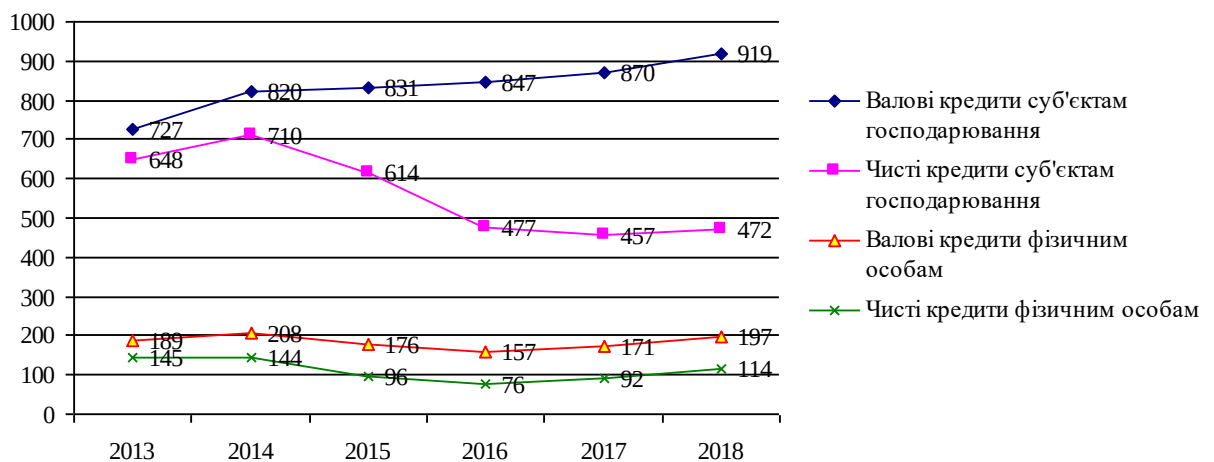

Рис. 2.5. Динаміка обсягів кредитування банківським сектором України, млрд. грн.

Джерело: побудовано за даними [20]

За даними рис. 2.5 видно, що з 2015 р. обсяги чистих та обсяги валових кредитів, наданих суб'єктам господарювання, корелюють між собою на середньому рівні із оберненою залежністю (тобто, коефіцієнт кореляції становить $-0,69$) та значно відрізняються за обсягом, в середньому за досліджуваний період на 272,6 млрд. грн. Тоді як щільність (коефіцієнт кореляції) обсягів чистих та валових кредитів, наданих фізичним особам, сягає $0,87$, що говорить про пряму залежність та високу щільність зв'язку між даними показниками. Крім того, заходи з посилення банківського контролю, скорочення кількості банків та інші супутні фактори стримували зростання обсягів кредитування.

Наразі зростання кредитування бізнес-середовища відбувається стримано, на рівні 2016 р., тоді як кредитування іноземних банків орієнтовано на малий та середній бізнес [31]. Наприкінці досліджуваного періоду активізовано кредитування фізичних осіб, зокрема, стрімко зростає саме обсяги споживчого кредитування. Обсяг кредитів суб'єктам господарювання до ВВП сягає 47,7%, тоді як у 2018 р. показник становив 27,4%, щодо обсягу валових кредитів фізичним особам - 12,4% та 5,6% відповідно [31]. Крім того, обсяги чистих кредитів за суб'єктами господарювання у 2013 р. становили 42,6%, тоді як у 2018 р. - 13,2%, обсяги чистих кредитів фізичних осіб у 2013 р. становили 9,5%, тоді як у 2018 р. - 3,1% [31].

Значно скоротився розрив між ставкою за депозитами фізичних осіб на рік та на 6 місяців. Так, на початку 2018 р. за вклад на 12 місяців банки пропонували в середньому від 13,1% до 14,0%, за вклад на 6 місяців пропонували 14,2-14,75%. Зазначене викликано складністю адекватного сприйняття невизначеності фінансового ринку менеджерами банків. З іншого боку, населення має обмежені можливості щодо ефективного інвестування вільних ресурсів у інші напрямки та інструменти, оскільки валютний ринок, ринок нерухомості та цінних металів також характеризуються значною невизначеністю на тлі низького рівня фінансової грамотності в державі.

5. Зміни у структурі власності банків, пов'язані з прагненням уряду зберегти вплив вітчизняних інвесторів на політику банківського сектору. Як зазначають науковці [16], існує два шляхи для реалізації такого завдання. У першому випадку вводяться обмеження для іноземних банків, що перешкоджають їх входженню на національний ринок. У другому – створюється організаційна структура банківського сектору, за якої забезпечується нормальне функціонування вітчизняних та іноземних банків [16, с. 101]. У даному випадку така структура була створена шляхом переходу системоутворюючих банків до державної власності.

Отже, на кінець грудня 2017 р. структура банківського сектору мала наступний вигляд (рис. 2.6). Структура, за якої системно зростала кількість банків з державною часткою, формувалась протягом останніх 10 років. Ще у 2008 р. існувало усього 2 державні банки, нині до державної власності належать найбільші банки, такі як ПАТ «Ощадбанк», ПАТ КБ «Приватбанк», ПАТ «Укрексімбанк», АБ «Укргазбанк», ПАТ «Розрахунковий центр».

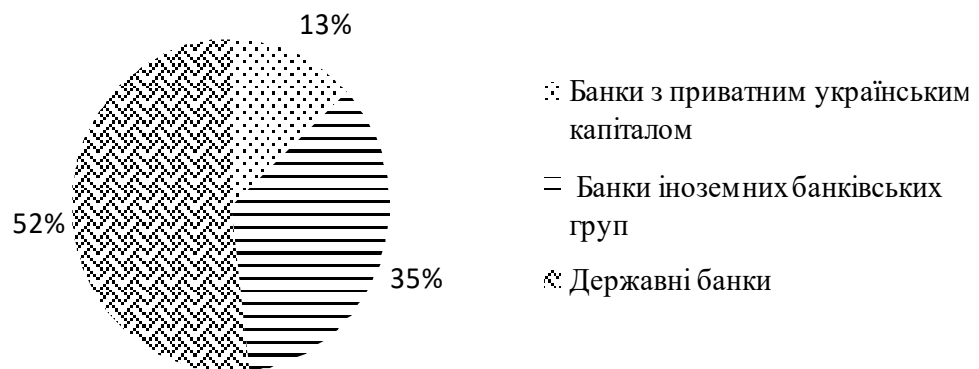

Рис. 2.6. Структура банківського сектору станом на 31.12.2017 р.

Джерело: [20]

Таким чином, можна стверджувати, що системоутворюючі банки зосереджені нині в руках уряду, що, з одного боку, забезпечує фінансову стійкість вказаних установ, а з іншого боку - зменшує самостійність та ставить під сумнів незалежність цих банків як ринкових агентів. Проте, у 2018 р. оновлено стратегічні заходи розвитку державних банків, одним із завдань яких є скорочення їх кількості шляхом продажу, що значно знизить присутність держави на банківському ринку [19].

Політика державних банків є нестабільною і змінюється зі зміною політичних партій, які знаходяться при владі, та соціально-економічного становища в країні, що веде до певної невизначеності розвитку фінансового сектору. На економічну безпеку банківського сектору впливають зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх чинників слід віднести такі:

– стан глобального банківського ринку;

- тенденції розвитку країн, присутніх на банківському ринку України;
- політичні та економічні зміни в Україні;
- напрями монетарної політики;
- зміни у стратегічному розвитку фінансового сектору;
- динаміка індексу інфляції, валютного курсу, облікової ставки НБУ.

До внутрішніх чинників належать такі:

- рівень капіталізації;
- якість активів;
- наявність альтернативних напрямів інвестування коштів, крім кредитування;
- стабільність депозитної бази;
- можливість отримати рефінансування від НБУ;
- стан ліквідності;
- рівень ризику;
- рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та безпека їх застосування.

Розглянемо вплив цих чинників на банківський сектор України. Як зазначається у [52], за останні 10 років банки усього світу значно збільшили свою капіталізацію, що стало відповіддю на кризу 2008 року, коли недостатній рівень капіталізації призвів до падіння світової економіки [52].

Загальною тенденцією для сучасних банків світу є здійснення суттєвих витрат на інновації і розвиток інтернет-банкінгу та мобільного-банкінгу. Встановлено, що в усьому світі споживачі обирають банки, які надають можливість своїм клієнтам здійснювати платежі через мережу Інтернет [55]. Зазначене спричиняє зростання витрат банків на забезпечення кібербезпеки.

Загалом, аналітики стверджують, що, згідно до аналізу 200 найбільших банків світу, їх витрати зростають, а ефективність роботи суттєво не покращується. До основних витрат можна віднести: витрати на дотримання банківських нормативів, підтримка застарілих у технічному сенсі систем,

реструктуризація кредитної заборгованості клієнтів, витрати на судові позови [52].

Як бачимо, глобальний банківський ринок характеризується тенденцією поступовою стабілізації після глибокої кризи 2008 р. та орієнтацією на сучасні технології, покликані найкращим чином задовольнити потреби клієнтів у мобільності надання послуг. При цьому витрати на захист даних клієнтів та самих банківських систем продовжують зростати.

Що ж до ситуації в політиці та економіці України, зазначимо, що вона коливається під дією двох чинників – з одного боку, це політика Росії, яка веде гібридну війну і не дає змоги стабілізувати нашу економіку, з іншого боку, Україна є надзвичайно залежною від впливу Євросоюзу та МВФ, які постійно нав'язують реформи, що не завжди є ефективними саме для України. У таких умовах важко говорити про економічну безпеку держави взагалі, оскільки постійні втручання і політичні зміни дестабілюють політичну та економічну ситуацію в країні.

Щодо монетарної політики, то, як свідчать дані [41], протягом 2016-2017 рр. застосовувалась політика таргетування інфляції. Підсумком таргетування інфляції у 2017 р. стало її перевищення прогнозованого значення $8\% \pm 2$ в.п. аж на 5,7 в.п. У звіті НБУ пояснюється, що через шоківі потрясіння, які постійно відбуваються в економіці країни, досягти цільового показника інфляції у короткостроковій перспективі неможливо [41]. При цьому, НБУ контролює стан інфляції та швидко реагує на її зростання, піднімаючи облікову ставку, що не дає змоги комерційним банкам видавати «дешеві» кредити. Зазначене, звісно, негативно впливає на споживача банківських послуг у результаті здорожчання кредитної вартості капіталу.

На нашу думку, регулювання монетарної маси за допомогою облікової ставки не настільки є ефективним. Для обґрунтування цієї тези порівнюємо показники монетарної маси, індекс інфляції, облікову ставку, мінімальну заробітну плату, номінальну заробітну плату, кредити, надані банками, та валютний курс в динаміці за 2013-2017рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка макроекономічних показників за 2013-2017рр.

Назва показників	2013	2014	2015	2016	2017
Грошова база за складовими:					
- грошовий агрегат М0, млн грн	237 777	282 947	282 673	314 392	332 546
- грошовий агрегат М1, млн грн	383 821	435 475	472 217	529 928	601 631
- грошовий агрегат М2, млн грн	906 236	955 349	993 812	1 102 391	1 208 557
- грошовий агрегат М3, млн грн	908 994	956 728	994 062	1 102 700	1 208 859
Індекс інфляції (до попереднього року), %	99,7	112,1	148,7	113,9	114,4
Облікова ставка (на кінець року), %	7,0	12,5	22,0	14,0	14,5
Мінімальна заробітна плата (на кінець року), грн	1218	1218	1378	1600	3200
Номінальна середньомісячна заробітна плата, грн	3265	3480	4195	5183	7104
Кредити, надані банками, млн грн	910 782	1 020 667	981 627	998 682	1 016 657
Валютний курс НБУ грн за 1 дол.	7,99	15,76	24,00	27,19	28,07

Джерело: складено автором за даними [17; 20].

Для наочності тенденцій, представимо темпи росту досліджуваних показників на рис. 2.7.

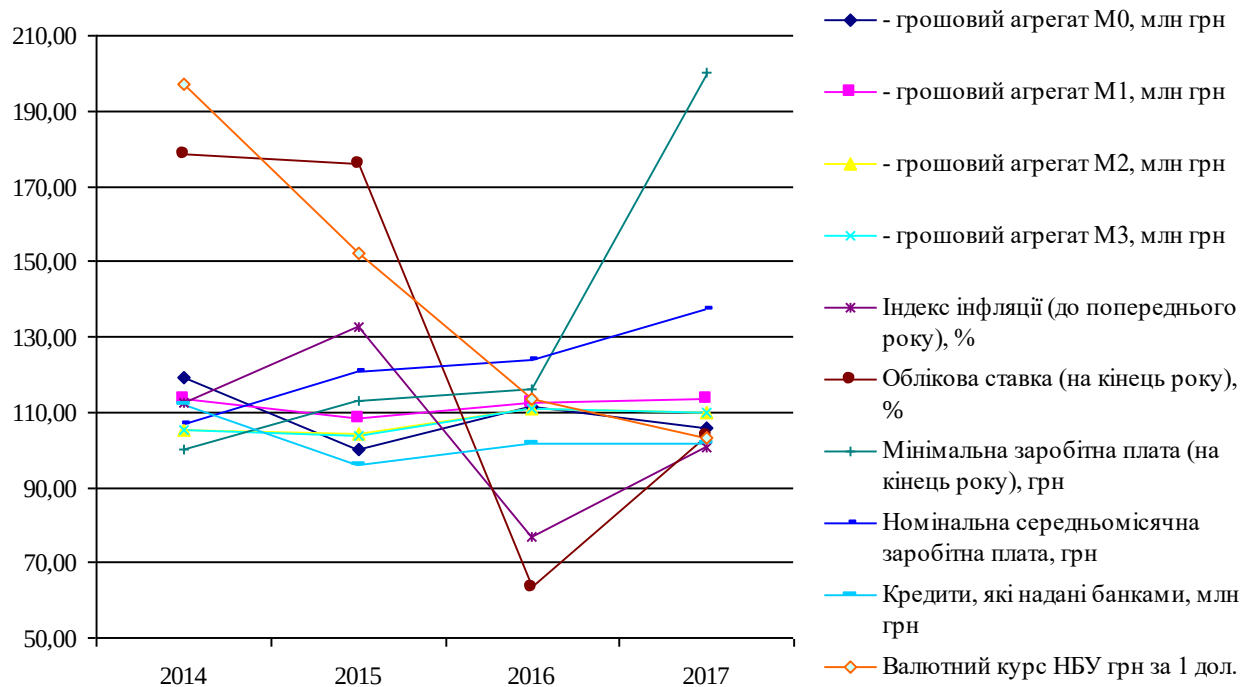

Рис. 2.7. Темпи росту макроекономічних показників за 2013-2017 рр., %

Джерело: розраховано автором за [17; 20].

З табл. 2.1 та рис. 2.7 бачимо, що грошові агрегати мають приблизно однаковий темп зростання протягом всього досліджуваного періоду. Незначне зменшення темпу зростання грошової бази спостерігається у 2015 р., коли НБУ збільшив облікову ставку на 10 в.п., що призвело до зменшення обсягів кредитування порівняно з 2014 р. на 3,82%. Індекс інфляції на кінець 2015 р. досягнув критичної позначки 148,7%.

Спостерігається чітка взаємозалежність між зростанням курсу долара та зміною індексу інфляції. У 2016-2017 рр., коли зростання долару стало помірним, відповідно, й темп зростання інфляції уповільнився. Таким чином, інструментом для досягнення цільового показника інфляції у реалізації політики таргетування інфляції має бути не облікова ставка, а валютні інтервенції та утримування валютного курсу у межах певного коридору.

В умовах високої доларизації української економіки, населення та підприємства орієнтуються в своїх очікуваннях на валютний курс, а не на облікову ставку НБУ. Відсутність чіткої політики НБУ щодо валютного регулювання призводить до нестабільності роботи банків, які знаходяться під дією неповної економічної визначеності.

З табл. 2.1 та рис. 2.7 чітко простежується, що найбільшу чутливість до зміни облікової ставки мають обсяги банківського кредитування. Таким чином, можна стверджувати, що політика «дорогих грошей», яку проводить НБУ, негативно впливає на діяльність банків, що намагаються вийти з кризи. На нашу думку, індекс інфляції стрімко зростає не через те, що банки надають кредити (адже як відомо нині попит на кредити, хоча й відновлюється, але залишається низьким), а через те, що уряд стрімко підвищує соціальні стандарти та обмежив заходи регулювання цін.

Стосовно внутрішніх чинників, що впливають на економічну безпеку банків, слід зазначити, що протягом 2017 р. відбувалась докапіталізація банківських установ, внаслідок чого власний капітал банківської системи України загалом збільшився на 39,8 млрд. грн, досягнувши обсягу 163,6 млрд. грн. Адекватність регулятивного капіталу була вищою за

нормативне мінімальне значення (10%) і складала 16,1%. Згідно законодавства, банки мають підвищити статутний капітал до 11 липня 2024 р. до 500 млн грн [1]. При цьому, не всі банки здатні виконати встановлений НБУ норматив, що у майбутньому може призвести або до виходу з ринку деяких гравців, або до їх об'єднання. Таким чином, можна прогнозувати подальше скорочення кількості банків на національному ринку.

Слід відзначити, що розмір власного капіталу не є основним показником надійності банку. Стабільність роботи банку залежить від якості активів та стабільності пасивів, оскільки капітал складає меншу частину пасивів, ніж залучені кошти. У 2016 р. НБУ було запроваджено нові підходи до визначення кредитного ризику, а саме: «на підставі компонентів EAD (експозиція під ризиком), PD (імовірність дефолту боржника/контрагента), LGD (втрати в разі дефолту)» [33]. До того ж, у 2017 р., як вже зазначалось, розпочався процес запровадження нового стандарту фінансової звітності МСФЗ 9. Згідно положень даного стандарту, можливі втрати за кредитом розраховуються з урахуванням прогнозованих макроекономічних умов та фаз економічного циклу [15].

Крім того, як зазначається у [1], частка проблемних активів на кінець 2017 р. лишалась досить високою (рис. 2.8).

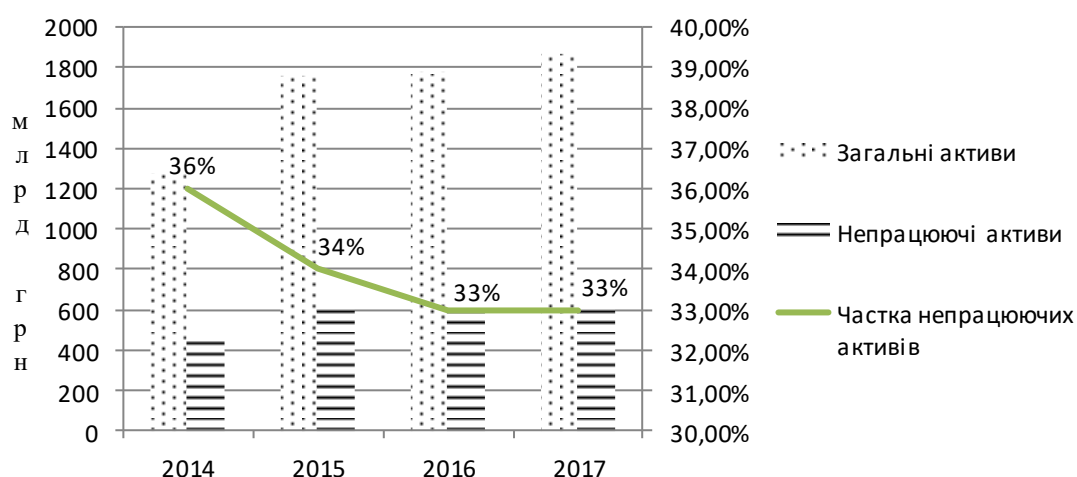

Рис. 2.8. Динаміка зміни загальних та непрацюючих активів, млрд. грн, %

Джерело: побудовано автором за даними [1]

Як видно з рис. 2.8, непрацюючі активи зростають у абсолютному виразі, але на кінець 2017 р. їх частка у загальній структурі активів зменшується на 3 в.п., порівняно з даними 2014 р. Слід також зауважити, що, починаючи з 01.02.2017 р. підхід до визначення непрацюючих активів змінився відповідно до вимог Постанови НБУ № 351. Отже, з 2017 р. до категорії непрацюючі активи потрапляють активи, які відповідають одній з двох умов:

1) «клієнт банку прострочив заборгованість на термін понад 90 днів (понад 30 для банків-позичальників)»;

2) клієнт не може виконати зобов'язання у визначений строк без процедури стягнення застави [33].

Можна стверджувати, що такі зміни у регулюванні кредитної діяльності банків позитивно впливають на якість активів. У 2017 р. кредитування почало поступово відновлюватись. Станом на 01.01.2018 р. обсяг наданих позик фізичним особам зріс на 8,6%, а юридичним особам – на 2,7%, порівняно з 2016 р. У кредитних портфелях банків переважають короткострокові та середньострокові позики.

Позитивною зміною у 2017 р. стало збільшення портфеля цінних паперів банківського сектору на 28,14% за рахунок придбання ОВДП. Таким чином, банки мають альтернативні напрями розміщення коштів. Хоча привабливість ОВДП для банків обумовлена лише можливістю отримувати кредити рефінансування НБУ та залучати кошти на міжбанку під їх заставу, в умовах, коли кредитна діяльність здійснюється у дуже обмежених обсягах, будь-які альтернативні можливості розміщення залучених коштів мають сприйматись як позитивні.

Щодо зобов'язань банків, то у 2017 р. вперше за період 2014-2017 рр. почало спостерігатись зростання на депозитному ринку. За структурою в загальному обсязі коштів клієнтів переважають кошти на вимогу та строкові депозити на строк до одного року. Частка депозитів на строк 1 рік і більше є незначною.

С. Кулицький зазначає, що, незважаючи на те, що деякі аналітики вважають збільшення обсягів коштів на депозитних рахунках домогосподарств наслідком зростання довіри до вітчизняної банківської системи, необхідно враховувати, що українські вкладники не мають доступу до інших інструментів заощадження коштів з високим ступенем ліквідності [12].

Крім того, рівень фінансової грамотності населення гостро потребує підвищення [31]. Вважаємо таку тезу абсолютно обґрунтованою, окрім іншого, тому що доларизація української економіки лишається високою і кількість збанкрутілих за останні п'ять років банків вказує на нестабільність банківського сектору.

Отже, можна зробити висновок, що функціонування банківського сектору відбувається у досить складних умовах. З одного боку, політичні та економічні кризові явища не дають змоги стабілізувати діяльність банків, з іншого боку, політика НБУ є досить жорсткою і не у всіх випадках ефективною. Спостерігається оздоровлення банківського ринку за рахунок ліквідації слабких гравців.

При цьому злиття та поглинання, які надалі будуть відбуватись з метою досягнення визначеного НБУ мінімального статутного капіталу, неминуче можуть призвести до монополізації ринку, якщо рішення влади щодо поступового продажу частки державних банків не буде виконано. Незважаючи на те, що уряд націоналізував ПАТ «КБ Приватбанк», захистивши таким чином систему від великого потрясіння, такі проблеми, як недостатня капіталізація, значна частка у структурі банківського сектору іноземних банків, низька якість активів та недовіра населення до банків лишаються невирішеними і загрожують економічній безпеці банківської системи.

2.2. Оцінювання системного ризику як інструмента регулювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки

Серед інших видів фінансово-економічної діяльності, банківській діяльності притаманна найбільша ризикованість операцій, тому даний сектор національної економіки є в окремих випадках надто зарегульованим і перебуває під постійним моніторингом держави. Рівень надійності банківського сектору національної економіки є одним з індикаторів стану її економічної безпеки. Зазначене зумовлює вагомість всебічного оцінювання прояву наслідків банківських ризиків, методів їх передбачення, шляхів мінімізації негативного впливу на макро- та мікрорівні. Управління ризиками знаходиться, з одного боку, в центрі уваги керівників банків, які намагаються вберегти установу від настання несприятливої події, що може призвести до втрати прибутку. З іншого боку, стан управління ризиками у банках є одним з основних елементів моніторингу банківської діяльності, який проводить НБУ.

Одним із завдань НБУ як регулятора, є необхідність виявляти системні ризики, які загрожують безпеці всього банківського сектора, та сприяти мінімізації їх впливу. З цією метою НБУ використовує різні методи оцінювання банківських ризиків, стану фінансових активів та достатності капіталу. При цьому, більшість розроблених на сьогодні методик НБУ щодо розрахунку банківського ризику ґрунтуються на міжнародних стандартах. Однак, слід зважати на національні особливості ведення банківської справи, які зумовлюють необхідність адаптації міжнародних стандартів до реалій української економіки. Особливості побудови та розвитку банківської системи національної економіки зумовлюють певні труднощі щодо визначення рівня системного ризику, що і визначає актуальність проведення досліджень у цьому напрямі.

Більшість наукових публікацій сконцентровані на дослідженні ризиків банківської діяльності на мікрорівні. Науковці досліджують як самі ризики,

так і причини їх виникнення та шляхи мінімізації. Найбільшу цікавість викликає кредитний ризик, оскільки кредитні операції є основним джерелом доходів банків. Як зазначають О. Просович та К. Процак, кредитні ризики характеризуються багатоаспектністю, та можуть виникати у різних сферах діяльності банку та бути присутніми в інших типах операцій, а не лише у кредитних [39, с. 90].

Банківські ризики на мікрорівні досліджувались такими науковцями, як: І. Білецька, В. Бобиль, Г. Бортніков, О. Васюренко, О. Дзюблюк, О. Кириченко, Л. Кльоба, Р. Коцовська, О. Любіч, А. Мороз, О. Просович, К. Процак, С. Реверчук, К. Уваров та багато інших. У працях цих дослідників розкриваються зміст та причини виникнення, методи оцінювання та мінімізації як окремих банківських ризиків, так і всіх ризиків, що впливають на діяльність банківської установи.

Натомість дослідженню системного ризику банківського сектору приділяється менше уваги у науковій літературі. Визначенню сутності та дослідженню методів оцінювання системного ризику присвячені праці таких українських вчених, як: О. Барановський, Л. Бригінська, Л. Жердецька, Р. Кітц, В. Лавренюк, Л. Примостка, В. Рисіна, Н. Сушко, В. Шевчук та інших. У працях зазначених науковців розкривається сутність та визначаються причини виникнення системного ризику. При цьому методам оцінювання системного ризику банківського сектору приділяється недостатньо уваги, що зумовлює необхідність проведення подальших досліджень даного питання.

За визначенням О. Барановського, яке наведено на офіційному сайті НБУ, «системний ризик – це ризик, що проявляється у порушенні всієї банківської системи, провокує негативні наслідки для внутрішнього ринку та реального сектору економіки» [3, с. 5]. Масштабність прояву можливих наслідків системного ризику зумовлює надмірну увагу регулятора до цього виду ризиків. В Україні запроваджено макропруденційну політику, яка спрямована на регулювання системного ризику та забезпечення стабільності

банківської діяльності в нашій державі.

За даними [53] Україна входить до лідерів за показником частоти настання системних банківських криз. Так, часто банківські кризи ставались лише у Конго та Анголі. Протягом 1970-2018 рр. у більшості країн світу сталася лише одна системна криза. Щодо України, то за роки незалежності таких криз було цілих три, а саме - у 1998 р., 2008 р. та 2014 р. [53].

Остання криза 2014-2016 рр. призвела до витрат усієї економіки у обсязі 38% від ВВП та спричинила обмеження економічного зростання [46]. Саме зазначена криза призвела до посилення регулювання банківського сектору, націоналізації одного з найбільших системних банків ПАТ «КБ «Приватбанк» та запровадження макропруденційної політики.

НБУ виявляє передвісники системного ризику за допомогою наступних методів: «моніторинг індикаторів; стрес-тестування; аналіз фінансово-промислових груп; якісний аналіз» [46]. З метою оцінювання значення або рівня системного ризику фахівці досліджують кількісні та якісні індикатори. Структуру показників, що використовують для оцінювання системного ризику представляють за такими категоріями статистичних даних: монетарна, макроекономічна, податкова, банківська статистика, сукупність показників господарського та фінансового секторів та ринку нерухомості; показники, що відображають платоспроможність фінансово-промислових груп; опитування позичальників та керівників банків [46].

При цьому слід зазначити, що під час оцінювання системного ризику НБУ стикається з проблемами недосконалості структури та неточності інформації, оскільки дані щодо реального рівня споживання домогосподарствами, доходів, обсягів валютної готівки в обігу тощо є викривленими через існування «тіньової» економіки. Високий рівень невизначеності не дає змоги НБУ будувати точні прогнози щодо можливих економічних змін, що негативно впливає на розвиток банківського сектору.

Окрім методу оцінювання системного ризику, який передбачений макропруденційною політикою, у науковій літературі розглядаються й інші

методи. Так, О. Пернарівський та Ю. Орловська вважають, що в умовах недосконалості фінансової та статистичної інформації, яку зазвичай використовують для оцінювання системного ризику, найбільш доцільно використовувати експертні методи дослідження [22, с. 54].

В. Лавренюк та В. Шевчук вказують, що методи оцінювання системного ризику можна об'єднати в наступні групи:

- визначена регулятором сукупність показників, що характеризують нестабільність в країні, макроекономічних та монетарних індикаторів, відхилення яких від нормативних значень вказує на зростання системного ризику;
- оцінювання характеристик фінансового ринку (волатильність, схильність до ризику тощо);
- визначення рівня концентрації ризиків у фінансовій системі;
- макроекономічні стрес-тести;
- інтегрована система моніторингу [13, с. 217].

К. Рейнхарт та К. Рогофф зазначають, що банківський системний ризик можливо оцінити за такими індикаторами, як реальна обмінна ставка, ціни на нерухомість, частка короткострокових фінансових надходжень у ВВП, відношення сальдо поточного рахунку платіжного балансу до інвестицій, реальні ціни на акції [54, с. 248].

На думку А. Пестової та О. Солнцева, визначити системний ризик можна за такими показниками: частка неповернених кредитів у загальному обсязі кредитних активів; темп приросту реального ВВП; співвідношення кредитів і депозитів; динаміка курсу гривні до долару США; ВВП на душу населення [23].

Слід підкреслити, що два останні з вищезазначених методів оцінювання системної кризи є іноземним досвідом оцінювання системної кризи. Як стверджує І. Белова, для країн, що знаходяться на різних рівнях розвитку, не може бути використаний один і той самий метод оцінювання системного ризику. При виявленні ознак системного ризику необхідно

враховувати специфічні особливості країни, в якій проводиться така оцінка [4, с. 125]. Для України зазначена теза є цілком виправданою. В економіці нашої держави існує безліч особливостей, що не дає можливості використовувати зарубіжний досвід без відповідної адаптації.

М. Власенко, аналізуючи різні методи оцінювання системного ризику банківського сектору, вказує на таку ваду більшості існуючих методів, як не врахування мережевого ризику (ризик, що виникає внаслідок взаємодії однієї банківської установи з іншою, яка перебуває на грані дефолту) [6 с. 28]. Науковець пропонує використовувати для оцінювання системного ризику мережеві моделі, які ґрунтуються на теорії мережевих графів, що запропонована угорськими вченими П. Ердосом та А. Рені [6, с. 28]. Можливість визначити мережевий ризик надає значну перевагу цьому методу з-поміж інших, але його вагою є складність розрахунку та обмеженість показників, які можна включити у модель.

Більшість науковців пропонують використовувати різні системи стрес-тестування для оцінювання системного ризику. Зокрема, В. Лавренюк і В. Шевчук вказують на можливість застосування для української банківської системи методики, аналогічної до SRISK [13, с. 217]. Зазначена методика розроблена Школою бізнесу Стерна при Нью-Йорському університеті та ґрунтується на тому, що програма робить вибірку з найбільших (системних) банків, а потім розраховує очікуваний дефіцит капіталу, що може виникнути у разі настання кризи [26]. Вадою цієї методики є те, що вона не враховує інші показники, крім достатності капіталу, а також є універсальною для всіх країн світу, що нівелює особливості національних економік.

На думку науковців [24], існує п'ять джерел системного банківського ризику, а саме: забезпечення ліквідністю, валютні коливання, «фінансові бульбашки», «фінансове зараження», суверенний дефолт. Науковці вважають, що розраховувати системний ризик слід за кожним джерелом окремо. Для цього у кожному випадку використовується своя методика. При цьому у статті [24] наводиться метод розрахунку лише ризику забезпечення

ліквідністю та ризику валютних коливань [24, с. 68]. Щодо інших джерел ризику, то, незважаючи на їх важливість, методи їх розрахунку є малодослідженими.

Проаналізувавши різні методи, які застосовуються для розрахунку системного ризику, дійшли висновку, що головними критеріями при здійсненні вибору методу розрахунку системного ризику мають бути наступні:

- можливість кількісно визначити показники, що визначають рівень системного ризику;
- нескладність розрахунків;
- можливість досліджувати динаміку показників системного ризику;
- повнота та всебічність оцінювання;
- використання інформації щодо фінансових та статистичних даних з офіційних джерел, що знижує ймовірність викривлення інформації.

Отже, для оцінювання системного ризику, на нашу думку, слід використовувати наступні показники:

- динаміка облікової ставки НБУ;
- частка недіючих кредитів до сукупних валових кредитів;
- частка ліквідних активів у сукупних активах;
- частка регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів;
- темп приросту реального ВВП;
- частка депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів;
- динаміка курсу гривні до долару США;
- ВВП на душу населення;
- частка кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів.

Оскільки за період 2008-2017 рр. сталося дві кризи у банківському секторі, доцільно проаналізувати динаміку показників саме за цей період (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка показників, що пропонується використовувати для оцінювання системного ризику в
банківському секторі національної економіки**

Назва показника	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Динаміка облікової ставки НБУ, %	12,00	10,25	7,75	7,75	7,50	6,50	14,00	22,00	14,00	14,50	18
Частка недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, %	3,88	13,70	15,27	14,73	16,54	12,89	18,98	28,03	30,47	54,54	52,85
Частка ліквідних активів у сукупних активах, %	9,35	11,45	18,84	18,65	22,15	20,63	26,40	33,00	48,53	53,94	51,14
Частка регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів, %	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	12,31	12,69	16,10	16,18
Темп приросту реального ВВП, %	2,2	-15,1	4,1	5,5	0,2	0	-6,6	-9,8	2,4	2,5	3,3
Частка депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів, %	48,36	45,27	56,01	61,19	69,80	73,34	64,45	71,22	80,51	84,59	81,83
Динаміка курсу гривні до долару США, грн за 1 дол.	7,70	7,98	7,96	7,98	7,99	7,99	15,76	24,00	27,19	28,07	27,68
ВВП на душу населення, грн	20494,9	19832,3	23600,4	28813,9	30912,5	31988,7	35834,0	46210,2	55853,5	70224,3	84192
Частка кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів, %	11,20	12,82	10,39	8,22	6,85	5,46	6,68	6,32	5,59	4,45	3,83

Джерело: розраховано автором за [17,20]

Рис. 2.9. Рівень коефіцієнта варіації показників, що пропонується використовувати для оцінювання системного ризику в банківському секторі, %. Джерело: розрахунки автора за даними [17,20]

Зазначене дасть змогу побудувати інтегральний показник для визначення системного ризику у банківському секторі та здійснити прогноз ймовірності настання системного ризику у найближчій перспективі.

З табл. 2.2 бачимо, що показники банківської діяльності та економіки взагалі, які ми обрали для визначення системного ризику, змінювались по-різному під час кризи 2008-2009 рр. та 2014-2015рр.

Проведемо статистичний аналіз показників, рис. 2.9. Так, динаміка облікової ставки НБУ характеризується наступним чином: значення ряду відрізняються від середнього 10,63% на 5,657%, розмахом варіації становить 21,75%, коефіцієнт варіації знаходиться в межах [30%; 70%], а саме : 53,64%, тому мінливість динаміки є середнього значення, тобто помірна. Досліджувана вибірка близька до нормального розподілу.

Погіршення стану ліквідності та якості кредитного портфелю банків

було більш суттєвим під час другої кризи (2014-2015рр.). Значення ряду динаміки частки недіючих кредитів до сукупних валових кредитів відрізняється від середнього значення 20,9% у середньому на 13,312%, розмах варіації становить 50,66%, коефіцієнт варіації – 63,69%, тобто, мінливість динаміки є середнього значення.

Середнє значення ряду частки ліквідних активів у сукупних активах сягає 26,29%, середнє квадратичне відхилення становить 14,051%, розмах варіації – 44,59%, тоді як коефіцієнт варіації – 53,44%. Таким чином, динаміка показника характеризується помірною мінливістю.

Динаміка частки регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів характеризується середнім значенням у 16,48% , розмах варіації становить 8,52%, середнє квадратичне відхилення сягає 2,679%, коефіцієнт варіації становить 16,25%, тому сукупність однорідна, варіація слабка, отриманим результатам можна довіряти.

Під час кризи 2008-2009 рр. сталось стрімке падіння реального ВВП на 15,1%, але уже у 2010 р. почалось повільне відновлення економіки. Середнє значення ряду динаміки темпів приросту ВВП становить -1,5%, розмах варіації – 20,6%, середнє квадратичне відхилення – 6,405%, а коефіцієнт варіації сягає 438,7%, тому мінливість показника дуже висока, досліджувана сукупність наближається до межі неоднорідності.

Ряд динаміки частки депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів визначається середнім значенням у 65,47%, розмахом варіації у 39,32%, середнім квадратичним відхиленням у 12,309%, коефіцієнтом варіації у 18,8%, тому можна довіряти отриманим розрахункам, а варіація незначна і сукупність однорідна.

Під час кризи 2008-2009 рр. НБУ шляхом валютних інтервенцій вдалося втримати курс гривні до долара США на докризовому рівні. У 2014-2015 рр. відбулось суттєве зростання валютного курсу. Динаміка курсу гривні до долару США визначається середнім значенням у 14,26 грн, розмахом варіації у 20,37 грн, середнім квадратичним відхиленням у 8,33

грн, коефіцієнтом варіації у 58,46 %, що <70%, тому вважається помірним результатом мінливості.

Середнє значення динаміки ВВП на душу населення становить 36376,5 грн, значення ряду відрізняються від середнього на 36376,5 грн в середньому, тоді як розмах варіації становить 50392 грн, коефіцієнт варіації менше 70% і становить 42,74%, тому волатильність динаміки вважається середньою за значенням, тому ряд є прогностичним.

Частка кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів визначається середнім значенням у 7,8%, розмахом варіації у 8,37%, середнім квадратичним відхиленням у 2,638%, коефіцієнтом варіації у 33,83%, що говорить про помірність динамічних коливань та достатню прогностичність зазначеного показника.

Таким чином, можна стверджувати, що криза 2014-2015 рр. була глибшою і більш руйнівною для банківського сектора, що призвело до банкрутства багатьох установ.

Підсилюючими факторами, що сприяли пролонгації та поглибленню останньої кризи, були наступні: політична криза; припинення НБУ регулювання валютного курсу шляхом його фіксації; банки не повністю відновили свою ліквідність та платоспроможність після попередньої кризи 2008-2009 рр.; банківські установи втратили частину активів через війну на Сході країни; політична та економічна невизначеність не давала змоги будувати реалістичні прогнози та більш точно оцінювати можливі ризики.

Дослідимо щільність зв'язків між досліджуваними показниками. За результатами проведення кореляційного аналізу встановлено, що прямий та щільний зв'язок є між часткою ліквідних активів у сукупних активах та часткою недіючих кредитів до сукупних валових кредитів ($R^2=0,93$); співвідношенням депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів та часткою недіючих кредитів до сукупних валових кредитів ($R^2=0,77$) і часткою ліквідних активів у сукупних активах ($R^2=0,89$); динамікою курсу гривні до долару США та динамікою облікової ставки НБУ ($R^2=0,77$),

часткою недіючих кредитів до сукупних валових кредитів ($R^2=0,87$), часткою ліквідних активів у сукупних активах ($R^2=0,94$), співвідношенням депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів ($R^2=0,74$); ВВП на душу населення та часткою недіючих кредитів до сукупних валових кредитів ($R^2=0,95$), часткою ліквідних активів у сукупних активах ($R^2=0,98$), співвідношенням депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів ($R^2=0,89$), динамікою курсу гривні до долару США ($R^2=0,93$).

У той же час, тісний, але обернений за характером зв'язок мають кореляційні зв'язки таких показників: між співвідношенням кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів та часткою недіючих кредитів до сукупних валових кредитів ($R^2=-0,66$), часткою ліквідних активів у сукупних активах ($R^2=-0,78$), співвідношенням депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів ($R^2=-0,96$), ВВП на душу населення ($R^2=-0,80$); динамікою курсу гривні до долару США та співвідношенням регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів ($R^2=-0,70$); співвідношенням регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів та динамікою облікової ставки НБУ ($R^2=-0,83$). Інші зв'язки визначаються як наявні, проте слабкі.

На підставі даних з табл. 2.2 побудуємо інтегральний показник системного ризику банківського сектору, рис. 2.10.

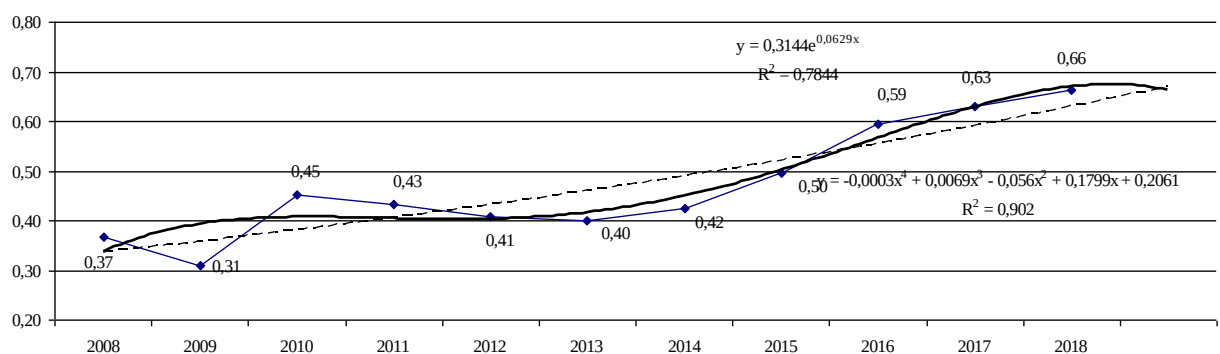

Рис. 2.10. Динаміка інтегрального показника системного ризику банківського сектору за 2008-2018 рр.

Джерело: побудовано автором.

Будемо вважати, що всі показники мають однакову силу впливу на вірогідність зміни системного ризику, тому у процесі згортання у інтегральний показник застосовувався підхід за середньою геометричною, а нормування показників здійснено за варіацією, оскільки саме в період кризи першочерговою стратегією є стабілізація рівня значень показників.

Як видно з рис. 2.10, крива динаміки інтегрального показника описується експоненційним та поліноміальним рівняннями четвертого ступеню. Показник коливається в межах таких значень: з 0,37 у 2008 р. до 0,66 у 2018 р. Зважаючи на кризу 2014 р., динаміку інтегрального показника було розбито за двома періодами: 2010-2013; 2014-2018. У першому періоді отримали такі результати (рис. 2.11).

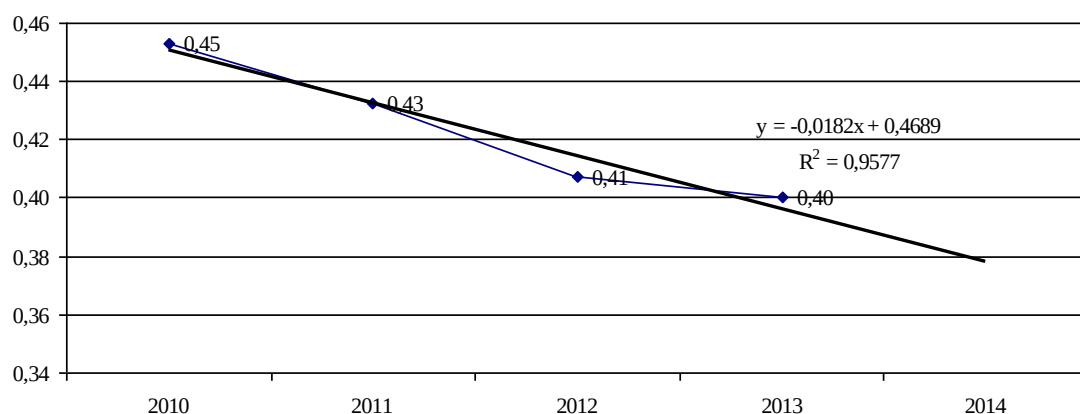

Рис. 2.11. Динаміка інтегрального показника системного ризику банківського сектору за 2010-2013 рр.

Джерело: побудовано автором.

На рис. 2.11 пунктиром зображено прогноз динаміки інтегрального показника на 2010-2013 рр., за яким спостерігаємо стабільну низхідну тенденцію, якщо б не було переламного моменту у 2014 р., який призвів до значних змін тенденцій соціально-економічних показників у наступному періоді. Тобто, криза 2013-2014 рр. створила економіко-правові передумови та виявила приховані системні проблеми у банківському секторі держави, що обумовило зростання тенденції інтегрального показника у другому

періоді дослідження.

Так, на рис. 2.12 відображено динаміку інтегрального показника системного ризику банківського сектору за 2014-2018 рр. Як видно з рис. 2.12, за прогнозом на 2019 р. передбачається зростання показника системного ризику, що пов'язано зі системними реформами у банківському секторі та активним поглинанням ринку, у результаті, загальною непередбачуваністю тенденцій.

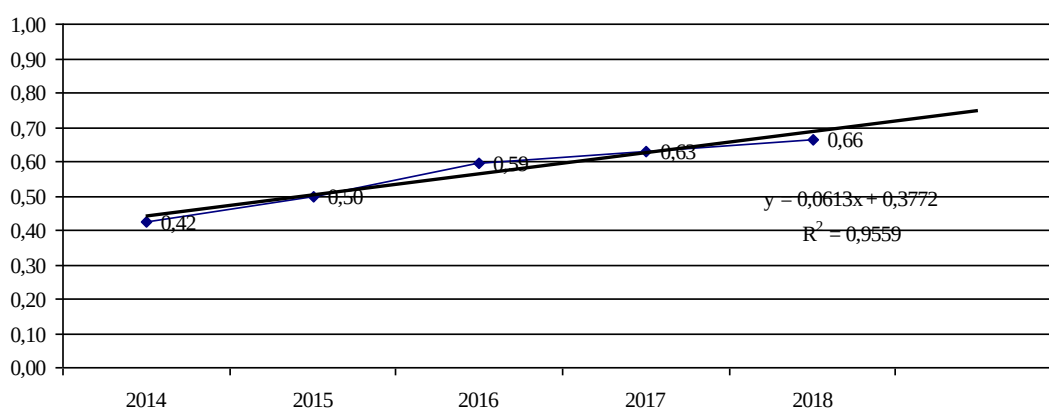

Рис. 2.12. Динаміка інтегрального показника системного ризику банківського сектору за 2014-2018 рр.

Джерело: побудовано автором.

України закордонними банками. Не виключено, що у 2019 р. дійсно відбудеться чергове зростання інтегрального показника системного ризику, також, вплинуть результати виборів, що, як відомо, дестабілізує динаміку економічних показників.

Оцінювання системного ризику є важливим для розуміння напрямку розвитку вітчизняного банківського сектору. Єдиного підходу до визначення банківського системного ризику поки що не існує. Дослідники пропонують використовувати різні комбінації фінансових та економічних показників для оцінювання системного ризику. Нами було визначено 9 показників, які найбільш повно відображають стан банківської системи України та можуть бути використані для розрахунку інтегрального показника системного ризику. Розрахований інтегральний показник характеризується

поліноміальним рівнянням, що визначає динаміку інтегрального показника системного ризику значно волатильною із низькою прогностичністю.

За прогнозом у 2018 р. має відбутись зростання рівня системного ризику, але цілком можливо, що у 2019 р. на банківську систему впливатимуть інші фактори, дослідимо їх вплив та спрогнозуємо зміну значення системного ризику.

Побудуємо багатофакторну регресійну модель для прогнозування рівня системного індексу економічної безпеки банківської системи. У якості залежної змінної виступає інтегральний показник системного індексу економічної безпеки банківської системи ($Y_{ЕББС}$). Система незалежних змінних аналогічна показникам, які входять до складу інтегрального показника, проте, у регресійну модель було включено лише ті показники, які мають тісний кореляційний зв'язок з інтегральним показником (коефіцієнт кореляції $> 0,7$). Загальний вигляд багатофакторної регресійної моделі:

$$Y_{ЕББС} = \beta_0 + \chi_{НК/СВК} \cdot \beta_1 + \chi_{ЛА} \cdot \beta_2 + V_{Д/СВК} \cdot \beta_3 + V_{Г/Д} \cdot \beta_4 + ВВП \cdot \beta_5 + V_{К/СВК} \cdot \beta_6, \quad (2.1)$$

де $\chi_{НК/СВК}$ – частка недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, %;

$\chi_{ЛА}$ – частка ліквідних активів у сукупних активах, %;

$V_{Д/СВК}$ – співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів, %;

$V_{Г/Д}$ – динаміка курсу гривні до долару США, грн. за 1 дол.;

$ВВП$ – валовий внутрішній продукт на душу населення, грн.;

$V_{К/СВК}$ – співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів, %.

Для побудови регресійної моделі було використано статистичні дані економічних показників за останні одинадцять років, які наведено у табл. 2.2. За допомогою пакету аналізу у середовищі MsExcel знайшли параметри регресійної моделі. В результаті, багатофакторна регресійна модель отримала наступний вигляд:

$$Y_{ЕББС} = 0,289 + \mathcal{C}_{HK/CBK} \cdot (-0,0023) + \mathcal{C}_{ЛА} \cdot 0,0087 + V_{Д/CBK} \cdot (-0,0016) + \\ + V_{Г/Д} \cdot (-0,0043) + BBП \cdot 0,0003 + V_{К/CBK} \cdot 0,0029. \quad (2.2)$$

Інтегральний показник системного індексу економічної безпеки банківської системи зменшиться на 0,0023 пункти при зростанні частки недіючих кредитів до сукупних валових кредитів на 1% за умови, що інші фактори у моделі залишаються незмінними. При зростанні частки ліквідних активів у сукупних активах на 1% за інших рівних умов, показник системного індексу економічної безпеки банківської системи зросте на 0,0087 пункти. Зростання на 1% співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів за інших рівних умов призведе до зниження інтегрального показника на 0,0016 пункти. Аналогічне зростання динаміки курсу гривні до долару США на 1 грн. за умови, що інші фактори включені в регресійну модель, залишаються незмінними, інтегральний показник системного ризику зменшиться на 0,0043 пункти. За умови зростання валового внутрішнього продукту на душу населення на 1 грн., за умови що інші фактори у моделі залишаються незмінними, інтегральний показник зросте лише на 0,0003 пункти. Останній фактор – співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів. Зростання даного фактору на 1% за інших рівних умов, призведе до зростання системного ризику на 0,0029 пункти.

Надавши економічну інтерпретацію отриманим регресійним параметрам, визначимо ступінь впливу кожної незалежної змінної на інтегральний показник за допомогою стандартизованих регресійних коефіцієнтів:

$$\tilde{\beta}_1^s = -0,0023 \cdot \frac{16,43}{0,113} = -0,338;$$

$$\tilde{\beta}_2^s = 0,0087 \cdot \frac{15,92}{0,113} = 1,232;$$

$$\tilde{\beta}_3^s = -0,0016 \cdot \frac{13,26}{0,113} = -0,188;$$

$$\tilde{\beta}_4^s = -0,0043 \cdot \frac{9,26}{0,113} = -0,349;$$

$$\tilde{\beta}_5^s = 0,0003 \cdot \frac{21203,7}{0,113} = 0,636;$$

$$\tilde{\beta}_6^s = 0,0029 \cdot \frac{2,89}{0,113} = 0,074.$$

На основі отриманих результатів, можемо зробити висновок, що частка ліквідних активів у сукупних активах у 1,9 рази сильніше впливає на зміну інтегрального показника, ніж валовий внутрішній продукт на душу населення. У свою чергу, валовий внутрішній продукт на душу населення у 8,6 рази сильніше впливає на інтегральний показник, ніж показник співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів. Динаміка курсу гривні до долару США у 1,03 рази сильніше впливає на інтегральний показник системного ризику, ніж частка недіючих кредитів до сукупних валових кредитів.

Встановимо вплив кожної незалежної змінної на результуючий показник за допомогою коефіцієнтів еластичності:

$$\varepsilon_1 = -0,0023 \cdot \frac{23,81}{0,47} = -0,118;$$

$$\varepsilon_2 = 0,0087 \cdot \frac{28,55}{0,47} = 0,531;$$

$$\varepsilon_3 = -0,0016 \cdot \frac{66,96}{0,47} = -0,228;$$

$$\varepsilon_4 = -0,0043 \cdot \frac{15,48}{0,47} = -0,140;$$

$$\varepsilon_5 = 0,0003 \cdot \frac{40723,34}{0,47} = 0,293;$$

$$\varepsilon_6 = 0,0029 \cdot \frac{7,44}{0,47} = 0,046.$$

Отже, якщо за інших рівних умов частка недіючих кредитів до сукупних валових кредитів зросте на 1%, інтегральний показник системного ризику знизиться на 0,118%. У разі, якщо частка ліквідних активів у сукупних активах зросте на 1% за інших рівних умов, інтегральний показник зросте на 0,531%. За умови зростання лише показника співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів на 1% інтегральний показник знизиться на 0,228%. Інтегральний показник системного ризику знизиться на 0,14%, якщо динаміка курсу гривні до долару США зросте на 1%, при цьому інші фактори залишаться незмінними. При зростанні ВВП на душу населення на 1%, за інших рівних умов, інтегральний показник зросте на 0,293%. Зростання на 1% показника співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів, за умови незмінності інших факторів, інтегральний показник незначно зросте лише на 0,046%.

Загальна еластичність показує, що інтегральний показник системного ризику зросте на 0,384% за умови одночасного зростання усіх факторів моделі на 1%:

$$\varepsilon = \sum_{i=1}^m \varepsilon_i = (-0,118) + 0,531 + (-0,228) + (-0,140) + 0,293 + 0,046 = 0,384.$$

Проведемо оцінку надійності множинної регресії моделі. Для цього спочатку встановимо якість отриманої моделі за допомогою коефіцієнту детермінації:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum u_t^2}{\sum (y_t - y_{\text{середн}})^2} = 1 - \frac{0,1277}{0,0067} = 0,946.$$

Отримане значення коефіцієнту детермінації становить $R^2 = 0,946$, зазначене свідчить про те, що рівняння множинної регресії є досить точним

– отримана модель відповідає наявним емпіричним даним. Тобто, побудована модель описує 94,6% вихідних даних.

На основі F-критерій Фішера проведемо перевірку статистичної значущості регресійної моделі в цілому:

$$F_{розр} = \frac{R^2}{1-R^2} \cdot \frac{T-K}{K-1} = \frac{0,946}{1-0,946} \cdot \frac{11-7}{7-1} = 11,88.$$

Порівнявши розрахункове значення F-критерію з критичним $F_{крит}(0,05, 6, 4) = 6,16$, з ймовірністю 95% можемо зробити висновок, що побудована регресійна модель у цілому є статистично значущою, оскільки виконується умова $F_{розр}(11,88) > F_{крит}(6,16)$. Також, на основі множинного коефіцієнту кореляції $R = \sqrt{R^2} = \sqrt{0,946} = 0,973$ встановлено, що між набором незалежних змінних та результуючим показником існує сильний зв'язок. Для перевірки значущості коефіцієнту кореляції оцінимо t-критерій за наступною формулою:

$$t = \frac{R\sqrt{T-K-1}}{\sqrt{1-R^2}} = \frac{0,973 \cdot \sqrt{7}}{\sqrt{1-0,946}} = 8,45.$$

Порівнюючи з табличним значенням t-критерію при рівні значущості $\alpha = 0,05$ і числі ступенів свободи 4 ($t_{крит}(0,05; 4) = 2,776$), можемо зробити висновок про достовірність коефіцієнту кореляції, адже виконується умова $|t_{розрах}| > t_{крит}$.

На основі кореляційної матриці (табл. 2.3) перевіримо наявність залежності між факторами та інтегральним показником системного ризику як регулятора економічної безпеки банківської системи.

Таблиця 2.3

Матриця розрахованих коефіцієнтів кореляції

Показники	$Y_{ЕББС}$	$Ч_{НК/СВК}$	$Ч_{ЛА}$	$V_{Д/СВК}$	$V_{Г/Д}$	$ВВП$	$V_{К/СВК}$
$Y_{ЕББС}$	1						
$Ч_{НК/СВК}$	0,9183	1					
$Ч_{ЛА}$	0,9620	0,9401	1				
$V_{Д/СВК}$	0,8519	0,7983	0,9005	1			
$V_{Г/Д}$	0,8997	0,8886	0,9478	0,7824	1		
$ВВП$	0,9493	0,9620	0,9566	0,8568	0,9136	1	
$V_{К/СВК}$	-0,7801	-0,7266	-0,8215	-0,9688	-0,7134	-0,8153	1

Джерело: побудовано автором

З табл. 2.3 видно, що отримані коефіцієнти кореляції свідчать про наявність сильного прямого зв'язку між інтегральним показником та досліджуваними факторами, окрім показника, який характеризує співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів. З даним показником існує досить сильний зворотній зв'язок.

Отже, у результаті проведених розрахунків можемо зробити висновок, що розроблена регресійна модель є якісною та статистично значущою, тож її можна використовувати для прогнозування рівня інтегрального показника системного ризику як регулятора економічної безпеки банківської системи. Щоб скористатися даною регресійною моделлю, необхідно мати прогнозні значення незалежних змінних на наступний період. Для їх знаходження скористаємося методами трендового аналізу, тож побудуємо декілька трендових моделей для знаходження прогнозних значень кожної незалежної змінної. Умовою вибору типу моделі для прогнозу з кортежу побудованих є мінімальна помилка прогнозу. Тобто знаходження прогнозного значення відбувається за допомогою моделі, яка надає найточніший результат.

Тож побудуємо трендові моделі для знаходження прогнозного значення показника частки недіючих кредитів до сукупних валових кредитів

(рис. 2.13).

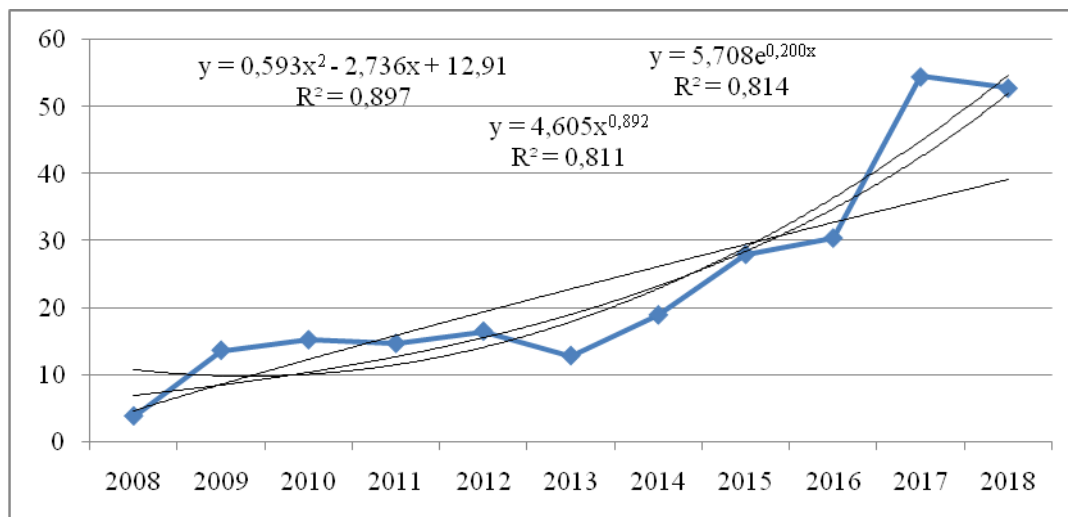

Рис. 2.13. Трендовий аналіз тенденції зміни частки недіючих кредитів до сукупних валових кредитів.

Джерело: побудовано автором

У результаті проведених розрахунків, нами було отримано три якісні трендові моделі, які описують більше 81% вихідних даних. На основі побудованих моделей розробимо прогноз досліджуваного показника на наступний період. Результати прогнозування наведено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Результати прогнозування показника $\text{Ч}_{\text{НК/СВК}}$

Вид залежності		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Степенева модель	$y = 4,6054x^{0,892}$	$R^2 = 0,811$	42,05	16,3%
Експоненційна модель	$y = 5,7089e^{0,2007x}$	$R^2 = 0,814$	63,46	15,3%
Поліноміальна модель	$y = 0,5938x^2 - 2,7365x + 12,91$	$R^2 = 0,897$	65,58	19,4%

Джерело: розраховано автором

За результатами проведених розрахунків (табл. 2.4) можемо побачити, що помилка прогнозу є меншою при прогнозуванні з використанням експоненційної моделі, тому будемо використовувати саме її для прогнозування даного показника. Отримане прогнозне значення 63,46%

свідчить про зростання частки недіючих кредитів до сукупних валових кредитів на 20,1% відносно попереднього періоду.

На рис. 2.14 наведено трендові моделі для прогнозування частки ліквідних активів у сукупних активах. У результаті маємо три трендових моделі, вони є якісними ($R^2 > 0,88$), отримані прогнози значення частки ліквідних активів у сукупних активах на наступний період наведено у табл. 2.5. З табл. 2.5 видно, що найбільш точний прогноз частки ліквідних активів у сукупних активах дає експоненційна модель, оскільки помилка прогнозу за даною моделлю є найменшою та становить 11,6%.

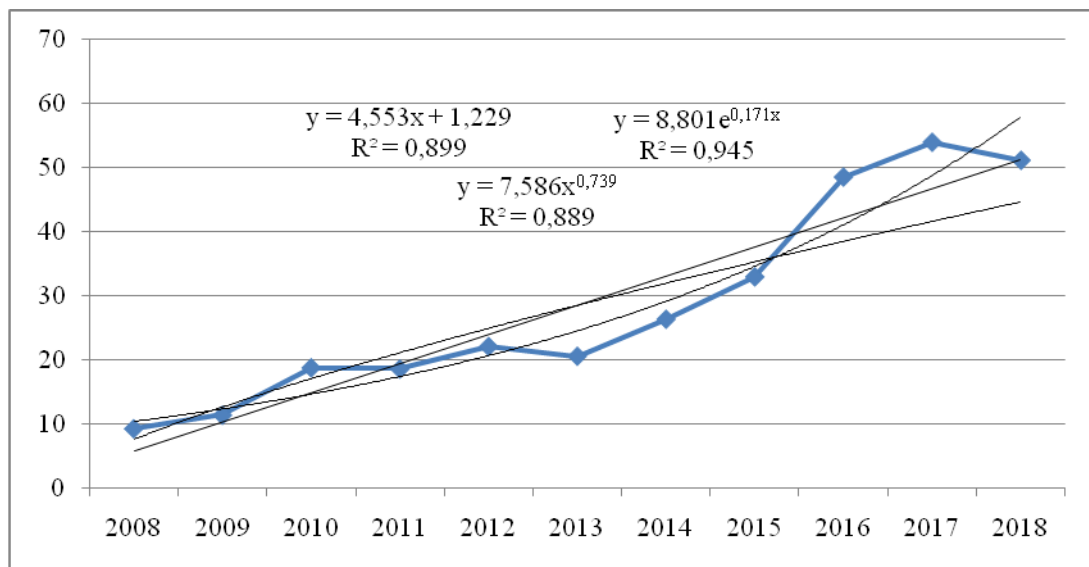

Рис. 2.14. Трендовий аналіз тенденції зміни частки ліквідних активів у сукупних активах

Джерело: побудовано автором

Таблиця 2.5

Результати прогнозування показника $\mathcal{C}_{\text{ЛА}}$

Вид залежності		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Степенева модель	$y = 7,5863x^{0,7396}$	$R^2 = 0,889$	47,66	17%
Експоненційна модель	$y = 8,8012e^{0,1714x}$	$R^2 = 0,945$	68,83	11,6%
Лінійна модель	$y = 4,5539x + 1,2293$	$R^2 = 0,899$	55,88	16,9%

Джерело: розраховано автором

Помилка прогнозу не перевищує граничного значення (20%), тож

відзначимо достатню точність прогнозу. Також варто зазначити, що експоненційна модель описує 94,5% вихідних даних та є найбільш якісною із трьох отриманих трендових моделей. Прогнозне значення свідчить про зростання у 2019 році частки ліквідних активів у сукупних активах на 34,6% відносно 2018 року.

Наступний прогнозований показник – співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів. На рис. 2.15 наведено результати трендового аналізу та отримані моделі.

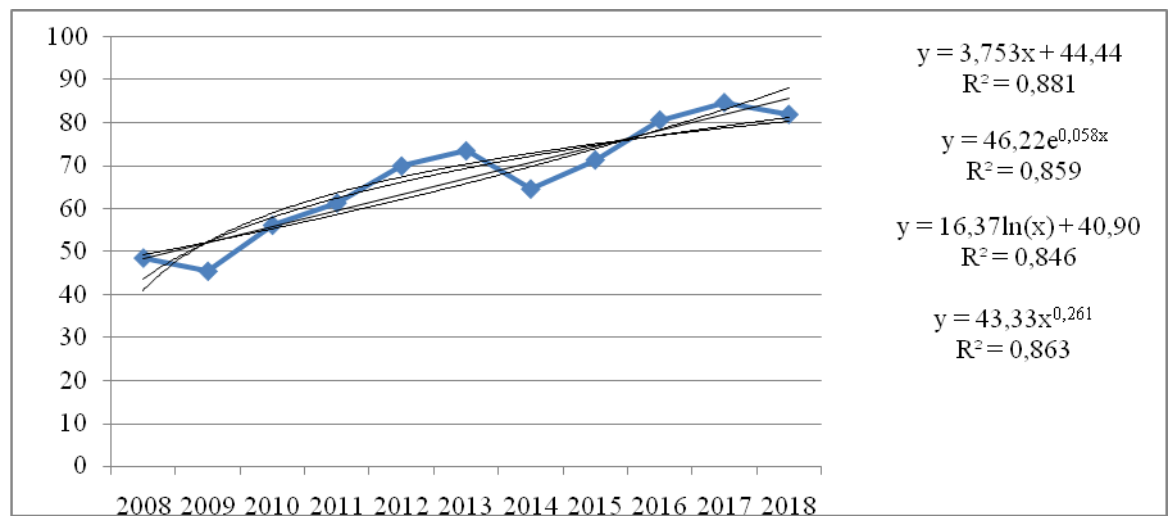

Рис. 2.15. Трендовий аналіз тенденцій зміни співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів.

Джерело: побудовано автором

Нами було отримано чотири трендові моделі, коефіцієнт детермінації яких більше 0,84. Тобто, отримані моделі є якісними та описують більше 84% вихідних даних. Найбільш якісною серед них є лінійна модель, для якої $R^2 = 0,88$. За даними моделями знайдено прогнозні значення даного показника, результати наведено у табл. 2.6.

За результатами розрахунків наведених у табл. 2.6 бачимо, що розроблені прогнози мають високу точність, адже помилка прогнозу менша 10%. Найбільш точний прогноз дає лінійна модель (помилка прогнозу становить лише 5,6%), тож саме значення 89,48 і будемо використовувати у подальших розрахунках.

Результати прогнозування показника $V_{ДСВК}$

Вид залежності		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Степенева модель	$y = 43,339x^{0,2614}$	$R^2 = 0,863$	82,98	6,3%
Експоненційна модель	$y = 46,223e^{0,0586x}$	$R^2 = 0,859$	93,38	6,2%
Лінійна модель	$y = 3,7531x + 44,442$	$R^2 = 0,881$	89,48	5,6%
Логарифмічна модель	$y = 16,377\ln(x) + 40,904$	$R^2 = 0,846$	81,6	7,2%

Джерело: розраховано автором

Отримане прогнозне значення співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів свідчить про його зростання на 9,3% у 2019 році порівняно з попереднім.

Динаміку курсу гривні до долару США та побудовані трендові моделі, для прогнозування даного показника, наведено на рис.2.16.

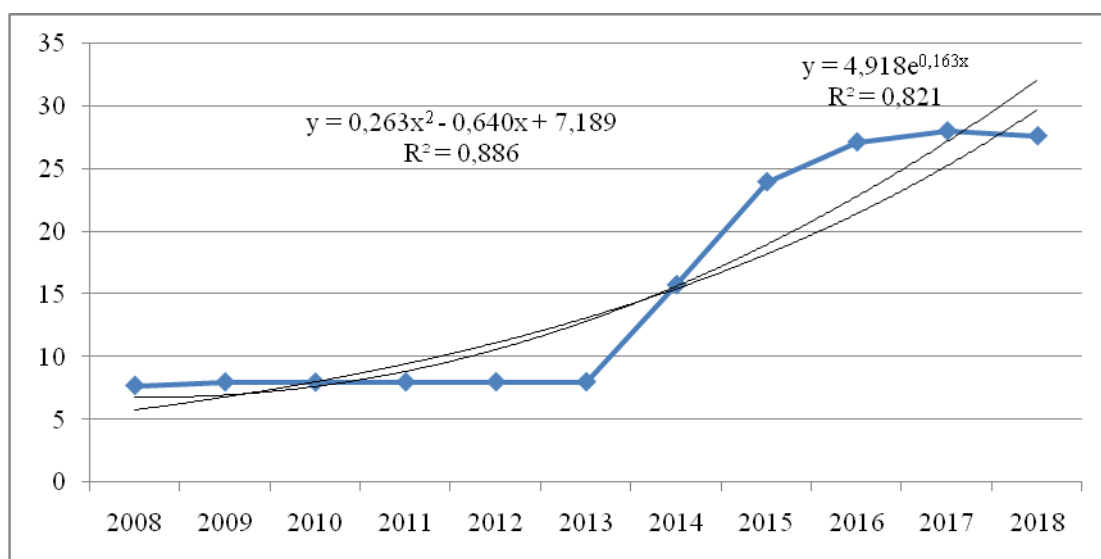

Рис. 2.16. Трендовий аналіз динаміки курсу гривні до долару США

Джерело: побудовано автором

У результаті проведених розрахунків нами отримано дві трендові моделі з достатньо високими значеннями коефіцієнту детермінації, а отже, вони є якісними. У табл. 2.7 наведено прогнозні значення курсу гривні до

долару США на наступний період.

Розроблені прогнози мають достатню точність (помилка не перевищує 20%), а поліноміальна модель дає точніший результат. Прогнозне значення за даною моделлю свідчить про зростання даного співвідношення у 2019 році на 35,5% відносно попереднього періоду.

Таблиця 2.7

Результати прогнозування показника $V_{Г/Д}$

Вид залежності		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Поліноміальна модель	$y = 0,2638x^2 - 0,6402x + 7,1895$	$R^2 = 0,886$	37,49	17,2%
Експоненційна модель	$y = 4,9183e0,1636x$	$R^2 = 0,821$	35,03	19,7%

Джерело: розраховано автором

На рис. 2.17 наведено динаміку валового внутрішнього продукту на душу населення та побудовані трендові моделі.

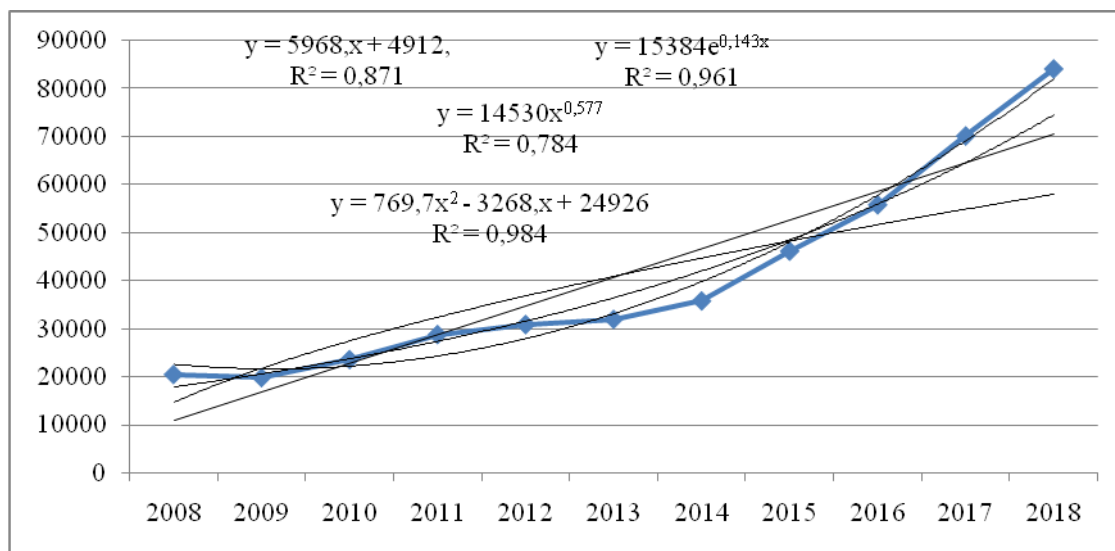

Рис. 2.17. Трендовий аналіз тенденції зміни валового внутрішнього продукту на душу населення

Джерело: побудовано автором

За результатами трендового аналізу маємо чотири моделі, коефіцієнт детермінації яких більше 0,78. Тож отримані моделі є досить якісними і ми

можемо їх використовувати для прогнозування даного показника (табл. 2.8). Як видно з табл. 2.8, експоненційна модель є якісною, описує 96,1% вихідних даних та надає найточніший прогноз (помилка становить лише 7,3%). Отримане прогнозне значення (86187,7) свідчить, що ВВП на душу населення у 2019 році зросте на 2,4% відносно 2018 року.

Таблиця 2.8

Результати прогнозування показника *ВВП*

Вид залежності		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Степенева модель	$y = 14530x^{0,5775}$	$R^2 = 0,784$	61022,9	18,5%
Експоненційна модель	$y = 15384e^{0,1436x}$	$R^2 = 0,961$	86187,7	7,3%
Лінійна модель	$y = 5968,4x + 4912,8$	$R^2 = 0,871$	76533,6	16,2%
Поліноміальна модель	$y = 769,74x^2 - 3268,5x + 24926$	$R^2 = 0,984$	96546,56	7,9%

Джерело: розраховано автором

На рис. 2.18 наведено динаміку та трендові моделі останнього незалежного фактору регресійної моделі – співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів.

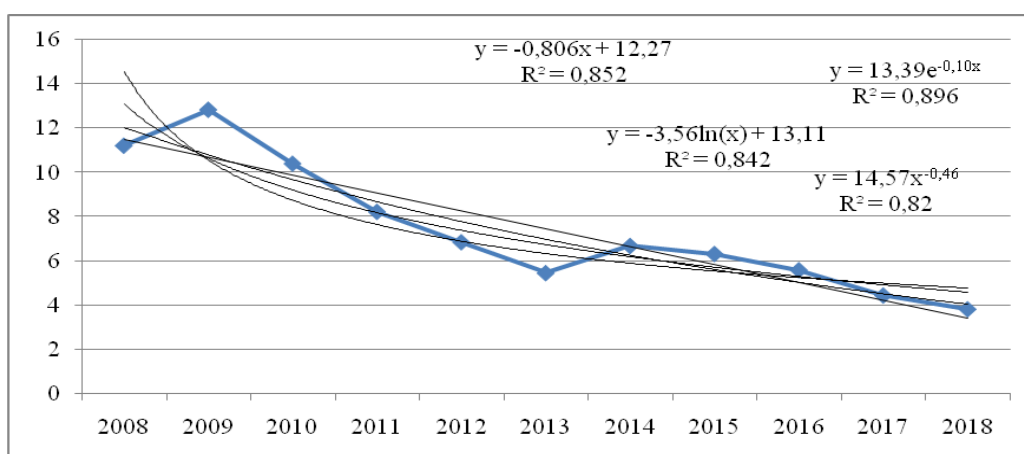

Рис. 2.18. Трендовий аналіз тенденції зміни співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів

Джерело: побудовано автором

У результаті нами отримано чотири прогнозні моделі, вони є якісними

($R^2 > 0,82$), тож ми можемо їх використовувати для подальшого дослідження. У табл. 2.9 наведено результати прогнозування за даними моделями та помилки прогнозу.

Таблиця 2.9

Результати прогнозування показника $V_{K/СВК}$

Вид залежності		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Степенева модель	$y = 14,573x - 0,465$	$R^2 = 0,82$	4,59	14%
Експоненційна модель	$y = 13,391e^{-0,109x}$	$R^2 = 0,896$	3,62	10,1%
Лінійна модель	$y = -0,8064x + 12,275$	$R^2 = 0,852$	2,60	11,5%
Логарифмічна модель	$y = -3,569\ln(x) + 13,115$	$R^2 = 0,842$	4,25	11,7%

Джерело: розраховано автором

З табл. 2.9 видно, що найбільш якісною та точною є експоненційна модель. Тож у 2019 році показник співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів знизиться на 5,5% відносно 2018 року.

У результаті проведення трендового аналізу нами було отримано прогнозні значення для усіх незалежних змінних регресійної моделі на 2019 рік. Підставивши отримані значення у багатофакторну регресійну модель визначимо рівень інтегрального показника системного ризику як регулятора економічної безпеки банківської системи на 2019 рік:

$$Y_{ЕБЕС} = 0,289 + 63,46 \cdot (-0,0023) + 68,83 \cdot 0,0087 + 89,48 \cdot (-0,0016) + 37,49 \cdot (-0,0043) + 86187,7 \cdot 0,0003 + 3,62 \cdot 0,0029 = 0,744.$$

У 2019 році рівень інтегрального показника системного ризику як регулятора економічної безпеки банківської системи становитиме 0,744, що на 12,1% більше ніж у попередньому році. Зростання прогнозованого показника зумовлене зменшенням показника співвідношення кредитів на

житлову нерухомість до сукупних валових кредитів та зростанням усіх інших факторів, що входять до складу моделі. Помилка прогнозу за багатофакторною регресійною моделлю становить лише 4,9%, що свідчить про високу точність отриманого прогнозу. Порівняння прогнозних та вихідних даних інтегрального показника наведено на рис. 2.19.

Рис. 2.19. Порівняльна динаміка інтегрального показника системного ризику як регулятора економічної безпеки банківської системи

Джерело: побудовано автором

Як видно з рис. 2.19, тенденція вихідних та прогнозних значень ідентична, їх значення дуже близькі. Даний графік наочно підтверджує якість моделі та майже повний збіг емпіричних і теоретичних значень багатофакторної економетричної моделі.

Таким чином, позбавитися негативного впливу системного ризику банківського сектору неможливо, проте, врахування всього спектру наслідків його прояву є одним із пріоритетних завдань стратегії розвитку даного сектору національної економіки.

2.3. Вплив цифровізації банківської діяльності на економічну безпеку банківського сектору України

Особливостями сучасного банкінгу є поступовий перехід на цифрові технології та підвищення рівня конкуренції із FinTech-компаніями, які активно впроваджують інноваційні продукти (технології) при наданні фінансових послуг. Чинниками розвитку FinTech-компаній є поширення Інтернету, розробка новітніх мобільних додатків, впровадження штучного інтелекту та технологій BlockChain, Big Data тощо [32]. Розвиток зазначених технологій також пов'язаний із зростанням запиту на такі типи новацій з боку споживачів, чия обізнаність в інформаційних технологіях зазнала структурних та якісних змін.

Технології обробки даних Big data вже тривалий час сприяють забезпеченню сприйняття великих масивів даних у банківському секторі. Масив даних відноситься до Big data у випадку констатації великого обсягу різних за типом даних (кількісних, якісних, текстових, аудіо-відео файли, соціальні мережі тощо [50], який підлягає системному перегляду, аналізу, оцінюванню в реальному режимі часу. У банківському секторі наявний масив даних дійсно відповідає критеріям Big data, тому логічна доцільність використання даної технології в управлінні банківськими операціями та прийнятті відповідних рішень з метою забезпечення вчасного реагування як у регуляторних питаннях, так і управлінських.

Яскравими прикладами використання технологій Big data у банківському секторі є перш за все побудована ризик-орієнтована система, критерії якої сприяють структуризації та систематизації масиву даних щодо клієнтів, їх операцій, власної результативності. Також, технологія забезпечує функціонування системи виявлення та попередження здійснення шахрайських операцій. Кризові явища в країні та у світі обумовили посилення жорсткості регуляторної політики, що призвело до зростання підконтрольного об'єму даних, тому технології Big data були застосовані і у

взаємодії комерційних банків із НБУ.

Крім того, активний розвиток маркетингової підсистеми у банках базувався на активній обробці великого масиву даних різного типу. Зазначене дає змогу банківській структурі визначати стратегії розвитку банківських послуг та продуктів для утримування існуючих та формування кола потенційних споживачів. Наприкінці зауважимо, що дослідження розвитку банківського сектору та його ролі і впливу на національну економіку також здійснюються за допомогою використання сучасних інструментів та методів Big data.

Основними методами та інструментами Big data, що застосовуються в банківському секторі, виступають [25]: кластеризація, штучний інтелект, нейромережі, аналіз тексту, відео, аудіо, прогнозування, оцінювання вірогідності, побудова дерева рішень тощо. Головний ризик застосування технологій Big data є можливість при великому обсязі даних втратити увагу до ключових даних.

Загалом, цифровізація (діджиталізація) фінансового та банківського секторів, з одного боку, сприяє розвитку новітніх форм роботи із клієнтами, трансформації технологій надання послуг (застосування мобільних додатків, краудфандинг, страхування, роботизація, надання консультативних послуг, QR та B2B платежі), з іншого – фінансові установи та їх клієнти наражаються на додаткові ризики (кібератаки, кіберзлочинність) та повинні розробляти додаткові заходи щодо підвищення рівня своєї економічної безпеки. Тому обрана тема дослідження є актуальною як для окремих банківських установ, так і загалом для всього банківського сектору, особливо в умовах недостатнього рівня культури, низького рівня фінансового стану та фінансової грамотності населення.

Проблемі цифровізації економіки України присвячено дослідження [11], в якому визначено, що основними трендами в технологічному аспекті є мобільні технології, бізнес-технології, хмарні обчислення та соціальні мережі (Facebook, YouTube, Instagram, LinkedIn). На думку авторів, цифровізація

економіки – це розвиток внутрішнього ринку споживання та ІТ-сфери.

Такої ж думки дотримуються автори [48], які вважають основними стратегічними технологіями щодо державного сектору такі: ««цифрове» робоче місто, багатоканальне інформування та залучення громадян, відкриті дані, електронна ідентифікація громадян, аналітика, «розумні» машини та засоби, «Інтернет речей», «цифрові» державні платформи, програмні архітектури (програмно-конфігуровані архітектури), блокчейн» [48]. Такий підхід дозволить державному сектору удосконалити механізми державного управління, створити єдину типову базу, зменшити витрати із Державного бюджету на надання певного виду адміністративних послуг та заробітну плату для державних службовців, уніфікувати державні управлінські процеси тощо [48, с. 53-55]. Крім того, автоматизація процесів мінімізує витрати часу та спрощує процедуру.

Питанням цифровізації окремих сегментів фінансового ринку, а саме фондового, присвячено дослідження [9], в якому автор визначає основні напрями переходу від класичної моделі фондового ринку до цифрової. Основними змінами, що відбуваються в процесі трансформації, є:

- зміна технологій комунікації (мобільні додатки, що ґрунтуються на «хмарних» технологіях;
- електронні та цифрові гаманці, QR (Quick Response)-платежі));
- зміна технологій збирання та обробки великих масивів даних;
- застосування криптографії та біометрії при ідентифікації учасників ринку (наприклад, впровадження компанією «Київстар» послуги віддаленої ідентифікації MobileID, яка дозволяє телефону визначати клієнта і використовувати його цифровий підпис для отримання електронних послуг);
- застосування технології блокчейну та штучного інтелекту (наприклад, платформа штучного інтелекту Quill, що перетворює дані на зв'язний текст і яку використовує Forbes для автоматичного складання звітів);
- поява нових видів фінансових посередників – FinTech-компанії, високочастотний трейдинг, хеджеві фонди;

– поява нових фінансових інструментів – складних опціонів, багаторівневої сек'юритизації, біткоїн деривативів, цифрових токенів.

Щодо розвитку фінансового ринку, то автором [39] проаналізований процес впровадження дизруптивних інновацій, що реалізуються у FinTech-індустрії шляхом цифровізації надання фінансових послуг. Дослідниця зазначає, що розвиток цього сегменту здійснюється в таких напрямках, як [28]:

- фінансові відносини та процеси інвестування (альтернативне фінансування (краудфандінг, P2P, P2B);
- діджиталізація (фінансування);
- до кризовий та посткризовий операційний ризик менеджмент;
- система платежів та цифрова інфраструктура (інтернет платежі, сервіси, що реалізують систему переводу грошей);
- система безпеки інформаційних даних (аналітика, безпека);
- контент та інтерфейс користувача послуг;
- RegTech (регулятивні технології);
- InshurTech (технології у страхуванні);
- управління персональними фінансами та добробутом (Wealth Tech).

За даними [47], інвестиції в FinTech-індустрію становлять в сфері кредитування 31%, платіжних систем – 17%, банківських технологій – 10%, управління фінансами та рахунками – 9%, споживчого кредитування, страхування та мобільних платежів – 8%. Тобто, ці компанії становлять потужну конкуренцію банківській системі, оскільки їх розвиток ґрунтується на сучасних цифрових та хмарних технологіях.

Однією із проблем впровадження цифрових технологій у фінансову сферу, на думку авторів [49], є здатність користувачів до оволодіння ними. Так, в зазначеній роботі наведено наступні дані: лише 24% осіб із середньою освітою користуються електронним банкінгом та 77% тих, хто має вищу освіту; в ЄС Інтернет-банкінг максимально розповсюджений у Данії (90%) та Нідерландах (89%), Фінляндії (87%) та Швеції (86%). Мінімальне значення

показників в Болгарії (5%) та Румунії (7%). Менше ніж 30% осіб віком від 16 до 74 років застосовують Інтернет-банкінг у Греції (25%) та Кіпрі (28%), до таких країн також відноситься й Україна [49].

Отже, виходячи із вищезазначеного, проблема цифровізації фінансового сектору є актуальною, але питанням впливу даного процесу на економічну безпеку банківської системи на національному рівні не приділено достатньої уваги, тому виникла необхідність у проведенні такого дослідження.

В сучасних умовах глобалізації та розвитку цифрових технологій класичні моделі ведення бізнесу та обслуговування клієнтів поступаються технологіям Інтернет-банкінгу та управління фінансами на віддаленому доступі. Значні зміни спостерігаються в таких секторах, як туризм, торгівля, ЗМІ, розваги, нерухомість – news-портали, online-біржі, магазини, соціальні мережі, streaming-канали, різноманітні цифрові платформи стартапів, оренди нерухомості та автомобілів, продажу квитків тощо.

За словами Голови Ради Національного банку України Богдана Данилишина, «...цифровізація є механізмом економічного зростання завдяки здатності технологій позитивно впливати на ефективність, результативність, вартість та якість економічної, громадської та особистої діяльності» [5].

На засіданні Ради НБУ було розглянуто «Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки» [38] та пропозиції Інституту економіки та прогнозування НАН України щодо розробки «Стратегії цифрового розвитку України на період 2019-2035 роки» та Національної програми «Цифрова Україна 2025», визначено основні напрями та можливості впровадження цифрових технологій у діяльність банківського сектору.

Цифровізація економіки України є достатньо складним процесом, який сьогодні регулюється певними нормативними та законодавчими актами: Законом України «Про національну програму інформатизації» [36], Законом України «Про доступ до публічної інформації» [32], Законом України «Про

адміністративні послуги» [29], Законом України «Про захист персональних даних» [35] тощо. Для впровадження програм і заходів із кіберзахисту, цифровізації, інформатизації, їх удосконалення та оперативного реагування на фактичні випадки, пов'язані зі випадками вмішуються в роботу інформаційних та комунікаційних систем, електронних ресурсів, а також розробки заходів із технічного захисту інформації створено державне підприємство «Галузевий центр цифровізації та кібербезпеки» [30].

Процес діджиталізації в сфері державних послуг отримує розвиток і в зарубіжних країнах. Так, в Республіці Польща, починаючи із 2015 р. в рамках проекту «Цифрова Польща», вступив в дію проект «500+», завдяки якому можна отримати соціальні виплати на дітей через оформлення онлайн заявки. Сервіс передбачає користування ним не тільки громадянами Польщі, а також й мігрантами, що мають офіційний дозвіл на проживання та роботу в цій країні.

В державному секторі запроваджено систему ePUAP, яка є електронною платформою інститутів сектору державного управління, і виступає інструментом, що дозволяє відповідним інститутам надавати населенню адміністративні послуги засобами електронної комунікації [7]. Зокрема, на базі платформи надана можливість зацікавленим особам оформити прописку в новому помешканні засобами онлайн технологій, також, здійснити онлайн реєстрацію фірми, зареєструвати онлайн запрошення для іноземного працівника тощо [7].

Також польським банком «Idea Bank» у 2014 році в рамках підвищення безпеки клієнтів розроблено хмарну технологію, що прогнозує збитки, фінансову ситуацію компанії та допомагає управляти бюджетом, а у 2015 році впроваджено фінансову інновацію «The Mobile ATM Service for Small Medium Enterprises», яка є мобільним додатком, що виконує функції мобільного банкомату та депозитного сервісу, є безкоштовним для малого та середнього бізнесу [21]. Перевагами технології блокчейну як децентралізованого реєстру транзакцій, є високий рівень захисту інформації,

практично миттєве здійснення транзакцій, неможливість їх корегувати та видаляти, що підвищує ступінь прозорості банківської діяльності.

Зазначена технологія застосовується великими міжнародними гравцями банківського сектору, наприклад, проект Linux Foundation Hyperledger, в якому IBM керує процесом створення блокчейна на Hyperledger Fabric з відкритим вихідним кодом. Ця ініціатива нараховує 122 члена, в том числі American Express, Банк Англії, JPMorgan Chase и Wells Fargo. Також консорціум R3, який має більше, ніж 80 членів (серед яких Barclays, BBVA, Credit Suisse і UBS), створює розподільчий ресурс Corda на базі блокчейна, що був спеціально створений у відповідності до банківських стандартів [51].

Отже, проблема економічної безпеки в стратегічному напрямку цифровізації банківської діяльності та надання послуг, займає вагоме місце та потребує додаткових науково-теоретичних досліджень та розробки дієвих інструментів підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору.

Для цього пропонується визначити основні фактори та ризики, що впливають на цей показник, та побудувати матрицю можливостей та загроз економічній безпеці банківської системи в умовах цифровізації. Основними елементами системи економічної безпеки банківського сектору в умовах цифровізації є: інформаційна, аналітична, техніко-технологічна, кібернетична, фінансова, правова, кадрова підсистеми. Характеристика наведених підсистем та ризиків, притаманних кожній з них, наведені в табл.2.10.

Таблиця 2.10

Характеристика елементів системи економічної безпеки банківського сектору та притаманних їм ризиків

Підсистема	Характеристика підсистеми	Ризики
Інформаційна	Формування баз даних, перевірка їх достовірності і повноти, обробка інформації щодо стійкого стану банківського сектору, запобігання фактам викрадення, псування, пошкодження, втрати,	- порушення режиму конфіденційності; - викрадення інформації; - неправомірне використання інформації; - викривлення інформації;

	неправомірного використання інформації, запобігання порушення режиму конфіденційності	- відкриття таємної, службової інформації
Аналітична	Аналітична обробка даних з метою прискорення прийняття управлінських рішень на рівні держави, формування системи моніторингу	- прийняття помилкових рішень регулятором щодо ефективного функціонування банківської системи; - неефективна регуляторна, валютна та інші політики НБУ; - збільшення часу реагування регулятора та банків на кризові явища в національній економіці
Техніко-технологічна	Розробка рекомендацій щодо спеціального комплексу комп'ютерного захисту даних; технічна та програмна підтримка роботи серверів; забезпечення технічної підтримки міжбанківських програм, пристроїв та комунікацій; розробка інформаційних та цифрових платформ міжбанківських операцій	- низький рівень захисту інформації; - впровадження в систему захисту шпигунських програм; - неактуальне програмне забезпечення
Кібернетична	Розробка рекомендацій щодо захисту міжбанківського та міжнародного кіберпростору, захист банківських інформаційно-комунікаційних систем; розробка стандартних протоколів захисту; формування електронної інфраструктури банківського сектору; формування політики багатофакторної автентифікації та привілейованих облікових записів користувачів (контрагентів); розробка системи захисту е-банкінгу; створення захисного ІТ-контур для захисту інформаційних ресурсів; формування мережі ситуаційних центрів реагування на комп'ютерні інциденти	- кібератаки; - недостатній захист електронних систем та мереж банківського сектору; - низький рівень автентифікації користувачів; - непрофесіоналізм розробників програмних продуктів та систем безпеки
Фінансова	Контроль за дотриманням нормативних вимог щодо основних показників діяльності банківських установ, моніторинг ймовірності банкрутства комерційних банків; прогнозування основних економічних показників діяльності банківської системи, розробка	- погіршення фінансової стійкості банківської системи; - збільшення кількості нестійких банків та банків на стадії банкрутства; - погіршення основних нормативних показників по банківській системі; - збільшення фінансових

	рекомендацій щодо організації ефективної системи фінансового ризик-менеджменту банківських установ; розробка заходів щодо забезпечення інвестиційної привабливості національної банківської системи та впровадження інноваційних інвестиційних інструментів	операцій, що мають невиправдано високий ступінь ризику; - відсутність контролю за розрахунками за допомогою віртуальних цифрових валют; - тіньові фінансові операції
Правова	Забезпечення легітимної діяльності банківського сектору та викриття порушень	- порушення законодавства України щодо всіх напрямів функціонування банківського сектору; - невідповідність законодавчих норм реальній ситуації в банківському секторі та національній економіці; - необґрунтовані законодавчі обмеження банківської діяльності; - легітимна монополізація банківського сектору; - високий рівень регуляторного впливу на банківський сектор; - законодавчі обмеження щодо застосування новітніх технологій та інформаційних платформ в банківському секторі; - корупційні схеми в банківському секторі та відмивання грошей
Кадрова	Організація превентивних заходів щодо: інформаційних крадіжок, несумлінного ставлення до посадових обов'язків, шахрайства, інформаційного шпionaжу в банківському секторі	- низький рівень інформаційної обізнаності персоналу; - шахрайські дії та кіберзлочини персоналу; - недостатньо ефективна кадрова політика

Джерело: складено автором

Отже, для банківської системи України в умовах поступової цифровізації характерною є велика кількість системних загроз її економічній безпеці, а також і відносно нових небезпек, які потребують інноваційних інструментів їх нівелювання та попередження, оскільки без цього неможливим є забезпечення стабільного функціонування національної економіки у найближчій перспективі. Матриця основних можливостей та загроз економічній безпеці банківської системи в умовах цифровізації

наведена на рис. 2.20.

СИЛЬНІ СТОРОНИ	➤ можливість застосування новітніх інформаційних технологій та платформ для формування ефективної системи економічної безпеки ➤ наявність інтелектуального потенціалу для розробки програмних продуктів та інформаційних систем ➤ доступність банківських послуг ➤ можливість формування дистанційної бізнес-моделі роботи з базами даних та клієнтами ➤ оптимізація транзакційних витрат ➤ можливість створення цифрових гібридних банків	➤ обмежені фінансові ресурси щодо формування ефективної системи економічної безпеки ➤ законодавчі бар'єри ➤ низький рівень транспарентності ➤ недостатній рівень інформаційно-аналітичного забезпечення ➤ неефективні комунікації ➤ низький рівень довіри до банківської системи ➤ обмеженість у використанні цифрових валют ➤ неефективна системи верифікації	СЛАБКІ СТОРОНИ
	➤ можливість здійснення операцій на міжнародних ринках ➤ підвищення рівня захищеності інформації та транзакцій ➤ скорочення терміну здійснення банківських операцій на макроекономічному та міжнародному рівнях ➤ підвищення іміджу на міжнародному рівні ➤ розширення спектру операцій (інвестиційних, продажу-покупки цінних паперів, страхування тощо) ➤ застосування гнучких тарифів ➤ використання різних месенджерів та соціальних мереж при управлінні рахунками, кредитами, депозитами тощо ➤ збільшення монетизації клієнтської бази через маркетплейси	➤ високий ступінь тінізації національної економіки ➤ нестабільність національної грошової одиниці ➤ недостатній рівень підготовки персоналу до роботи на новітніх інформаційних платформах ➤ обмеження регулятора щодо застосування новітніх технологій та віртуальних валют ➤ відсутність ефективної політики інформаційного та кіберзахисту ➤ низький рівень цифрових компетенцій громадян та пов'язані з цим супутні ризики ➤ відсутність на більшості території України мобільного зв'язку третього-четвертого покоління (3G, 4 G) стандарту UMTS ➤ підвищення рівня конкуренції, пов'язаного із появою FinTech-компаній ➤ ризики технологій Big data	

Рис. 2.20. Основні загрози системі економічної безпеки банківського сектору в умовах цифровізації як елемент SWOT-аналізу

Джерело: складено автором

Таким чином, виходячи із визначених можливостей та загроз, важливим теоретичним і практичним завданням є формування механізмів протидії негативному впливу на результати діяльності банківської системи, удосконалення методів діагностики (оцінювання) загроз, а також розробка пропозицій щодо стратегій забезпечення економічної безпеки банківського сектору в Україні, вектори яких будуть спрямовані на мінімізацію найбільш загрозливих факторів впливу на діяльність банківських установ на макроекономічному рівні.

Також зауважимо, що динамічність соціально-економічних процесів обумовлює необхідність систематичного перегляду структури факторного навантаження на банківську систему держави з метою уникнення прийняття неактуальних управлінських рішень.

Отже, стрімкий розвиток цифрової економіки став вагомим глобальним трендом, який значно впливає на всю систему та структуру економічних відносин, в тому числі і на таку її складову, як банківський сектор. Однак, крім позитивних тенденцій цифровізації, існують ризики та загрози системі економічної безпеки, такі як фінансові, ризики втрати репутації, шахрайства, кіберзлочинність тощо. Для виявлення можливостей та загроз системі економічної безпеки банківського сектору в умовах цифровізації було застосовано інструменти SWOT-аналізу, в результаті чого побудовано матрицю, на основі якої є можливим виявлення факторів позитивного і негативного впливу на прийняття управлінських рішень при удосконаленні системи економічної безпеки банківського сектору.

Зв'язку та взаємовпливу цифровізації і банківського сектору неможна уникати при дослідженні та оцінюванні економічної безпеки банківського сектору, оскільки дана категорія забезпечується знаннями різних наук, статистики, ІТ, фінансів, економіки, соціально-психологічних наук тощо. Не враховувати вплив цифровізації неможливо, оскільки ступінь поглинання соціально-економічних процесів цифровими технологіями зростає

надшвидким темпами, а функціонування банківського сектору і так забезпечується цифровими технологіями.

Результати SWOT-аналізу можна використати для розбудови компенсаційної стратегії забезпечення економічної безпеки банківського сектору в умовах цифровізації шляхом імплементації її аспектів у діючу стратегію розвитку банківського сектору, подальшого врахування їх як на рівні характеристичних показників, так і при виборі методології оцінювання. Обрано саме «компенсаційну» стратегію у значенні розбудови концепції захисного механізму від не врахованих ризиків поширення цифровізації та відставання окремих соціально-економічних процесів від її темпів розвитку.

Оскільки майже 100% банківських операцій здійснюються за допомогою цифрових технологій, подальшому оцифровуванню підлягає послідовність прийняття управлінських рішень та рішень споживачів, що вимагає застосування інтелектуальних інформаційних технологій, розширення меж застосування Big data. Окремим питанням є удосконалення системи ризик-менеджменту з урахуванням додаткових ризиків поширення цифровізації. Таким чином, такий фактор впливу як «цифровізація» необхідно врахувати на рівні нормативно-правових та стратегічних документах, також, на рівні принципів діяльності, прийняття управлінських рішень.

Висновки до розділу 2

1. Визначено та охарактеризовано загальні тенденції розвитку банківського сектору та узагальнено фактори, що знижують рівень його економічної безпеки. Особливі умови функціонування банківського сектору визначають аналіз сучасних тенденцій його розвитку надзвичайно актуальним. За результатами дослідження констатовано, зменшення кількості банків на ринку, зростання збитковості їх діяльності,

трансформацію інструментів та методів роботи усієї банківської системи, скорочення кредитування бізнесу та фізичних осіб, скорочення розриву між ставкою за депозитами фізичних осіб на рік та на 6 місяців, значні зміни у структурі власності банків України. Функціонування банківського сектору відбувається в умовах соціально-економічної та політичної дестабілізації, жорсткої політики НБУ, що обумовлює нестабільність показників та вибуття учасників ринку. Узагальнено та оцінено зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на стан економічної безпеки банків України. Оздоровлення банківського ринку здійснено за рахунок ліквідації суб'єктів, які не витримують конкуренції та не дотримуються нормативів. Підкреслено, що процеси злиття та поглинання, які надалі будуть відбуватись з метою досягнення визначеного НБУ мінімального статутного капіталу, неминуче призведуть до монополізації ринку. Доведено, що недостатня капіталізація, значна частка у структурі банківського сектору іноземних банків, низька якість активів та недовіра населення до банків лишаються невирішеними і загрожують економічній безпеці банківської системи України.

2. Досліджено існуючі підходи до оцінювання системного ризику банківського сектору та запропоновано відповідний інтегральний показник як інструмент регулювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки. У результаті проведеного дослідження доведено, що єдиного підходу до визначення банківського системного ризику поки що не існує. Дослідники пропонують використовувати різні комбінації фінансових та економічних показників для оцінювання системного ризику. Нами було визначено 9 показників, які найбільш повно відображають стан банківської системи України та можуть бути використані для розрахунку інтегрального показника системного ризику, а саме: динаміка облікової ставки НБУ, %; частка недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, %; частка ліквідних активів у сукупних активах, %; частка регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів, %; темп приросту реального ВВП, %; частка депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів, %; динаміка

курсу гривні до долару США, грн за 1 дол.; ВВП на душу населення, грн.; частка кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів, %. Динаміка інтегрального показника характеризується значною волатильністю. Показник коливається в межах таких значень: від 0,37 у 2008 р. до 0,66 у 2018 р. У 2019 році рівень інтегрального показника системного ризику як регулятора економічної безпеки банківської системи становитиме 0,744, що на 12,1% більше ніж у попередньому році, як наслідок зменшення показника співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів та зростання усіх інших факторів. Помилка прогнозу за багатофакторною регресійною моделлю становить лише 4,9%, це свідчить про високу точність отриманого прогнозу.

3. Підтверджено, з одного боку, цифровізація (діджиталізація) банківського сектору сприяє розвитку новітніх форм роботи із клієнтами, трансформації технологій надання послуг (застосування мобільних додатків, краудфандинг, страхування, роботизація, надання консультативних послуг, QR та B2B платежі), з іншого – фінансові установи та їх клієнти наражаються на додаткові ризики (кібератаки, кіберзлочинність). За результатами узагальнення думки експертів встановлено, що однією із проблем впровадження цифрових технологій у банківську сферу є здатність користувачів до оволодіння ними. Досліджено основні напрями та можливості впровадження цифрових технологій у діяльність банківського сектору на державному і стратегічному рівнях. Узагальнено перелік основних нормативно-правових актів, що регулюють процеси цифровізації економіки України, та досліджено окремий закордонний досвід в цьому напрямі.

4. Проаналізовано сучасний стан цифровізації в різних сферах національної економіки, зокрема, вплив даного процесу на систему економічної безпеки банківського сектору з використанням інструментарію SWOT-аналізу, в результаті чого побудовано матрицю, на основі якої є можливим виявлення факторів позитивного і негативного впливу на

прийняття управлінських рішень при удосконаленні системи економічної безпеки банківського сектору. Вагомими є визначені основні можливості та загрози (такі як фінансові, ризики втрати репутації, шахрайства, кіберзлочинність тощо), які впливають на ефективне функціонування та розвиток банківської системи України, зазначено перспективи впровадження цифрових інновацій в діяльність банківських установ та визначено можливі ризики для системи економічної безпеки.

Список використаних джерел до розділу 2

1. Аналітичний огляд банківської системи України за 2017 рік. URL: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_2017.pdf.
2. Андрушків І.П. Діджиталізація в банківському секторі: світовий та вітчизняний досвід / І.П. Андрушків, Л.М. Надієвець // Проблеми економіки. – 2018. – №4(38). – С. 195-200.
3. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 3-20.
4. Бєлова І.В. Методологічні засади управління системним фінансовим ризиком в Україні : дис. ... доктора екон. наук : 08.00.08. Суми, 2015. 531с.
5. Вища експертна рада при Раді НБУ розглянула питання цифровізації економіки та суспільства України / Офіційний сайт Національного Банку України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=D5EA1B6C1AD026B73789F86DA75FCC32?art_id=71662883&showTitle=true.
6. Власенко М. Системный риск банковского сектора: подходы к анализу и оценке. *Банкаускі веснік*. 2011. № 12. С. 25-30.
7. Діджиталізація державних послуг на прикладі Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nachasi.com/2018/01/31/digital-poland/>
8. Економічна безпека України: монографія/ [Федоренко В.Г.,

Грищенко І.М., Новікова О.Ф., Ольшанська О.В., Мельник А.О., Воронкова Т.Є., Денисенко М.П., Фащевський М. І., Махія Р.А., Джинчарадзе Н.Г., Гайдучий І. П., Борецька Н.П., Малютін О.К., Бреус С.В., Палиця С.В., Федоренко С.В., Грищенко А.І, Янковець Т.М., Шацька З.Я., Фокіна-Мезенцева К. В., Сидорчук О.Г., Кузнецова А. І., Пінчук Ю.Б., Пясківська М.С.]; за ред. В.Г. Федоренка, І.М. Грищенка, Т.Є. Воронкової – К. : ТОВ «ДКС центр», 2017. – 462 с.

9. Калач Г.М. Цифрова трансформація фондового ринку / Г.М. Калач // Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія Економіка. – 2018. – Вип. 2(52). – С. 171-177.

10. Кльоба Л.Г. Цифровізація – інноваційний напрям розвитку банків [Електронний ресурс] / Л.Г. Кльоба // Ефективна економіка. – 2018. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6741> (дата звернення: 01.05.2019). DOI: 10.32702/2307-2105-2018.12.84.

11. Краус Н.М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій / Н.М. Краус, К.М. Краус // Інтелект ХХІ. – 2018. – №1. – С. 211-214.

12. Кулицький С. Банківська система України: сучасний стан і тенденції розвитку. URL:http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3783:bankivska-sistema-ukrajini-suchasnij-stand-i-tendentsiji-rozvitku&catid=8&Itemid=350.

13. Лавренюк В.В., Шевчук В.В. Сутність та оцінка системного ризику з позиції ліквідності банківської системи. *Проблеми економіки*. 2016. № 4. С. 213-222.

14. Методики здійснення моніторингу фінансового стану банків, схваленої рішенням Правління Національного банку України від 30.01.2018 № 60-рш

15. Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 (МСФЗ 9). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_016.

16. Онищенко Ю.І., Кахович Ю.В. Особливості сучасної структури банківської системи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 24. Ч. 2. С. 99-103.
17. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
18. Офіційний сайт Державної аудиторської служби України. URL: <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/index>
19. Офіційний сайт Мінфін <https://www.minfin.gov.ua/news/view/uriad-pidtrymav-onovleni-zasady-stratehichnoho-reformuvannia-derzhavnoho-bankivskoho-sektoru?category=derzhavni-banki-ukraini>
20. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>.
21. Пантелєєва Н.М. Фінансові інновації в умовах цифровізації економіки: тенденції, виклики та загрози / Н.М. Пантелєєва. // Приазовський економічний вісник. – 2017. – №3. – С. 68-73.
22. Пернарівський О.В., Орловська Ю.М. Використання експертних методів при оцінюванні системного ризику в банківській діяльності. *Праці Одеського політехнічного університету*. 2011. Вип. 3(37). С. 52-57.
23. Пестова А., Солнцев О. Стресс-тестирование в система раннего оповещения о финансовых кризисах: применение к анализу устойчивости российской банковской системы. URL : regconf.hse.ru/.../e7bba624e2e23ac45bcbd9ed49c7dbe344e007ee.pdf.
24. Петрова Ю.И., Рассказов В.Е., Салин В.Н., Севрук В.Т. Анализ и учет системного риска на российском кредитном рынке. *Вестник Финансового университета*. 2017. № 1. С. 64-77.
25. Пирогов В. І. Використання «big data» у банківській сфері для забезпечення росту економіки. Цифрова економіка: зб. мат. Національної наук.-метод. конф., 4–5 жовтня 2018 р., м. Київ. — К.: КНЕУ, 2018. — с. 293-297]
26. Показники рівня системного ризику SRISK // Офіційний сайт

Volatility Institute, Школи бізнесу Стерна при Нью-Йоркському університеті.
URL: <http://vlab.stern.nyu.edu>.

27. Положенням про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України постановою Правління Національного банку України від 22.12.2017 № 141 (зі змінами)

28. Поченчук Г.М. Fintech у структурі фінансової системи [Електронний ресурс] / Г.М. Поченчук // Глобальні та національні проблеми економіки. Електронне наукове фахове видання. Миколаївський нац. ун-т імені В.О. Сухомлинського. – 2018. – Вип. 21. – С. 49-55. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-21-2018/29-vipusk-21-lyutij-2018-r/3724-pochenchuk-g-m-fintech-u-strukturi-finansovoji-sistemi>.

29. Про адміністративні послуги : Закон України №5203-VI, редакція від 04.04.2018, підстава 2042-VIII [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>.

30. Про деякі питання діяльності державного підприємства «Галузевий центр цифровізації та кібербезпеки» : Наказ Міністерства інфраструктури України №315 від 04 липня 2018 // Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/documents/983.html>.

31. Про діяльність Правління Національного банку України щодо розвитку банківської системи та окремих нормативних актів з питань банківської діяльності. Рішення Ради Національного банку України від 26.09.2018 № 45-рд <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr045500-18?lang=en>

32. Про доступ до публічної інформації : Закон України №2939-VI, редакція від 01.05.2015, підстава 319-VIII [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

33. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: пост.

Правління НБУ від 30.06.2016р. № 351. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16>

34. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. [Електронний ресурс] . – Режим доступу: Постанова Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18>

35. Про захист персональних даних : Закон України № 2297-VI, редакція від 30.01.2018, підстава 2168-VIII [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.

36. Про національну програму інформатизації : Закон України №74/98-ВР, редакція від 01.08.2016, підстава 922-VIII [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>.

37. Про процедури аналізу Національним банком України бізнес-моделей банків. Рішення Правління Національного банку України від 12.06.2018 № 334-рш – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80321367>

38. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації : Розпорядження КМУ № 67-р від 17.01.2018 / Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80>.

39. Просович О. П., Процак К. В. Управління ризиками комерційного банку. – 2010. №42. с.194-200.

40. Процедури оцінки Національним банком України ризиків ліквідності і фінансування банків та якості управління цими ризиками. Рішення Правління Національного банку України від 16.08.2018 № 568-рш. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80321367>

41. Річний звіт НБУ 2017. URL: <https://annualreport2017.bank.gov.ua>.

42. Славкіна М.А. Системний ризик економічної безпеки банківського сектору України. Теоретичні та практичні аспекти антикризового регулювання економіки країни: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 4 травня 2019 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С. О. Якубовський. – Одеса : ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. – С. 39-42

43. Славкіна М.А. Оцінювання системного ризику як інструмент забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки / Славкіна М.А., Покатаєва О. В. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 23. Ч.1. 2019. с.157-

44. Славкіна М.А. Сучасні тенденції розвитку банківського сектору України в контексті стратегічних завдань забезпечення його економічної безпеки. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: 36. наук. праць. – Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Вип. 36. – 2018. – с. 87-94

45. Славкіна М.А. Тенденції показників функціонування та розвитку банківського сектору України. Перспективи та пріоритети розвитку економічної системи в умовах нестабільності: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 15 грудня 2018 р.). – У 2-х частинах. – Дніпро: НО «Перспектива», 2018. – Ч. 1. – 36-39 с.

46. Стратегія макропруденційної політики. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83019081>.

47. Фінтех в Україні: тенденції, огляд ринку та каталог [Електронний ресурс] / Офіційна сторінка інноваційного парку UNIT.City. – Режим доступу:

https://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf.

48. Цифрова адженда України – 2020 («Цифровий порядок денний» – 2020). Концептуальні засади (версія 1.0). Першочергові сфери, ініціативи, проекти «цифровізації» України до 2020 року [Електронний ресурс] / NITECH office. – грудень 2016. – 90 с. – Режим доступу:

<https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

49. Чайковський Я.І. Банківські інновації: перспективи та загрози електронних банківських послуг / Я.І. Чайковський, Я.Ю. Ковальчук // Світ фінансів. – 2018. – №4(57). – С. 121-136.

50. Bholat D. Big data and central banks / D. Bholat // Bank of England Quarterly Bulletin – 2015 – 55 (1)

51. Blockchain's Tipping Point: Are You Ready? URL: https://theonebrief.com/blockchains-tipping-point-ready/?xd_co_f=MjlkYzEzNmEtYjVmZC00NGYzLTg2ZjktMzlmZjcwMGZlYjc&promo_name=CP-data-02-blockchain&promo_position=CP-data-02

52. Global Banking Outlook 2018. URL: [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-banking-outlook-2018/\\$File/ey-global-banking-outlook-2018.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-banking-outlook-2018/$File/ey-global-banking-outlook-2018.pdf).

53. Laeven L., Valencia F. Systemic Banking Crises Revisited. IMF. 2018. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/09/14/Systemic-Banking-Crises-Revisited-46232>.

54. Reinhart C.M., Rogoff K.S. This time is different: eight centuries of financial folly. New Jersey: Princeton University Press, 2009. 513p.

55. World Retail Banking Report 2017. URL: <https://msenterprise.global.ssl.fastly.net/wordpress/2017/07/World-Retail-Banking-Report-2017.pdf>.

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1. Розробка сценаріїв зміни рівня економічної безпеки банківського сектору України

На теперішній час розвиток банківської системи супроводжується інтеграційними процесами банківського бізнесу практично в усіх галузях соціально-економічного життя країни через упровадження нових банківських послуг та інновацій. Враховуючи глибину інтеграції банківського бізнесу в економічні процеси країни, актуальним є питання оцінювання рівня економічної безпеки банківської системи України та шляхи подальшого його підвищення, адже в разі навіть незначних економічних чи політичних дисбалансів підривається його стабільність. Ще більшого значення набуває питання оцінювання рівня банківської безпеки України в умовах розгортання військового конфлікту, під час якого банківські установи зазнають колосальних матеріальних та фінансових втрат через припинення діяльності значного числа їх клієнтів тощо.

Одним із інструментів кількісного оцінювання рівня економічної безпеки банківського сектору виступає економіко-математичне моделювання, методи якого використано у працях таких науковців, як Васильченко З. та Васильченко І., Різник Н., Колодізев О., Штаєр О., Франчук В., Мельник С. та інші. Проте, вже нові умови функціонування та фактори впливу визначають стан економічної безпеки банківського сектору країни, що вимагає уваги як і з дослідницької точки зору, так і з практичної. Задля розрахунку рівня економічної банківської безпеки України використано підхід Міністерства економічного розвитку та торгівлі [17].

Таблиця 3.1

Динамка показників, що визначають рівень економічної безпеки банківського сектору національної економіки

Індикатори	Роки										
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, відсотків	0,86	2,52	9,58	10,55	9,6	8,9	7,7	13,5	21,1	53,7	54,54
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, відсотків	204	216	176	163	142	136	151	137	126	113	115
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, відсотків	35	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34	32,5	43,3	48,9	35,78
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	3,22	6,17	3,75	3,1	2,37	1,76	2,83	3,89	4,13	3,28	3,76
Рентабельність активів, відсотків	1,5	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-1,63	0,16	1,66
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, відсотків	32,99	35,88	91,19	94,73	90,28	89,11	86,14	92,87	92,09	98,37	93,52
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, відсотків	29,99	32,5	34,18	36,82	36,59	40	42,3	51,6	56,3	61	60,7

Джерело: узагальнено автором за даними [14]

Зазначена методика передбачає обґрунтовану сукупність основних показників стану безпеки банківського сектору України, їх порогові значення, а також послідовність етапів розрахунку значення інтегрального індексу економічної безпеки банківського сектору України [17]. Інтегральний індекс вимірюється від 0 до 1 та має п'ять проміжних інтервалів, які дають змогу якісно визначити та охарактеризувати отримані кількісні результати розрахунків (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Інтегральний індекс банківської безпеки України

Значення інтегрального індексу	Рівень банківської безпеки
$[0; 0,2)$	критичний рівень
$[0,2; 0,4)$	небезпечний рівень
$[0,4; 0,6)$	незадовільний рівень
$(0,6; 0,8)$	задовільний рівень
$[0,8; 1]$	оптимальний рівень

Джерело: складено автором за даними [17]

Множина індикаторів банківської безпеки залежно від їх характеристичних ознак поділена на : стимулятори та дестимулятори, проте, найтиповішою ситуацією є наявність показників змішаного типу, тобто, такого, який за умов досягнення певного значення виступає стимулятором, у результаті зміни цього значення у певний бік (збільшення, зменшення) – дестимулятором [17]. При цьому, якщо показник є стимулятором, то між його динамікою та динамікою інтегрального показника існує прямий зв'язок, у випадку, якщо дестимулятором – зворотній.

Приведення індикаторів стимуляторів та дестимуляторів до одного розмірного значення здійснюється за допомогою методів нормування, застосування яких дає змогу забезпечити трансформацію значень вхідних даних у їх нормовані значення в межах від 0 до 1 [17]. Загалом, існують різні методи нормування показників, див. табл. 3.3.

Узагальнення методів нормалізації вхідних показників

Спосіб нормалізації	Формула розрахунку	
	Для показників стимуляторів	Для показників дестимуляторів
Нормалізація за еталоном	$x_{iy}^{norm} = \frac{x_{iy}}{x_{y(etalon)}}$	$x_y^{norm} = \frac{x_{y(etalon)}}{x_{iy}}$
Нормалізація за максимальним	$x_y^{norm} = \frac{x_{iy}}{x_{y(max)}}$	$x_y^{norm} = \frac{x_{y(max)}}{x_{iy}}$
Нормалізація за мінімальним	$x_y^{norm} = \frac{x_{iy}}{x_{y(min)}}$	$x_y^{norm} = \frac{x_{y(min)}}{x_{iy}}$
Нормалізація за середнім	$x_y^{norm} = \frac{x_{iy}}{\overline{x_y}}$	$x_y^{norm} = \frac{\overline{x_y}}{x_{iy}}$
Нормалізація за стандартним відхиленням	$x_y^{norm} = \frac{x_{iy} - \overline{x_y}}{\sigma_y}$	$x_y^{norm} = \frac{\overline{x_y} - x_{iy}}{\sigma_y}$
Нормалізація за варіацією	$x_y^{norm} = \frac{x_{iy} - x_{y(min)}}{x_{y(max)} - x_{y(min)}}$	$x_y^{norm} = \frac{x_{y(max)} - x_{iy}}{x_{y(max)} - x_{y(min)}}$
За умов визначення інтервальних меж: $x_p \leq x_y \leq x_{max}$; $x_{min} \leq x_y \leq x_p$	$x_y^{norm} = \frac{x_{max} - x_{iy}}{x_{max} - x_p}$	$x_y^{norm} = \frac{x_{iy} - x_{min}}{x_p - x_{min}}$
За умов визначення оптимальних, o , порогових, p , граничних, g , значень (нижні, n , та верхні, v)	$x_y^{norm} = \min[0,5 \max(0, (x_y - g_n)(p_n - g_n))]$	$x_y^{norm} = \min[0,5 \max(0, (g_v - x_y)(g_v - p_v))]$

Джерело: узагальнено за даними [6,8].

В даному дослідженні нормування показників стимуляторів здійснюється за допомогою наступної лінійної функції [17]:

$$y_{ij} = \begin{cases} 0,2 \exp\left(\frac{x_{ij} - x_{\text{крит}}}{n_i}\right), x_{ij} < 0 \text{ та } x_{ij} < x_{\text{крит}} \\ 0,2 \frac{x_{ij}}{x_{\text{крит}}}, 0 < x_{ij} < x_{\text{крит}} \\ 0,2 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{крит}})}{(x_{\text{небезп}} - x_{\text{крит}})}, x_{\text{крит}} \leq x_{ij} < x_{\text{небезп}} \\ 0,4 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{небезп}})}{(x_{\text{нездв}} - x_{\text{небезп}})}, x_{\text{небезп}} \leq x_{ij} < x_{\text{нездв}} \\ 0,6 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{нездв}})}{(x_{\text{здв}} - x_{\text{нездв}})}, x_{\text{нездв}} \leq x_{ij} < x_{\text{здв}} \\ 0,8 + 0,2 \frac{(x_{ij} - x_{\text{здв}})}{(x_{\text{опт}} - x_{\text{здв}})}, x_{\text{здв}} \leq x_{ij} < x_{\text{опт}} \\ 1, x_{\text{опт}} \leq x_{ij} \end{cases}$$

Нормування показників дестимуляторів здійснюється за допомогою лінійної функції [17]:

$$y_{ij} = \begin{cases} 1, x_{ij} < x_{\text{опт}} \\ 0,8 + 0,2 \frac{(x_{\text{здв}} - x_{ij})}{(x_{\text{здв}} - x_{\text{опт}})}, x_{\text{опт}} \leq x_{ij} < x_{\text{здв}} \\ 0,6 + 0,2 \frac{(x_{\text{нездв}} - x_{ij})}{(x_{\text{нездв}} - x_{\text{здв}})}, x_{\text{здв}} \leq x_{ij} < x_{\text{нездв}} \\ 0,4 + 0,2 \frac{(x_{\text{небезп}} - x_{ij})}{(x_{\text{небезп}} - x_{\text{нездв}})}, x_{\text{нездв}} \leq x_{ij} < x_{\text{небезп}} \\ 0,2 + 0,2 \frac{(x_{\text{крит}} - x_{ij})}{(x_{\text{крит}} - x_{\text{небезп}})}, x_{\text{небезп}} \leq x_{ij} < x_{\text{крит}} \\ 0,2 \frac{x_{\text{крит}}}{x_{ij}}, x_{ij} \geq x_{\text{крит}} \end{cases}$$

де x_{ij} - значення і-го індикатора в період j;

y_{ij} - нормоване значення індикатора x_{ij} ;

При цьому, наведені лінійні функції залежать від певних величин індикаторів, що були визначені експертами (Додаток Б).

Значення індикаторів для нормування наведено в табл. 3.4, при цьому значення вказані як для показників стимуляторів із позначкою L, так і для показників дестимуляторів із позначкою R (Додаток Б).

Визначення підсумкового значення інтегрального індексу економічної безпеки банківського сектору здійснюється шляхом розрахунку відповідних кожному показнику вагових коефіцієнтів, які визначено шляхом експертного оцінювання (рис. 3.1) [17].

Таблиця 3.1

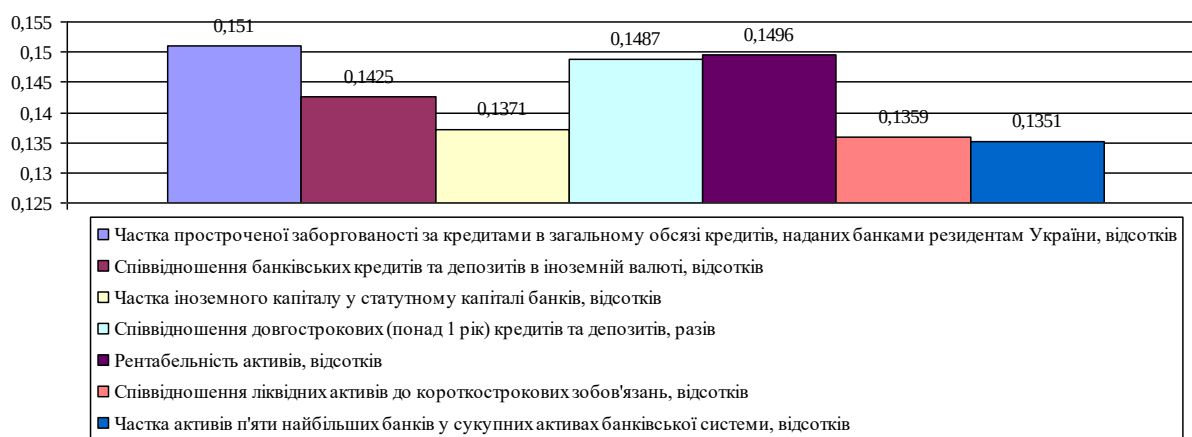

Рис. Вагові коефіцієнти. Джерело: складено автором за даними [17]

Розрахунок значення інтегрального індикатора економічної безпеки банківського сектору України проводиться наступним чином [17]:

$$I = \sum_{i=1}^7 d_i y_i, \quad (3.1)$$

де I - інтегральний індикатор економічної безпеки банківського сектору України;

d_i - ваговий коефіцієнт;

y_i - нормалізоване значення показника.

Перейдемо до імітаційного моделювання в середовищі Vensim (рис. 3.2). Для цього представимо математичний апарат в програмному середовищі

Vensim, див. табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Вхідні рівняння у Vensim

№	Рівняння	Одиниці виміру
(01)	FINAL TIME = 5. The final time for the simulation.	Year
(02)	INITIAL TIME = 0. The initial time for the simulation.	Year
(03)	SAVEPER = TIME STEP. The frequency with which output is stored.	Year [0,?]
(04)	TIME STEP = 1. The time step for the simulation.	Year [0,?]
(05)	x1="Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентами України, %" "	%
(06)	x2="Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %" "	%
(07)	x3="Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %" "	%
(08)	x4="Співвідношення довгострокових кредитів та депозитів, разів" "	**undefined**
(09)	x5="Рентабельність активів, %" "	%
(10)	x6="Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %" "	%
(11)	x7="Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %" "	%
(12)	Інтегральний індикатор = ваги x1*нормований x1+ваги x2*нормований x2+ваги x3*нормований x3+ваги x4*нормований x4+ваги x5*нормований x5+ваги x6*нормований x6+ваги x7*нормований x7.	**undefined**
(13)	"Рентабельність активів, %" =0.45.	%
(14)	"Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %" =109.	%
(15)	"Співвідношення довгострокових кредитів та депозитів, разів" = 0.9.	**undefined**
(16)	"Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, %" =89.11.	%
(17)	"Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %" =29.	%
(18)	"Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентами України, %" =1.9.	%
(19)	"Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %" =24.	%

Джерело: розробка автора

Вагові коефіцієнт в програмному середовищі Vensim задаються кількісно та виражаються в таких умовних одиницях як: Units: **undefined**.

Наведемо рівняння нормованих показників у середовищі Vensim, див. табл.

3.5. З табл. 3.5 видно, що одиниці виміру показників однакові та безрозмірні, що задовольняє умови проведення дослідження.

Таблиця 3.5

Нормовані показники у Vensim

№	Рівняння	Одиниці виміру
(27)	нормований $x_1 = \text{IF THEN ELSE}(x_1 < 2, 1, \text{IF THEN ELSE}(x_1 \geq 2 : \text{AND: } x_1 < 3, 0.8 + 0.2 \cdot (3 - x_1), \text{IF THEN ELSE}(x_1 \geq 3 : \text{AND: } x_1 < 4, 0.6 + 0.2 \cdot (4 - x_1), \text{IF THEN ELSE}(x_1 \geq 4 : \text{AND: } x_1 < 5, 0.4 + 0.2 \cdot (5 - x_1), \text{IF THEN ELSE}(x_1 \geq 5 : \text{AND: } x_1 < 7, 0.2 + 0.2 \cdot (7 - x_1) / 2, 0.2 \cdot 7 / x_1)))))$.	Units: **undefined**
(28)	нормований $x_2 = \text{IF THEN ELSE}(x_2 < 50, 0.2 \cdot x_2 / 50, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 50 : \text{AND: } x_2 < 70, 0.2 + 0.2 \cdot (x_2 - 50) / 20, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 70 : \text{AND: } x_2 < 80, 0.4 + 0.2 \cdot (x_2 - 70) / 10, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 80 : \text{AND: } x_2 < 85, 0.6 + 0.2 \cdot (x_2 - 80) / 5, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 85 : \text{AND: } x_2 < 90, 0.8 + 0.2 \cdot (x_2 - 85) / 5, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 90 : \text{AND: } x_2 < 110, 1, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 110 : \text{AND: } x_2 < 130, 0.8 + 0.2 \cdot (130 - x_2) / 20, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 130 : \text{AND: } x_2 < 140, 0.6 + 0.2 \cdot (140 - x_2) / 10, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 140 : \text{AND: } x_2 < 160, 0.4 + 0.2 \cdot (160 - x_2) / 20, \text{IF THEN ELSE}(x_2 \geq 160 : \text{AND: } x_2 < 180, 0.2 + 0.2 \cdot (180 - x_2) / 20, 0.2 \cdot 180 / x_2)))))$.	Units: **undefined**
(29)	нормований $x_3 = \text{IF THEN ELSE}(x_3 < 10, 0.2 \cdot x_3 / 10, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 10 : \text{AND: } x_3 < 12, 0.2 + 0.2 \cdot (x_3 - 10) / 2, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 12 : \text{AND: } x_3 < 15, 0.4 + 0.2 \cdot (x_3 - 12) / 3, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 15 : \text{AND: } x_3 < 18, 0.6 + 0.2 \cdot (x_3 - 15) / 3, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 18 : \text{AND: } x_3 < 20, 0.8 + 0.2 \cdot (x_3 - 18) / 2, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 20 : \text{AND: } x_3 < 25, 1, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 25 : \text{AND: } x_3 < 30, 0.8 + 0.2 \cdot (30 - x_3) / 5, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 30 : \text{AND: } x_3 < 35, 0.6 + 0.2 \cdot (35 - x_3) / 5, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 35 : \text{AND: } x_3 < 40, 0.4 + 0.2 \cdot (40 - x_3) / 5, \text{IF THEN ELSE}(x_3 \geq 40 : \text{AND: } x_3 < 60, 0.2 + 0.2 \cdot (60 - x_3) / 20, 0.2 \cdot 60 / x_3)))))$.	Units: **undefined**
(30)	нормований $x_4 = \text{IF THEN ELSE}(x_4 < 1, 1, \text{IF THEN ELSE}(x_4 \geq 1 : \text{AND: } x_4 < 1.2, 0.8 + 0.2 \cdot (1.2 - x_4) / 0.2, \text{IF THEN ELSE}(x_4 \geq 1.2 : \text{AND: } x_4 < 1.8, 0.6 + 0.2 \cdot (1.8 - x_4) / 0.6, \text{IF THEN ELSE}(x_4 \geq 1.8 : \text{AND: } x_4 < 2.2, 0.4 + 0.2 \cdot (2.2 - x_4) / 0.4, \text{IF THEN ELSE}(x_4 \geq 2.2 : \text{AND: } x_4 < 3, 0.2 + 0.2 \cdot (3 - x_4) / 0.8, 0.2 \cdot 3 / x_4))$.	Units: **undefined**
(31)	нормований $x_5 = \text{IF THEN ELSE}(x_5 < -1, -0.2 / x_5, \text{IF THEN ELSE}(x_5 \geq -1 : \text{AND: } x_5 < 0, 0.2 + 0.2 \cdot (0 - x_5), \text{IF THEN ELSE}(x_5 \geq 0 : \text{AND: } x_5 < 0.5, 0.4 + 0.2 \cdot (0.5 - x_5) / 0.5, \text{IF THEN ELSE}(x_5 \geq 0.5 : \text{AND: } x_5 < 1, 0.6 + 0.2 \cdot (1 - x_5) / 0.5, \text{IF THEN ELSE}(x_5 \geq 1 : \text{AND: } x_5 \leq 1.7, 0.8 + 0.2 \cdot (1.7 - x_5) / 0.7, \text{IF THEN ELSE}(x_5 > 1.7 : \text{AND: } x_5 < 2, 0.2 + 0.2 \cdot (x_5 - 1.5) / 0.5, \text{IF THEN ELSE}(x_5 \geq 2 : \text{AND: } x_5 < 2.5, 0.4 + 0.2 \cdot (x_5 - 2) / 0.5, \text{IF THEN ELSE}(x_5 \geq 2.5 : \text{AND: } x_5 < 3, 0.6 + 0.2 \cdot (x_5 - 2.5) / 0.5, \text{IF THEN ELSE}(x_5 \geq 3 : \text{AND: } x_5 < 3.5, 0.8 + 0.2 \cdot (x_5 - 3) / 0.5, 1)))))$.	Units: **undefined**
(32)	нормований $x_6 = \text{IF THEN ELSE}(x_6 < 50, 0.2 \cdot x_6 / 50, \text{IF THEN ELSE}(x_6 \geq 50 : \text{AND: } x_6 < 65, 0.2 + 0.2 \cdot (x_6 - 50) / 15, \text{IF THEN$	Units: **undefined**

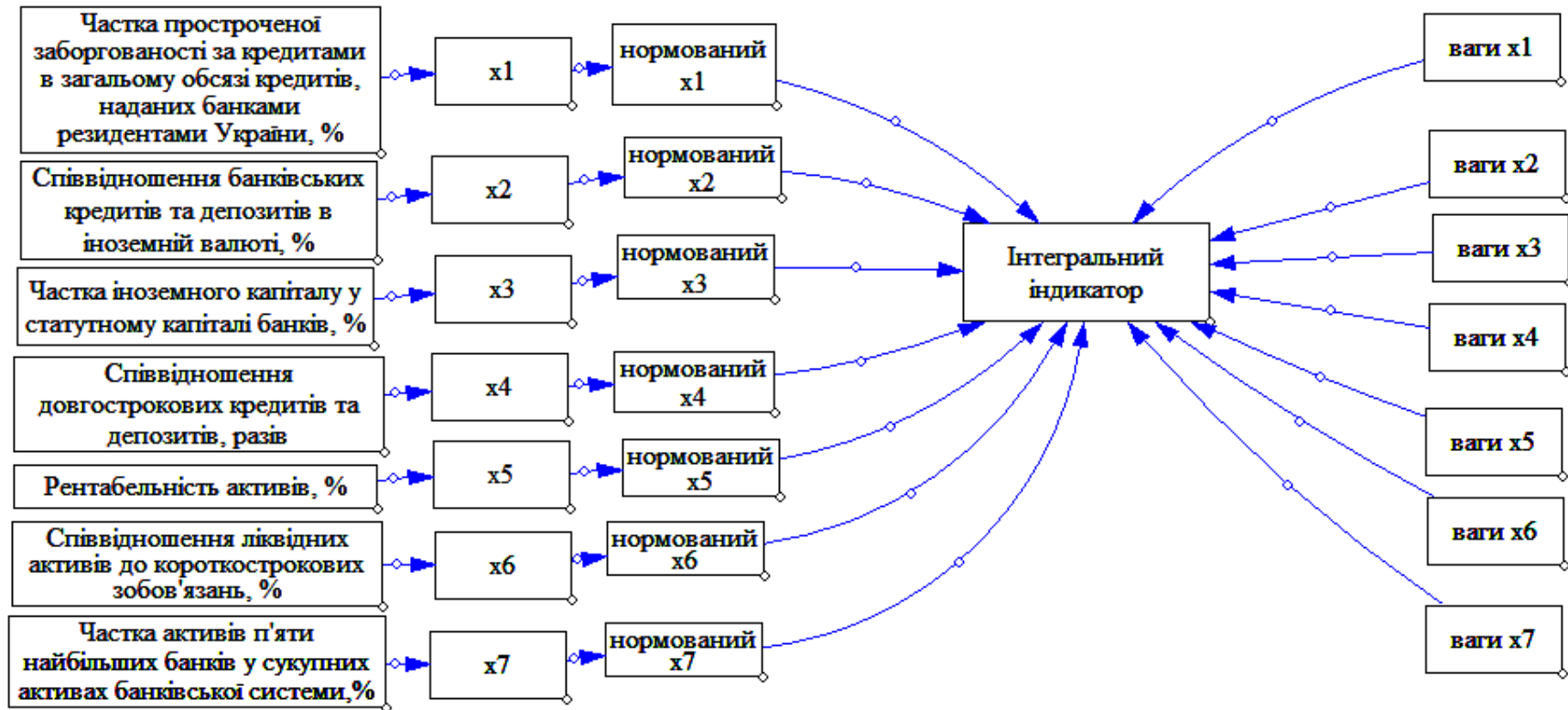

Рис. 3.2. Імітаційна модель розрахунку інтегрального індексу економічної безпеки банківського сектору України

Джерело: розробка автора у середовищі Vensim

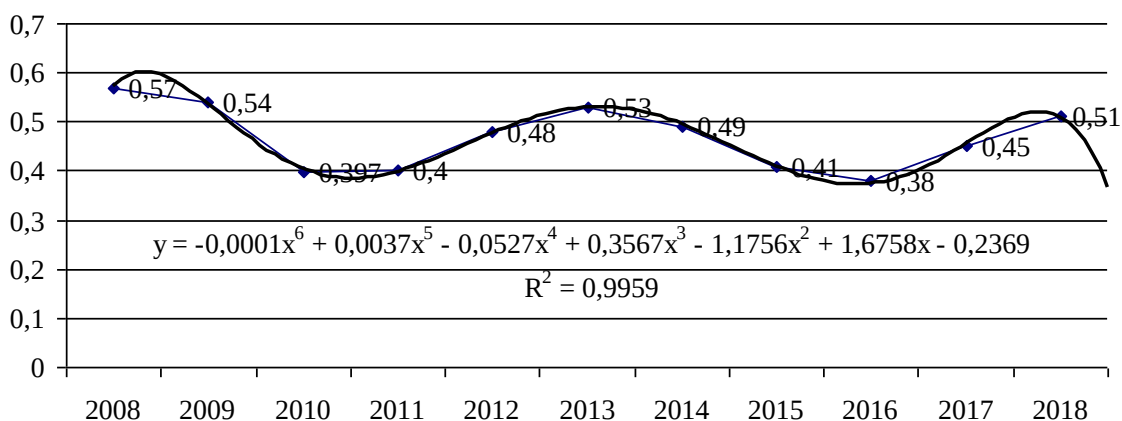

Рис. 3.3. Динаміка інтегрального показника економічної безпеки банківського сектору України протягом 2008-2018 рр.

Джерело: розраховано автором

Зазначений показник є дестимулятором, його критичне значення не має перевищувати 7%, проте, починаючи з 2010 р. значення показника перевищувало критичний рівень, а у 2017 р. та у 2018 р. перевищувало значення у 53%, що вказує на те, що більше половини кредитів є простроченими.

Розглянемо три сценарії, за яких, змінимо вхідні дані частки простроченої заборгованості за кредитами на значення 1,9% - менше оптимального; 2,9% - менше задовільного, та 3,9% - менше незадовільного, далі розрахуємо інтегральний індекс банківської безпеки за шість років (рис. 3.4). Таким чином, змінивши лише один параметр моделі на 1,9% менше оптимального, інтегральний індекс значно підвищився, а саме: з рівня 0,51 до рівня 0,66 у 2018 р.

2. Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті. Зазначений показник є стимулятором, якщо його значення знаходиться у межах від 90% до 110%, тобто кількість кредитів майже дорівнює кількості депозитів. За період, що розглядався, кількість кредитів значно перевищувала кількість депозитів, проте, мала тенденцію до спаду.

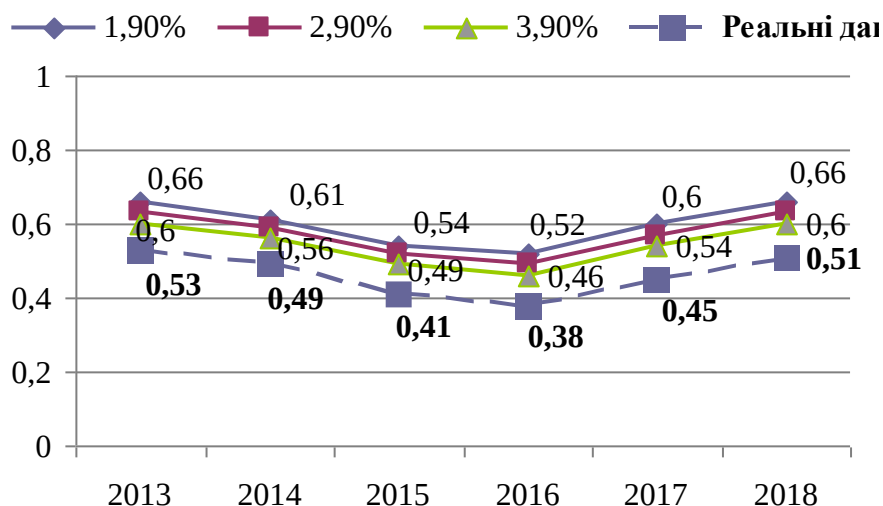

Рис. 3.4. Інтегральний показник економічної безпеки банківського сектору України протягом 2013-2018 рр. за умови зміни параметру 1

Джерело: розраховано автором

Як для попередньо досліджуваного показника, змінюємо вхідні значення співвідношення банківських кредитів та депозитів на значення 109% - менше оптимального; 129% - менше задовільного, 139% - менше незадовільного та розрахуємо інтегральний індекс економічної безпеки банківського сектору за той самий період (рис. 3.5).

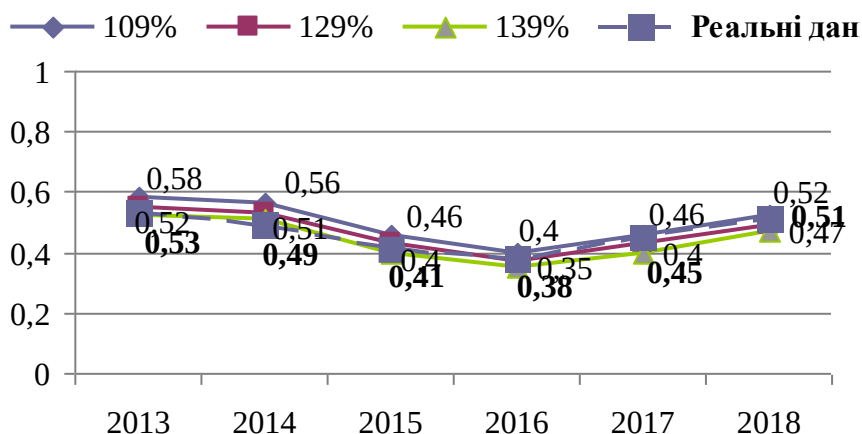

Рис. 3.5. Можливий інтегральний індекс економічної безпеки банківського сектору України протягом 2013-2018 рр. за умови зміни параметру 2

Джерело: розраховано автором

З рис. 3.5 видно, що при зміні значення індикатора 2 на 139%, можливий інтегральний індекс приймає значення нижче реального, оскільки починаючи з 2015 р. зазначений параметр мав тенденцію до зниження, що є позитивним явищем. Однак, оптимальне значення зазначеного параметра належить проміжку від 90% до 110%. На рис. 3.5 зображено найкращий можливий сценарій із значенням індикатора 2 = 109%.

3. Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків. У розглянутий період значення даного показника перевищувало 32,5%, а у 2017 р. - наблизилось до 50%, при цьому, зазначений показник стає дестимулятором при перевищенні 25%, а при перевищенні 40% рівня значення показника визначається як небезпечне.

Також, дослідимо три сценарії, шляхом зміни вхідних значень частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків на значення 24% - менше оптимального; 29% - менше задовільного та 34% - менше незадовільного. Проаналізуємо динаміку інтегрального індексу економічної безпеки банківського сектору за таких умов (рис. 3.6).

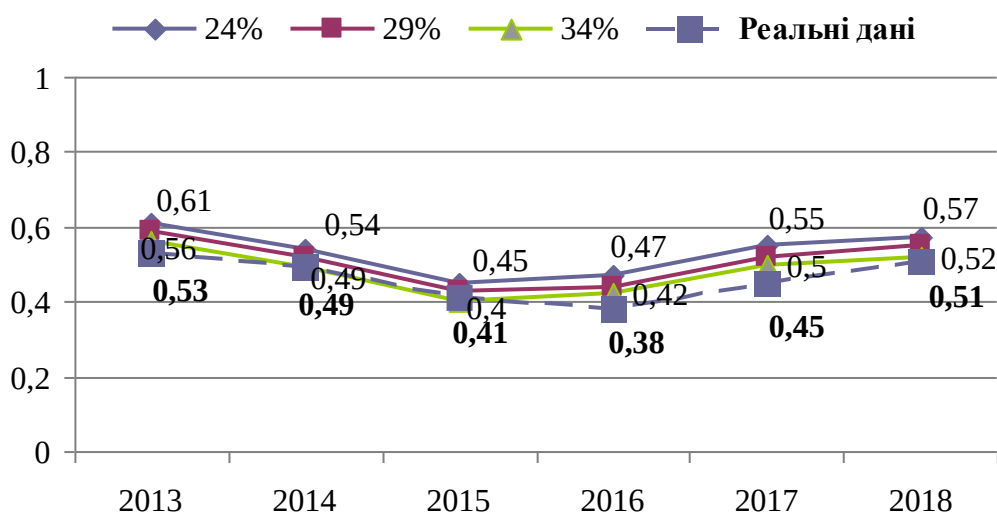

Рис. 3.6. Можливий інтегральний індекс економічної безпеки банківського сектору України протягом 2013-2018 рр. за умови зміни параметру 3

Джерело: розраховано автором

Зазначимо, що критичне значення показник частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків приймав у 2016-2017 рр., а у 2018 р. значення зазначеного показника знизилося до 38,78% - тобто, до небезпечного рівня. Таким чином, при зниженні значення показника частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків до рівня 24%, одержимо підвищення рівня інтегрального індексу економічної безпеки банківського сектору України протягом досліджуваного періоду, наприклад, у 2017 р. - із 0,45 до 0,55, у 2018 р. - із 0,51 до 0,57.

4. Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів. Зазначений показник є дестимулятором та має задовільне значення при досягненні рівня 1,2, тобто обсяги кредитів мають співпадати або дещо незначним перевищувати обсяги депозитів, проте, в розглянутий період обсяги кредитів у 3-4 рази перевищували обсяги депозитів.

Продовжимо дослідження і проаналізуємо три сценарії, змінивши вхідні дані співвідношення довгострокових кредитів та депозитів на значення 0,9 разів - менше оптимального; 1,1 раз - менше задовільного, 1,7 разів - менше незадовільного. Динаміка інтегрального індексу економічної безпеки банківського сектору наведена на рис. 3.6.

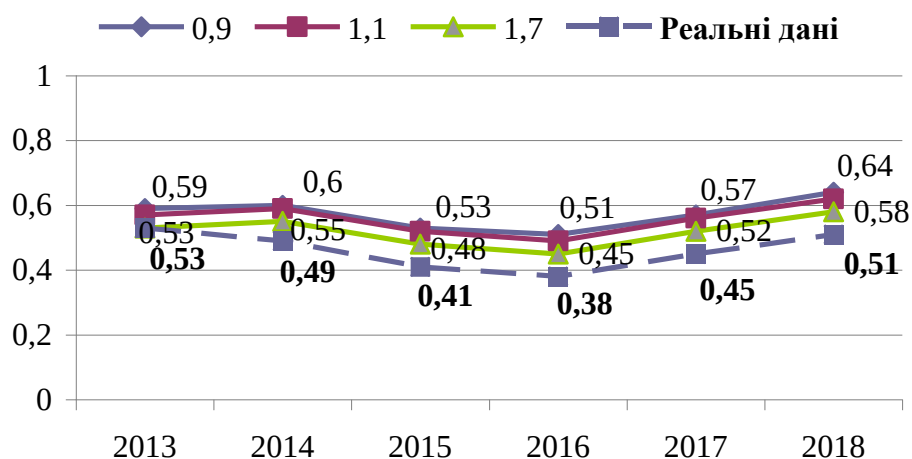

Рис. 3.7. Можливий інтегральний індекс економічної безпеки банківського сектору України протягом 2013-2018 рр. за умови зміни параметру 4

Джерело: розраховано автором

Таким чином, при зниженні значення показника співвідношення довгострокових кредитів та депозитів навіть до рівня 1,7 разів одержимо підвищення рівня інтегрального індексу протягом досліджуваного періоду, зокрема, у 2017 р. - із 0,45 до 0,52, у 2018 р. - із 0,51 до 0,58, при зниженні рівня зазначеного показника до значення у 0,9 разів, інтегральний індекс підвищиться значно більше протягом досліджуваного періоду, зокрема, у 2017 р. - із 0,45 до 0,57, у 2018 р. - із 0,51 до 0,64.

5. Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи. Зазначений показник є дестимулятором та має небезпечне значення при перевищенні рівня у 50%, критичне - при перевищенні рівня у 60%. Починаючи з 2015 р., зазначений показник мав тенденцію до зростання і перевищував рівень у 51,6%.

Також, розглянемо три варіанти розвитку подій, змінивши вхідні дані частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи на значення 29% - менше оптимального; 34% - менше задовільного, 39% - менше незадовільного. Зміну значень інтегрального індексу економічної безпеки банківського сектору представлено на рис. 3.8.

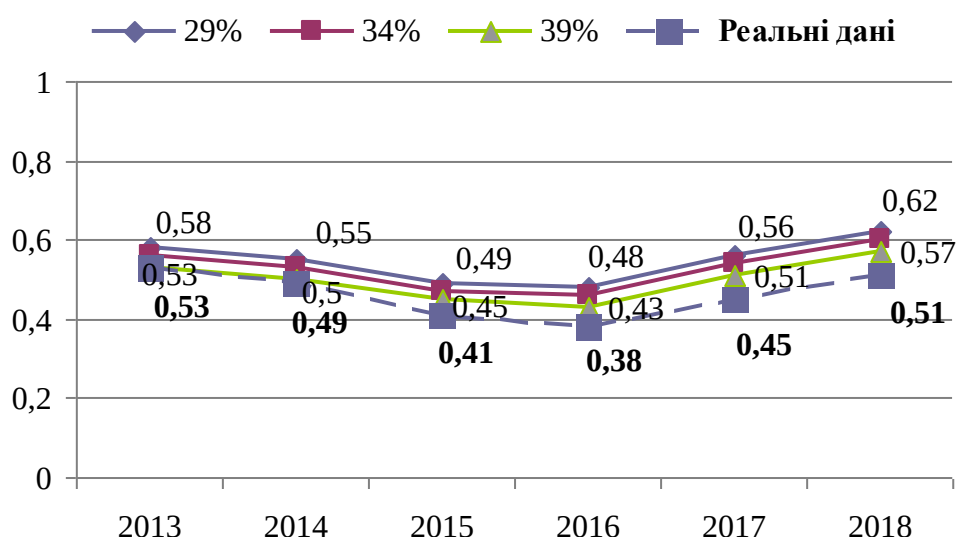

Рис. 3.8. Можливий інтегральний індекс економічної безпеки банківського сектору України протягом 2013-2018 рр. за умови зміни параметру 7

Джерело: розраховано автором

Таким чином, при зниженні значення показника частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи навіть до рівня 39% одержимо підвищення рівня інтегрального індексу протягом досліджуваного періоду. Однак, при зниженні рівня зазначеного показника до оптимального значення у 29%, одержимо підвищення інтегрального індексу у 2017 р. - із 0,45 до 0,56, у 2018 р. - із 0,51 до 0,62.

Крім того, якщо зменшити значення усі п'ять вказаних індикаторів до рівня 1= 1,9%, 2=109%, 3= 24%, 4=0,9 раз, 7= 29%, одержимо інтегральний індекс економічної безпеки банківського рівня України оптимального рівня (рис. 3.9).

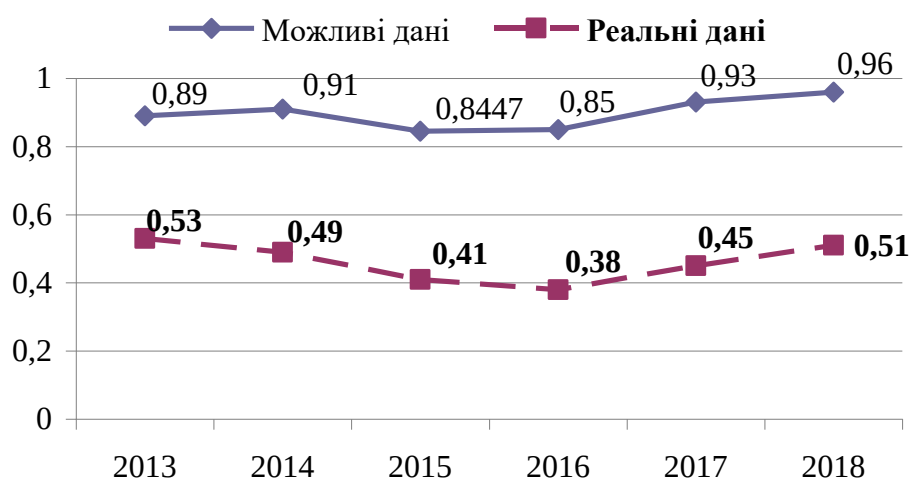

Рис. 3.9. Можливий інтегральний індекс економічної безпеки банківського сектору України протягом 2013-2018 рр. за умови зміни параметрів 1, 2, 3, 4, 7

Джерело: розраховано автором

Таким чином, для покращення стану банківської безпеки України доцільно залучати більше довгострокових депозитів, переглянути умови видачі кредитів, особливо довгострокових, не допускати монополізації ринку банківських послуг та захоплення його іноземними банками. Дійсно, зазначені умови є базовими для ефективного функціонування банківського сектору, проте, в умовах кризи досить складно дотримуватися виконання раціональних рішень.

Отже, побудована імітаційна модель оцінювання рівня економічної безпеки банківського сектору України, яка функціонує на основі інтегрального індексу, встановила його незадовільний рівень протягом досліджуваного періоду. Окреслено напрями підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом коригування значення ключових показників та доведено можливість досягнення оптимального рівня економічної безпеки за рахунок здійснення конкретних змін. Однак, загальні рекомендації потребують перегляду їх змісту для кожного окремого банку з метою встановлення можливості досягнення ними цільових значень ключових показників.

Крім того, логічним є прогнозування тенденцій ключових показників, оскільки динаміка інтегрального індексу описується високою волатильністю динаміки. Тому, з метою визначення траєкторії розвитку банківського сектору в контексті питань забезпечення необхідного рівня економічної безпеки, доцільно застосувати методи прогнозування.

3.2. Прогнозування рівня економічної безпеки банківського сектору України

Для прогнозування інтегрального показника банківської безпеки скористуємося апаратом математичного моделювання як і у розділі 2 дисертації, а саме - економетричним моделюванням. У якості залежної змінної виступає інтегральний показник банківської безпеки ($Y_{ББ}$), кортеж незалежних змінних аналогічний показникам, які входять до складу інтегрального показника. Загальний вигляд багатofакторної регресійної моделі:

$$Y_{ББ} = \beta_0 + \chi_{ПЗ} \cdot \beta_1 + V_{БК / Д} \cdot \beta_2 + \chi_{ІК} \cdot \beta_3 + V_{ДК / Д} \cdot \beta_4 + \\ + P_A \cdot \beta_5 + V_{ЛА / КЗ} \cdot \beta_6 + \chi_{АБ} \cdot \beta_7, \quad (3.2)$$

де $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_7$ – постійні коефіцієнти регресійної моделі;

$Ч_{ПЗ}$ – частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, %;

$V_{БК/Д}$ – співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, %;

$Ч_{ІК}$ – частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %;

$V_{ДК/Д}$ – співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, %;

P_A – рентабельність активів, %;

$V_{ЛА/КЗ}$ – співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, разів;

$Ч_{АБ}$ – частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, %.

Для побудови економетричної моделі було використано вихідні дані за 11 років, які наведено у табл. 3.1.

Параметри регресійної моделі визначено у середовищі MsExcel за допомогою пакету аналізу. Тоді багатофакторна регресійна модель має наступний вигляд:

$$Y_{ББ} = 1,595 + Ч_{ПЗ} \cdot 0,0016 + V_{БК/Д} \cdot (-0,0029) + Ч_{ІК} \cdot (-0,0043) + V_{ДК/Д} \cdot 0,0049 + \\ + P_A \cdot 0,0130 + V_{ЛА/КЗ} \cdot (-0,0031) + Ч_{АБ} \cdot (-0,0071).$$

Так, інтегральний показник банківської безпеки України збільшиться на 0,0016 пункти при зростанні на 1% частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, за умови, що інші фактори залишаться незмінними. Аналогічно, при зростанні співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті на 1% інтегральний показник банківської безпеки зменшиться на 0,0029 пунктів за інших рівних умов. При зростанні на 1% частки іноземного

капіталу в статутному капіталі банків, за умови що інші фактори, включені в економетричну модель, залишаються незмінними, інтегральний показник банківської безпеки зменшиться на 0,0043 пункти.

Зростання співвідношення довгострокових кредитів та депозитів у 1 раз за інших рівних умов, призведе до зростання рівня інтегрального показника банківської безпеки на 0,0049 пункти. За умови зростання рентабельності активів на 1% рівень інтегрального показника також зросте на 0,0130 пунктів при незмінності інших факторів моделі. Якщо на 1% зросте співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань за інших рівних умов, рівень інтегрального показника знизиться на 0,0031 пункти.

І останній фактор – частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи. У разі, якщо даний фактор зросте на 1%, а всі інші не зміняться, рівень інтегрального показника банківської безпеки знизиться на 0,0071 пункти.

Як і у другому розділі дисертації перевіримо якість та статистичну значущість побудованої моделі. Для цього розрахуємо коефіцієнт детермінації та визначимо F-критерій Фішера. Коефіцієнт детермінації визначимо за допомогою наступної формули:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum u_t^2}{\sum (y_t - y_{\text{срєдн}})^2} = 1 - \frac{0,002275}{0,042914} = 0,946.$$

Отже, побудована модель є якісною та описує 94,6% вихідних даних. Далі визначимо F-критерій Фішера:

$$F_{\text{розр}} = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{T - K}{K - 1} = \frac{0,946}{1 - 0,946} \cdot \frac{11 - 8}{8 - 1} = 7,65.$$

Критичне значення F-критерій становить $F_{\text{крит}}(0,05, 7, 3) = 8,89$. Оскільки умова $F_{\text{розр}} > F_{\text{крит}}$ ($7,65 < 8,89$) не виконується, можна зробити висновок,

що з ймовірністю 95% побудована багатофакторна регресійна модель у цілому є статистично не значущою.

Таким чином, дану модель ми не можемо використовувати для побудови прогнозу на наступний період, тому варто перевірити статистичну значущість параметрів моделі та по чергово виключити з неї статистично незначущі показники. У результаті виключення статистично незначущих параметрів у остаточну багатофакторну модель увійшли чотири значимих показники і оновлена модель виглядає наступним чином:

$$Y_{ББ} = 1,595 + Ч_{ПЗ} \cdot 0,0019 + V_{БК / Д} \cdot (-0,0034) + V_{ЛА / КЗ} \cdot (-0,0046) + Ч_{АБ} \cdot (-0,0077).$$

У результаті проведених розрахунків маємо наступне: якщо зросте на 1% частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України за інших рівних умов, рівень інтегрального показника банківської безпеки зросте на 0,0019 пункти. При зростанні співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті на 1% за умови незмінності інших факторів, інтегральний показник зменшиться на 0,0034 пункти.

Аналогічно, зростання співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань на 1% призведе до зниження інтегрального показника на 0,0046 пункти за інших рівних умов. Зростання частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи на 1% призведе до зниження інтегрального показника на 0,0077 пункти.

Визначимо ступінь впливу кожної незалежної змінної, що входять до економетричної моделі за допомогою стандартизованих регресійних коефіцієнтів:

$$\tilde{\beta}_1^s = 0,0019 \cdot \frac{18,858}{0,066} = 0,573$$

$$\tilde{\beta}_2^s = -0,0034 \cdot \frac{34,118}{0,066} = -1,78$$

$$\tilde{\beta}_3^s = -0,0046 \cdot \frac{23,517}{0,066} = -1,669$$

$$\tilde{\beta}_4^s = -0,0077 \cdot \frac{11,519}{0,066} = -1,363$$

Отже, можемо зробити висновок, що показник, який характеризує співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, у 1,07 рази сильніше впливає на зміну інтегрального показника, ніж показник співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань. У свою чергу, показник співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань у 1,22 рази сильніше впливає на інтегральний показник, ніж частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи.

За допомогою коефіцієнтів еластичності встановимо вплив кожної незалежної змінної на результуючий показник:

$$\varepsilon_1 = 0,0019 \cdot \frac{17,505}{0,469} = 0,074$$

$$\varepsilon_2 = -0,0034 \cdot \frac{152,636}{0,469} = -1,113$$

$$\varepsilon_3 = -0,0046 \cdot \frac{81,561}{0,469} = -0,809$$

$$\varepsilon_4 = -0,0077 \cdot \frac{43,816}{0,469} = -0,724$$

Отже, якщо за інших рівних умов частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, зросте на 1%, то інтегральний показник економічної безпеки банківського сектору також зросте на 0,074%. У разі, якщо показник співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті за

інших рівних умов зросте на 1% інтегральний показник знизиться на 1,113%.

Інтегральний показник банківської безпеки знизиться на 0,809%, якщо показник співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань зросте на 1%. За умови зростання лише частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи на 1%, інтегральний показник знизиться на 0,724%.

Встановимо якість отриманої моделі за допомогою коефіцієнту детермінації:

$$R^2 = 1 - \frac{\sum u_t^2}{\sum (y_t - y_{\text{середн}})^2} = 1 - \frac{0,00702}{0,042914} = 0,836.$$

Виходячи з отриманих результатів можемо стверджувати, що побудована економетрична модель має високу якість, відповідає наявним емпіричним даним та описує 83,6% вихідних даних.

Перевіримо статистичну значущість моделі в цілому за допомогою F-критерій Фішера:

$$F_{\text{розн}} = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{T - K}{K - 1} = \frac{0,836}{1 - 0,836} \cdot \frac{11 - 5}{5 - 1} = 7,67.$$

Порівнявши розрахункове значення F-критерію з критичним $F_{\text{крит}}(0,05, 4, 6) = 4,53$, можемо зробити висновок, що з ймовірністю 95% модель у цілому є статистично значущою, оскільки виконується умова $F_{\text{розн}}(7,67) > F_{\text{крит}}(4,53)$.

Множинний коефіцієнт кореляції становить:

$$R = \sqrt{R^2} = \sqrt{0,836} = 0,915,$$

що, в свою чергу, свідчить про існування зв'язку між набором незалежних змінних та результируючим показником. Для перевірки значущості

коефіцієнту кореляції оцінимо t-критерій за наступною формулою:

$$t = \frac{R\sqrt{T-K-1}}{\sqrt{1-R^2}} = \frac{0,915 \cdot \sqrt{5}}{\sqrt{1-0,836}} = 5,056.$$

Порівнюючи з табличним значенням t-критерію при рівні значущості $\alpha = 0,05$ і числі ступенів свободи 6 ($t_{\text{крит}}(0,05; 6) = 2,447$), можемо зробити висновок про достовірність коефіцієнту кореляції, адже виконується умова $|t_{\text{розрах}}| > t_{\text{крит}}$. За допомогою критерію Стюдента, або t -критерію, перевіримо гіпотезу щодо статистичної значущості параметрів регресійної моделі.

У результаті роботи пакету аналізу було розраховано значення t -критерію для кожного параметру моделі: $t_{\text{розрах}_1} = 2,703$; $t_{\text{розрах}_2} = -3,241$; $t_{\text{розрах}_3} = -4,674$; $t_{\text{розрах}_4} = -2,897$. Як видно з отриманих значень, умова $|t_{\text{розрах}}| > t_{\text{крит}}$ виконується, тому можемо стверджувати, що гіпотеза щодо статистичної значущості параметрів моделі є вірною. Таким чином, розроблена регресійна модель має високу якість, є статистично значущою, тож її можна використовувати для прогнозування рівня інтегрального показника банківської безпеки.

Для того, щоб скористатися побудованою регресійною моделлю, нам необхідно знайти прогнозні значення незалежних змінних на наступний період, для цього скористаємося методами трендового аналізу. Тобто, побудуємо ряд трендових моделей для прогнозування значення відповідного показника. Умовою вибору трендової моделі для прогнозу є достатньо високе значення коефіцієнту детермінації (воно повинно бути більше 0,7).

Далі визначимо прогнозні значення незалежних змінних та розрахуємо помилку прогнозу. В подальшому будемо використовувати для розробки прогнозних значень незалежних змінних регресійної моделі трендову модель, для якої помилка прогнозу буде мінімальна.

Побудуємо трендові моделі для прогнозування показника частки

простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України (рис. 3.10).

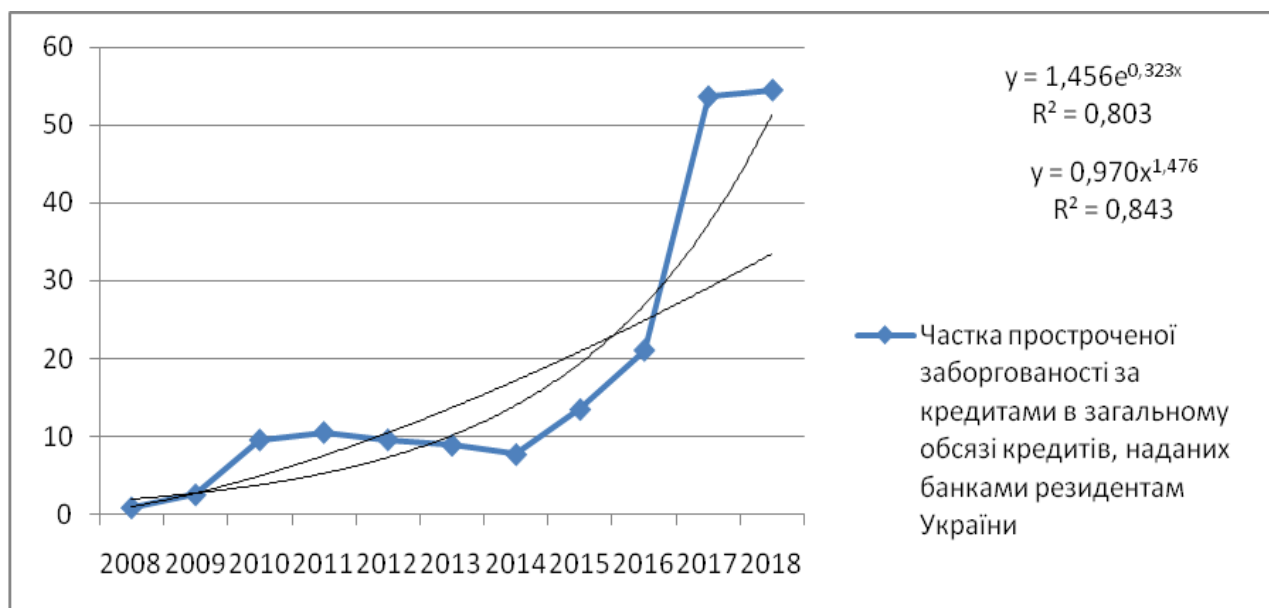

Рис. 3.10. Трендовий аналіз тенденції зміни частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів

Джерело: побудовано автором

У результаті проведених розрахунків було отримано дві якісні трендові моделі, які описують більше 80% вихідних даних. На основі побудованих моделей розробимо прогноз досліджуваного показника на наступний період. Результати прогнозування наведено у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Результати прогнозування показника $\mathcal{C}_{\text{ПЗ}}$

Вид трендової моделі		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Степенева модель	$y = 0,9702x^{1,4767}$	$R^2 = 0,8433$	38,061	10,2%
Експоненційна модель	$y = 1,4565e^{0,3239x}$	$R^2 = 0,8038$	71,011	5,6%

Джерело: розраховано автором

За результатами проведених розрахунків (табл. 3.7) можемо побачити,

що помилка прогнозу є меншою при прогнозуванні за допомогою експоненційної моделі, тому для прогнозування даного показника будемо використовувати саме її. А саме - значення 71,011 свідчить про зростання частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів на 30,2% відносно попереднього періоду.

На рис. 3.11 наведено трендові моделі для прогнозування показника співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті.

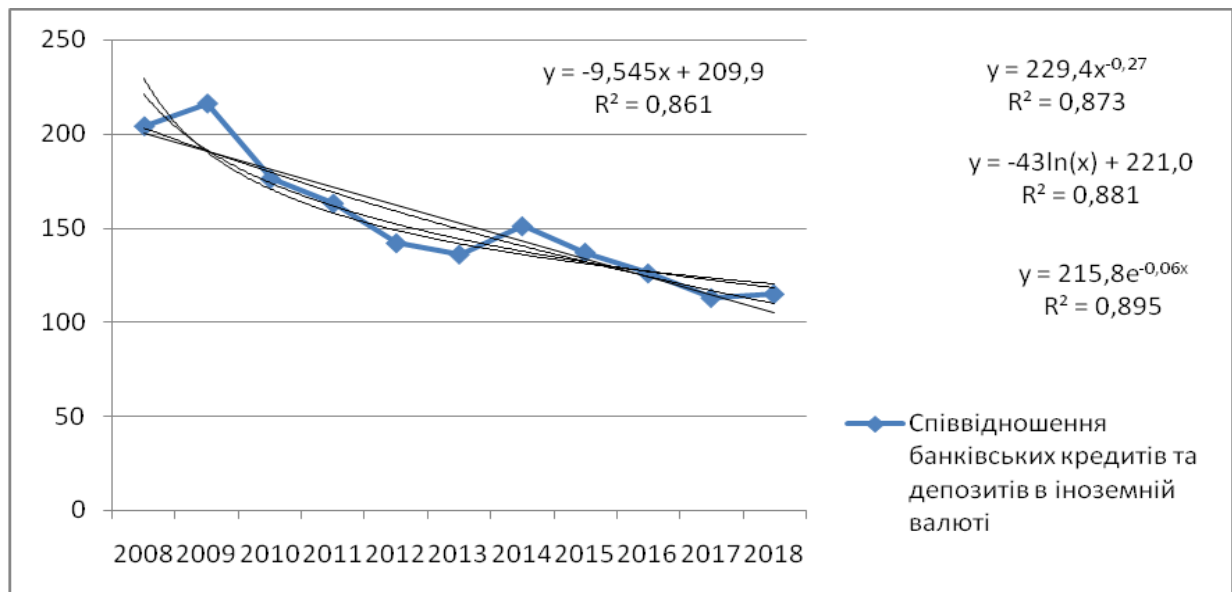

Рис. 3.11. Трендовий аналіз тенденції зміни співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті.

Джерело: побудовано автором

Нами було отримано чотири трендові моделі, коефіцієнт детермінації яких більше 0,86, тобто отримані моделі є якісними та описують більше 86% вихідних даних. За даними моделями знайдено прогнозні значення досліджуваного показника, табл. 3.8.

З табл. 3.8 видно, що найменшу помилку прогнозу дає лінійна модель, тому саме її будемо використовувати для прогнозування. Тож, у 2019 році прогнозується зниження співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті на 17,1% порівняно з 2018 роком.

Результати прогнозування показника $V_{БК/Д}$

Вид трендової моделі		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Лінійна модель	$y = -9,5455x + 209,91$	$R^2 = 0,861$	95,364	4,7%
Логарифмічна модель	$y = -43\ln(x) + 221,05$	$R^2 = 0,8817$	117,277	10,1%
Степенева модель	$y = 229,4x - 0,27$	$R^2 = 0,8734$	114,199	8,9%
Експоненційна модель	$y = 215,84e^{-0,061x}$	$R^2 = 0,8958$	103,807	5,6%

Джерело: розраховано автором

Динаміка співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань та ряд трендових моделей наведено на рис. 3.12.

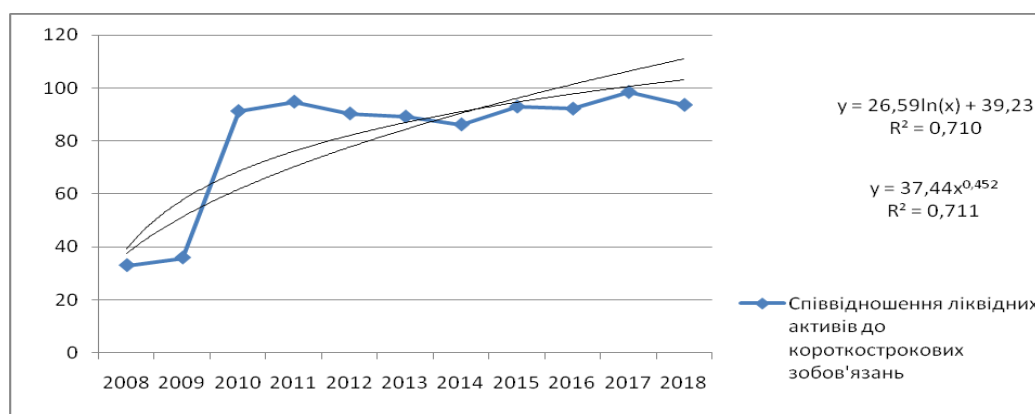

Рис. 3.12. Трендовий аналіз тенденції зміни співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань

Джерело: побудовано автором

За результатами трендового аналізу маємо дві моделі, коефіцієнт детермінації яких більше 0,7. Тож отримані моделі є якісними і ми можемо їх використовувати для прогнозування даного показника (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Результати прогнозування показника $V_{Л/КЗ}$

Вид трендової моделі		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Логарифмічна модель	$y = 26,599\ln(x) + 39,239$	$R^2 = 0,7103$	105,335	8,4%
Степенева модель	$y = 37,446x^{0,4524}$	$R^2 = 0,7114$	115,246	11,2%

Джерело: розраховано автором

Використання логарифмічної моделі дає більш точні результати, тож саме її і будемо використовувати. Прогнозне значення за даною моделлю свідчить про те, що у 2019 році буде зростати співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань на 12,6% відносно аналогічного показника попереднього року.

Динаміку зміни частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи України та побудовані трендові моделі, даного показника, наведено на рис. 3.13.

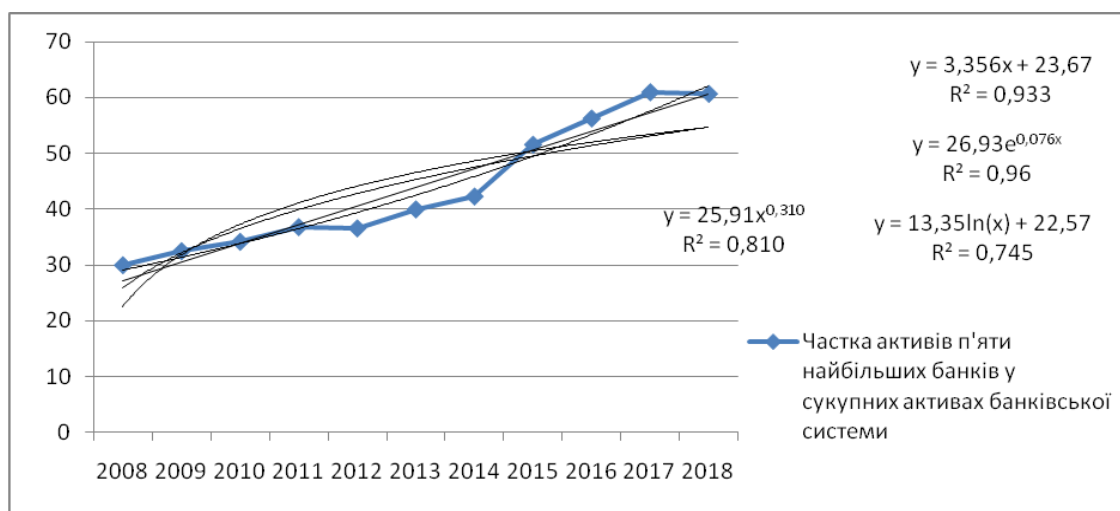

Рис. 3.13. Трендовий аналіз тенденції зміни частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи

Джерело: побудовано автором

У результаті нами отримано чотири трендових моделі з достатньо

високими значеннями коефіцієнту детермінації, а отже, вони є якісними. У табл. 3.10 наведено прогнозні значення на наступний період.

Таблиця 3.10

Результати прогнозування показника $\mathcal{C}_{AB}$

Вид трендової моделі		Значення коефіцієнту детермінації	Прогнозне значення	Помилка прогнозу
Лінійна модель	$y = 3,3562x + 23,679$	$R^2 = 0,9338$	63,953	5,2%
Логарифмічна модель	$y = 13,35\ln(x) + 22,575$	$R^2 = 0,7457$	55,748	12,5%
Степенева модель	$y = 25,918x^{0,3108}$	$R^2 = 0,8101$	67,049	8,3%
Експоненційна модель	$y = 26,935e^{0,076x}$	$R^2 = 0,96$	56,106	6,9%

Джерело: розраховано автором

З табл. 3.10 видно, що найбільш якісною є експоненційна модель ($R^2 = 0,96$), але найменшу помилку прогнозу дає лінійна модель 5,2%. Лінійна модель також є якісною і описує 93,3% вихідних даних, тому саме її будемо використовувати для прогнозування показника $\mathcal{C}_{AB}$. Отримане прогнозне значення свідчить про те, що частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи у 2019 році зросте на 5,4% відносно 2018 року.

У результаті проведених розрахунків нами було отримано прогнозні значення для незалежних змінних регресійної моделі. Підставивши отримані прогнозні значення у багатofакторну економетричну модель було визначено рівень інтегрального показника банківської безпеки на 2019 рік:

$$Y_{BB} = 1,595 + 78,01 \cdot 0,0019 + 95,36 \cdot (-0,0034) + 105,33 \cdot (-0,0046) + 63,95 \cdot (-0,0077) = 0,52.$$

Прогнозне значення свідчить про те, що у 2019 році значення інтегрального показника зросте на 1,6% відносно аналогічного показника 2018 року. Зазначене зростання зумовлене зменшенням співвідношення

банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті та зростанням усіх інших факторів, що входять до складу моделі. Порівняння прогностичних та вихідних даних інтегрального показника банківської безпеки України наведено на рис. 3.14.

Рис. 3.14. Порівняльна динаміка інтегрального показника економічної безпеки банківського сектору.

Джерело: побудовано автором

Як видно з рис. 3.143, тенденція вихідних та прогностичних значень ідентична, їх значення дуже близькі. Даний графік наочно підтверджує якість моделі та майже повний збіг емпіричних і теоретичних значень багатфакторної економетричної моделі. Таким чином, доведено логічність та доцільність прогнозування економічної безпеки банківського сектору держави на основі моделювання впливу незалежних факторів на його інтегроване значення.

Результати прогнозування економічної безпеки банківського сектору держави доцільно враховувати при оцінюванні реалізації положень прийнятої стратегії розвитку банківського сектору та інших стратегічних документів, що визначають вектор розвитку національної безпеки. Зазначене дасть змогу перейти стратегічним документам із типу формальних до типу фактично діючих.

3.3. Механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом реалізації концептуального бачення формування фінансово освіченого споживача банківських послуг

Більшість публікацій, присвячених фінансовій грамотності та обізнаності, це дослідження рівня фінансової грамотності серед населення та формулювання пропозицій щодо підвищення рівня фінансової обізнаності. Так, дослідженням фінансової грамотності присвячені праці такі іноземних науковців, як С. Артем'єва, В. Мітрохін, Дж. Елменберг, О. Уідмарк, Л. Клаппер, Е. Лусарді, Дж. Пенош, М. Сайден, В. Номфандо, К. Прешіус, Дж. Робсон, С. Льюїс, Д. Ліндлі та багатьох інших.

У працях українських науковців найбільше уваги приділяється дослідженню змісту поняття «фінансова грамотність» та розробці пропозицій щодо підвищення її рівня серед населення. Найбільш ґрунтовні дослідження у цьому напрямі належать професору Т. Смовженко, яка є редактором навчального посібника для школярів «Фінансова грамотність».

Крім того, заслуговує на увагу серія її статей у співавторстві з А. Кузнєцовою, які присвячені перспективам впровадження фінансової грамотності в Україні. Також серед українських вчених, що досліджували питання фінансової грамотності в Україні, слід зазначити І. Ломачинську, Г. Кучерову, О. Ковтун, Н. Дорошенко, В. Романів, Н. Слав'янську, А. Незнамову, Л. Слободу, О. Блискавку, А. Зеленцову, А. Климчук, Д. Радзішевську, Л. Птащенко, А. Шабардіну та ін. Незважаючи на велику кількість публікацій, що висвітлюють зазначене питання, проблема забезпечення економічної безпеки банківського сектору шляхом розвитку фінансової грамотності та обізнаності споживачів лишається актуальною в умовах постійного розвитку технологій та продуктів ІТ сфери.

Сучасні реальні умови розвитку банківського сектору, коли комерційні банки переходять на обслуговування клієнтів через Інтернет, що дозволяє їм не тільки управляти власним рахунком, а й здійснювати багато інших

фінансових операцій, вимагають від користувачів банківських послуг високого рівня фінансової культури, знань і навичок. Однак більшість населення, переважно похилого віку, або не довіряють банківській системі, або не мають реальних вмінь та навичок користування послугами он-лайн.

Як відомо, неосвічений користувач є потенційним джерелом загроз економічній безпеці банку, оскільки ймовірність шахрайських по відношенню до такого користувача дій є достатньо високою. Як наслідок, вагомість ролі даного аспекта не викликає сумнівів, особливо, що стосується розробки та впровадження механізмів підвищення рівня фінансової грамотності та культури населення України з метою підвищення ступеню захищеності банківської системи.

Питаннями фінансової грамотності населення та розробкою механізмів її підвищення в українській науці приділено достатньо уваги. Так, автор в статті [10] зазначає, що на рівні стратегічного розвитку країни підвищення рівня фінансової грамотності домогосподарств є завданням держави, яке потребує розробки та реалізації державної програми, а також залучення закордонних експертів в галузі фінансової просвіти. Такої ж думки дотримується певна низка авторів [11,19,23].

Т. Смовженко, А. Кузнєцова [23] дотримуються думки, що основний державний орган, який повинен відповідати за формування фінансової просвіти – спеціально створена установа (Координаційна Рада), яка співпрацює із Національним банком України, міністерствами, вищими навчальними закладами, іншими інституціями фінансового ринку та відповідає за розробку та реалізацію Національної стратегії (програми) фінансової грамотності, а також спеціальних орієнтованих програм.

Автори [7], спираючись на зарубіжний досвід, пропонують варіанти фінансування програм фінансової грамотності – Центральним банком (комерційними банками), фінансовими регуляторами, організаціями з питань зайнятості населення, Міністерством освіти та освітніми організаціями, державними та недержавними Фондами за моделлю державно-приватного

партнерства.

Г. Кучерова [11] розглядає фінансову грамотність як структурний елемент фінансової культури, що повинна формуватися комплексно і мати такі складові, як: законодавчу (захист прав споживачів та система відповідальності учасників ринку); освітню (викладання спец курсів у школах та ВНЗ, формування баз практики для школярів та студентів); фінансову (симетричний розвиток фінансового ринку); інституціональну (формування Інституту фінансової просвіти).

Л. Захаркіна [7] запропонувала структурну схему нововведень для підвищення рівня фінансової грамотності населення за віковими групами, із застосуванням спеціальних методів й інструментів, виходячи із вікових особливостей та наявності вільного часу у тих, хто навчається.

В дослідженні Л. Птащенко, А. Шабардіної [18] аналізується зарубіжний досвід щодо підвищення рівня фінансової грамотності користувачів фінансових послуг. Автором визначено, що продуценти фінансових послуг в першу чергу зацікавлені в підвищенні рівня фінансової освіченості як існуючих, так і майбутніх користувачів. В якості приклада автор розглядає діяльність компанії Visa Inc., яка розробила власний сайт із фінансової грамотності з навчальними матеріалами з бюджетування, інвестицій, заощаджень тощо.

Також дослідники описують досвід великих банків щодо фінансової грамотності, наприклад, американського «Меррілл Лінч», який працює із молоддю, дає гранти на відкриття бізнесу, створює волонтерські програми навчання. Також механізм роботи вітчизняних комерційних банків з молоддю з метою формування фінансової свідомості та культури описаний в роботі [7].

Таким чином, проблематиці формування інституту фінансового просвітництва, розробці специфічних механізмів підвищення рівня фінансової культури та грамотності населення в сучасних дослідженнях приділено достатньо уваги. Однак, не дивлячись на значний доробок в цій

галузі, практично не дослідженим є питання взаємозв'язку та впливу рівня фінансової грамотності споживачів банківських послуг на економічну безпеку банківської системи.

В сучасному економічному просторі, коли фінансові ринки функціонують в умовах високого рівня вірогідності настання кризи, особливої уваги з боку фінансових установ потребує формування фінансово освіченого споживача. Процес підвищення рівня фінансової грамотності населення був започаткований за ініціативи громадських організацій та окремих фінансових установ, але на сьогодні державні органи також приймають активну участь в ньому, створюючи Державні програми з формування фінансово грамотних споживачів у фінансовому секторі, співпрацюючи із органами освіти з розробки та практичної реалізації освітніх програм для середніх та вищих навчальних закладів, а також удосконалюючи законодавство стосовно захисту прав споживачів фінансових послуг.

В світлі зазначеного, нагальною необхідністю є створення дієвого механізму формування фінансово освіченого споживача банківських послуг. На нашу думку, забезпечення високого рівня економічної безпеки банківської системи залежить від такого компонента, як довіра. Про це йдеться мова у праці [23], в якій зазначено, що основним підґрунтям забезпечення рівня довіри до банківської системи є клієнти, обізнані щодо банківських продуктів та послуг, розуміють їх особливості і ризики, вміють користуватись ними та управляти власними фінансами. Фінансово обізнаний споживач зменшує ступінь ризику для банківської системи, він має можливість протистояти шахрайським атакам, розуміє свою відповідальність за вчинення певних дій [24].

Таким чином, певні функції щодо забезпечення економічної безпеки банківських операцій може виконувати безпосередньо сам споживач, зокрема, упереджуючи хибні рішення.

Про низхідний тренд щодо рівня довіри споживачів до фінансових установ і зокрема до банків, свідчить дослідження, проведене Eurofound

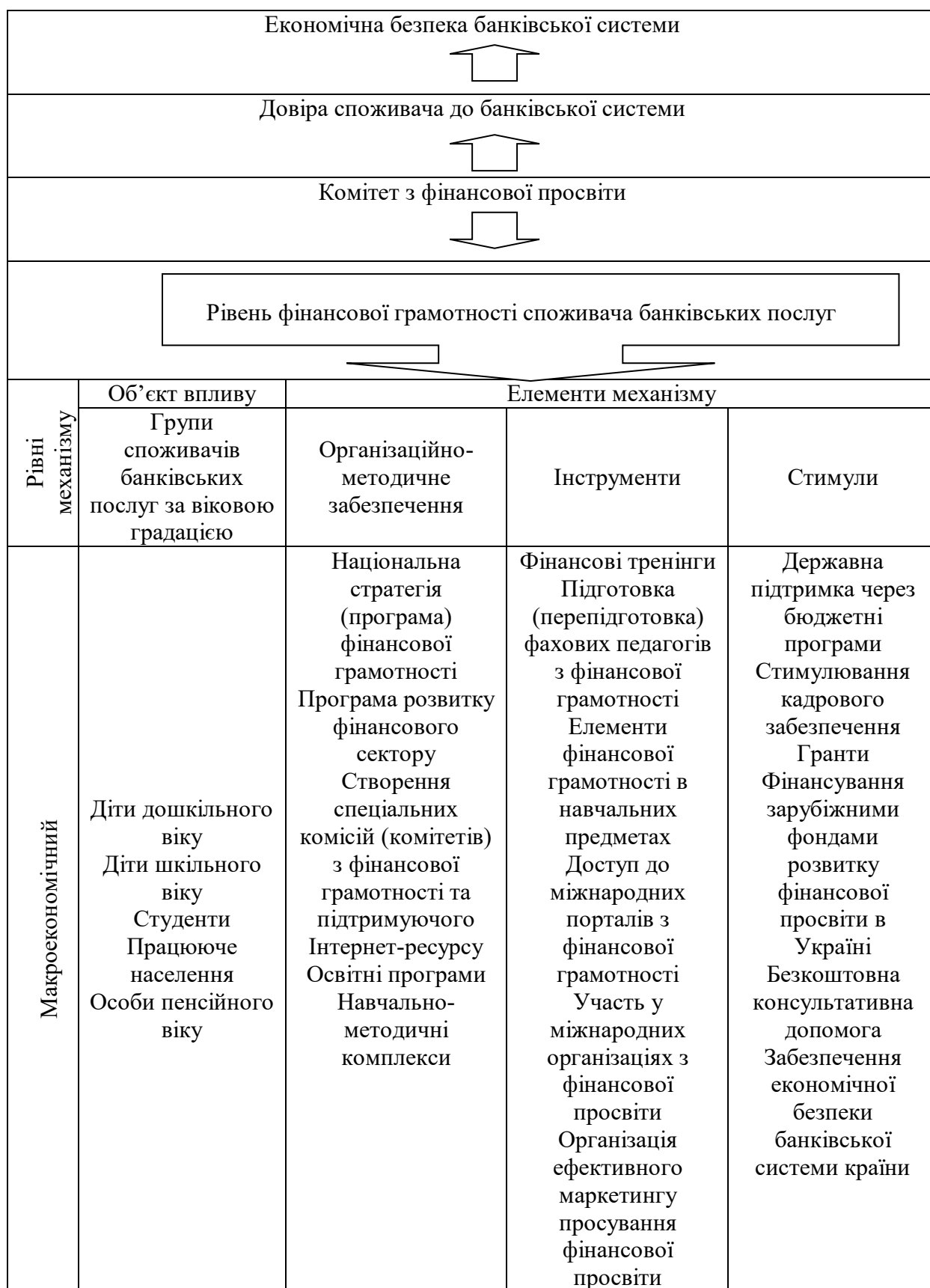
«European Quality of Life Survey 2016», в якому здійснено аналіз динаміки рівня довіри із 2011 року в країнах Євросоюзу [29]. Результати опитування показали, що рівень довіри (за 10-ти бальною шкалою) до банків коливається від 7,5 (Фінляндія) до 3-3,5 (Кіпр, Хорватія, Греція), тобто він має диференціацію у 4-4,5 бали, що свідчить про різний рівень сприйняття споживачами надійності банківської системи.

На нашу думку, ще одним чинником, який вимагає від споживачів банківських послуг високого рівня фінансової освіченості та володіння різними е-технологіями (користування мобільними додатками, е-банкінг, різні е-платформи та цифровізація банківської діяльності), є діджиталізація в банківському секторі. Це вимагає диверсифікації політики роботи з клієнтами, виховання принципово нового покоління спеціалістів з банківської справи, а також розробки механізмів формування фінансово освіченого споживача таких послуг.

Виходячи із вищезазначеного, пропонуємо наступний механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору, побудований на основі виховування фінансово освіченого споживача банківських послуг. Даний механізм ґрунтується на підвищенні рівня довіри до банківської системи через систему інструментів та стимулів впливу на споживача банківських послуг з метою покращення його фінансової освіченості та грамотності (рис. 3.15).

Розглянемо більш детально елементи зазначеного механізму. Стосовно основної цільової аудиторії можна зазначити, що на макрорівні вона складає практично всі вікові групи, починаючи із дошкільного віку, коли дітьми засвоюються базові знання в ігровій, невимушеній формі стосовно таких понять, як «гроші», «податки», «банк» та щодо фактів проведення елементарних банківських операцій.

Мікроекономічний	Діти шкільного віку Студенти Працююче населення	Створення спеціальних сторінок на сайті комерційного банку з питань фінансової грамотності	Громадські заходи	Збільшення клієнтської бази
		Випуск просвітницької літератури та інформаційних листівок Впровадження спеціальних банківських продуктів (послуг)	Турніри з фінансової грамотності Інтерактивні проекти (консультації) Квест-проекти Вікторини Школи юного фінансиста (банкіра) Брейн-ринги з фінансової грамотності та основ банківської діяльності Організація комп'ютерних курсів	Залучення потенційних споживачів банківських послуг Підвищення рівня економічної безпеки банківської установи Можливість запровадження інноваційних банківських продуктів (послуг) та технологій

Рис. 3.15. Механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору шляхом формування фінансово освіченого споживача банківських послуг. Джерело: розроблено автором самостійно

Для дітей шкільного віку розроблені та запроваджені навчальні та навчально-методичні програми з фінансової грамотності. Наприклад, колективом авторів розроблена та впроваджена в процес освіти програма для загальноосвітніх навчальних закладів за вибором для 10 класу «Фінансова грамотність», яка складається із 15 розділів і охоплює 30 тем, частина яких присвячена банківській діяльності, а саме:

- платіжним карткам;
- банкоматам і грошовим переказам;
- іноземній валюті та валютним операціям;
- депозитам;
- інвестиціям;
- видам кредитів та кредиторів;
- фінансовій складовій запозичень;
- власній фінансовій безпеці.

Цікавим є план впровадження в практику викладання класичних дисциплін елементів фінансової грамотності. Наприклад, вже з 2017 р. оновлено програму з математики для базової загальної середньої освіти, що передбачає послідовність формування фінансової грамотності на уроках математики в різних класах. У кожному розділі програми буде виокремлено очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учня.

Науковці та практики стверджують, що у сучасному навчально-методичному забезпеченні необхідно закласти нову модель освітнього процесу, яка могла б сприяти вирішенню проблеми формування фінансової грамотності молоді.

Крім того, в процесі отримання знань з фінансової грамотності дітьми дошкільного та шкільного віку, відбувається також і латентний процес навчання батьків, що є дуже важливим, оскільки доросла аудиторія не завжди має час і можливість підвищувати свій рівень знань стосовно фінансових питань. На наш погляд, ефективними є заходи з підвищення фінансової просвіти дорослих при користуванні певними послугами. Наприклад, при оформленні іпотечного кредиту, фахівець банку розповідає про особливості цієї банківської послуги, рекомендує спеціальну літературу або сторінку сайту банку, де знаходиться повна інформація про ризики, нормативно-правова база, калькулятор розрахунку платежів за кредитом тощо.

Слід зауважити, що питанню фінансової просвіти приділяють увагу і окремі ВНЗ. Так, кожного року викладачі банківської академії проводили низку заходів з підвищення рівня фінансової грамотності у м. Суми. Спільно із АТ «Приватбанк» у 2012 році започаткована «Школа юного банкіра», створено Музей грошей, з 2013 року діє проект «Найкраща професія – банкір», також отримано гранти на підвищення рівня фінансової обізнаності для багатьох верств населення (школярів, аспірантів, студентів, підприємців, учителів, волонтерів) за програмою ERASMUS + Programme Jean Monnet Action [26].

Однак, такий потужний центр фінансової просвіти, як Банківська

академія при НБУ, була розформована і передана під контроль МОНУ, що призвело до поступового зниження рівня ділової активності в цій сфері.

Питанню виховання фінансово обізнаного користувача банківських послуг приділяють увагу і комерційні банки. Так, АТ «Приватбанк» створив потужну програму Junior, в яку входить картка Junior для дітей шкільного віку (від 6 до 17 років), яка оформлюється безкоштовно, має ліміт по витратам та дозволяє власнику приймати участь в фінансових освітніх заходах ЮніорБанку. Тренінги проводять співробітники та топ-менеджери банку, кожний випускник отримує сертифікат про закінчення Бізнес-Школи. Також співробітниками банку створена квест-кімната «Загублені в банку», проводиться олімпіада «Фінансовий геній», акція «Є картка Юніора – є 5000 гривень» [26].

Всі ці просвітницькі заходи та продукти направлені на формування потенційно освіченого споживача, але економічно зайняте населення та особи пенсійного віку мають недостатній рівень освіченості і, на наш погляд, представляють найбільш вразливий сегмент споживачів, оскільки, по-перше, їх достатньо важко навчати, особливо, коли вони не мають потреби в банківських продуктах. Тобто, слід знайти момент, необхідний для навчання (оформлення кредиту, депозиту, видача зарплатної або пенсійної карти).

По-друге, фінансова освіта повинна мати на меті подолання психологічних бар'єрів щодо безпечної фінансової поведінки та запропонувати елементарні навчальні заходи протидії небезпеці. По-третє, позитивним моментом, на якому слід зосередити увагу, є захист споживачів банківських послуг на рівні держави (Фонд гарантування вкладів), що сприяє підвищенню рівня довіри та безпеки банківських установ, а також всієї системи в цілому.

Для роботи з такими категоріями громадян (особливо з низьким доходом та тими, хто не має вищої освіти) слід впроваджувати у вітчизняну практику зарубіжний досвід. Наприклад, розробити та впровадити на робочих місцях спеціальні програми, з якими ознайомлюють при

працевлаштуванні та протягом роботи (досвід Великобританії, програма «Workplace: Make the Most of Your Money»); створити спеціальний портал та програму управління родинними фінансами для домогосподарок (досвід США, програма «Financial literacy: Women understanding money»), розробити програми управління особистим бюджетом та фінансового планування для осіб з низьким рівнем освіти та доходу (досвід Нідерландів, програма «Stay positiv», Великобританія – програма «MoneyHelp») [18].

Також, для підвищення рівня фінансової обізнаності при комерційних банках або просвітницьких центрах при ВНЗ потрібно організувати безкоштовні (або недорогі) курси із роботи на ПК для осіб пенсійного віку та громадян з низьким рівнем доходу, які не мають в особистому користуванні гаджетів. Такий підхід дозволить підвищити рівень поінформованості споживачів та одночасно навчити їх елементарним основам безпечної поведінки біля банкоматів та терміналів, користуватися мобільними додатками, управляти власним рахунком он-лайн тощо.

Отже, з метою забезпечення достатньо високого рівня економічної безпеки банківської системи, НБУ, ВНЗ, громадським організаціям необхідно консолідувати свої зусилля з формування фінансового освіченого споживача, створивши спільний Комітет з фінансової просвіти, функціями якого будуть: залучення інвестицій та допомога в отриманні грантів; організація просвітницьких заходів; допомога в створенні веб-сайтів з фінансової грамотності; проведення маркетингових заходів з фінансової просвіти; допомога в організації комп'ютерних курсів; організація безкоштовної консультативної допомоги.

Спираючись на вищезазначене, необхідно зауважити, що реалізація запропонованого механізму підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України дозволить сформувати фінансово освіченого споживача банківських послуг; сприятиме вихованню потенційно грамотного клієнта, що забезпечить високий рівень захищеності банківської системи на макроекономічному рівні; надасть можливість вразливим верствам населення

протистояти шахрайським діям, дозволить їм в повному ступені користуватися всім спектром банківських послуг, підвищить ступінь довіри до фінансових установ і, таким чином, забезпечить стабільність та життєздатність національної економіки України.

Однак, пропонуваний механізм не буде ефективно функціонувати без концептуального бачення подальшого розвитку фінансової грамотності населення в межах завдань забезпечення економічної безпеки банківського сектору економіки України.

Оцінювання та прикладні дослідження щодо рівня фінансової грамотності набули поширення в усьому світі після світової фінансової кризи 2008 р. Так, масштабні аналізи проводились за ініціативою Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 2010 р., до яких долучились 12 країн світу. Як наслідок, було встановлено, що від 40 до 60% населення різних країн мають низький рівень фінансової грамотності. Найменшу обізнаність респонденти з різних країн проявляли у питаннях кредитування та інвестування.

Дослідження у країнах світу, що проводились не лише ОЕСР, а й іншими організаціями та центральними банками, встановили, що люди більш схильні до ірраціональної поведінки під час купівлі товарів, майже не слідкують за ринковими тенденціями та не володіють достатнім рівнем знань для планування сімейного бюджету. Відповідно до досліджень, які були проведені в Україні за підтримкою Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), понад 50% українців володіють фінансовою математикою та термінологією на незадовільному рівні [15].

При цьому й фінансова культура українців є досить низькою. Зазначене на пряму впливає на благополуччя населення, безпеку банківського сектору, та, в цілому, на економічне зростання країни. У той же час низька обізнаність в галузі кредитування породжує неспроможність споживачів користуватись кредитними ресурсами, що веде до зростання проблемної заборгованості банків.

При цьому лише 10% українців мають депозити в банках. Значна частка осіб працездатного віку або не схильна до накопичення заощаджень, або зберігає ці заощадження вдома, жодним способом не інвестуючи. З огляду на те, що зв'язок між фінансовою грамотністю, обізнаністю та безпекою банківського сектору є очевидним, низький рівень фінансової грамотності та обізнаності населення потребують розробки концептуального бачення щодо його підвищення.

В Україні масштабні дослідження щодо фінансової грамотності та обізнаності населення були проведені під керівництвом USAID у 2010 та 2017рр. У звіті 2017 р. наводяться порівняльні дані цих двох досліджень. Так, у 2010 р. люди бажали дізнатися про споживче кредитування (29%), банківські депозити (16%), приватне пенсійне страхування (15%), іпотеку (13%), операції з пластиковими картками (14%), а у 2017р. був попит лише на інформацію щодо медичного страхування (11%) [15]. Зазначене пояснюється погіршенням стану банківської системи, збільшенням ставки за кредитом, стрімкою інфляцією. Кожна фінансова криза в Україні змушує людей повертатись до готівкових розрахунків, зменшує довіру до банків, що тільки поглиблює кризу в банківському секторі.

З одного боку, населення не відслідковує діяльність банківського сектору постійно, а з іншого – дуже чутливе до будь-якої інформації, що стосується ймовірного банкрутства банків, переходу системоутворюючого КБ «Приватбанк» з приватної власності до державної і його можливого повернення у приватну власність, зміни курсу долару тощо.

Таким чином, вирішальним фактором у поведінці споживачів щодо використання банківських послуг можна вважати формат подачі інформації. Населення дізнається про негаразди у банківському секторі переважно з новин та чуток, при цьому, роз'яснень від НБУ щодо складності ситуації або немає зовсім, або вони потрапляють до новин зі значним часовим лагом порівняно з повідомленням про кризову подію. Настрої населення також впливають і одночасно залежать від курсу валют, динаміка якого визначає

зміни у стані економічної системи країни.

Якщо порівнювати фінансову грамотність в Україні з показниками інших країн, то результати виглядають наступним чином (рис. 3.16). Представлений графік було побудовано дослідниками USAID, спираючись на методологію OECD/INFE на підставі даних дослідження, що проводилось OECD/INFE у 2015 р. у 30 країнах світу та результатів дослідження в Україні 2017 р.

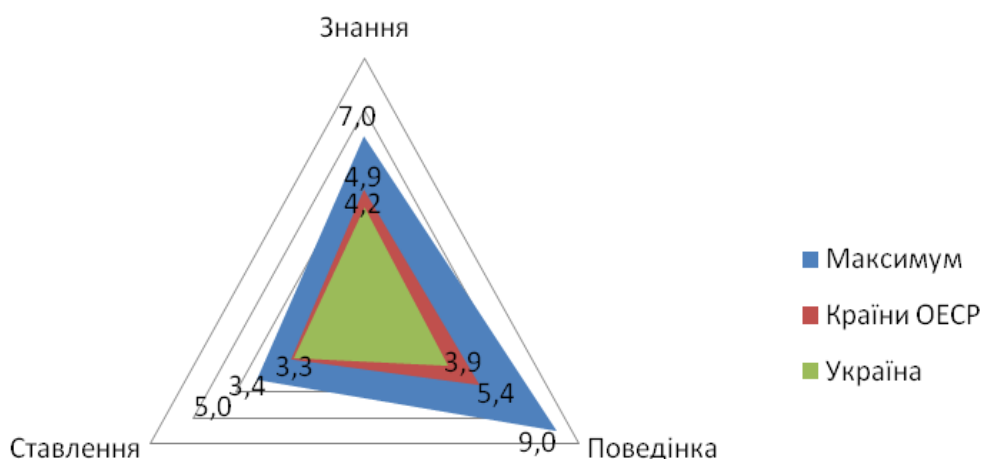

Рис. 3.16. Шкала результатів оцінювання фінансової грамотності у країнах ОЕСР (2015 р.) та Україні (2017 р.) Джерело:[15].

З рис. 3.15 видно, що результат України є найгіршим серед країн ОЕСР, відставання від провідних країн світу становить приблизно 4 бали. При цьому багато спільного Україна має з країнами пострадянського простору, що є логічним, оскільки фінансові системи цих країн мали однакові умови на початку свого розвитку.

Під час дослідження USAID фінансової грамотності в Україні також було виявлено, що знання та навички населення щодо фінансових послуг різняться за регіонами (табл. 3.11). Отже, з табл. 3.11 видно, що найбільш обізнаними у фінансових послугах є населення Центру та Півночі країни. Зазначене можна пояснити високою діловою активністю цих регіонів та вищим рівнем доступності фінансових послуг порівняно зі Західним,

Східним та Південним регіонами. У Північному регіоні знаходиться столиця, що також впливає на рівень фінансової доступності та грамотності.

Таблиця 3.11

Самооцінка фінансових знань та навичок у розрізі регіонів

Самооцінка респондента	Україна	Центр	Північ	Південь	Захід	Схід
Відмінно, %	3,9	1,7	8,8	1,7	2,4	2,8
Гарно, %	16,3	24,8	13,5	13,0	16,0	16,8
Задовільно, %	45,7	47,9	45,5	48,7	51,5	40,2
Незадовільно, %	24,5	18,4	23,8	30,7	19,4	28,3
Нічого не знаю, %	6,6	6,8	6,9	4,6	6,1	7,2
Кількість респондентів, осіб	2013	234	475	238	412	654

Джерело: [15].

Тобто, можна зробити висновок, що чим вищий економічний розвиток та ділова активність регіону, тим вище фінансова грамотність та обізнаність населення.

Слід зазначити, що у методології досліджень, проведених в Україні USAID та в країнах ОЕСР/OECD/INFE, є розбіжності. Так, за методологією USAID фінансова грамотність складається з двох елементів - фінансової математики та фінансового права [6]. В свою чергу, за методологією OECD/INFE виділяють три складові фінансової грамотності: фінансові знання, фінансова поведінка, ставлення до фінансів [23].

Якщо розглядати фінансову обізнаність за визначенням Г. Кучерової, як «наявність у людини певного рівня фінансових знань та навичок, що формують відповідний рівень фінансової компетентності» [11, с. 127], то фінансова математика та фінансове право – це вірогідніше складові фінансової обізнаності. При цьому, як стверджують С. Артем'єва та В. Мітрохін, «фінансова грамотність є результатом фінансової освіти» [3, с. 48], який проявляється у певній фінансовій поведінці.

Дослідження щодо фінансової грамотності населення проводили й інші дослідники, крім представників USAID та OECD/INFE. Під час таких

досліджень було виявлено перелік чинників, що впливають на фінансову грамотність. Так, Дж. Елменберг та О. Уідмарк, провівши дослідження серед дорослого населення Швеції, встановили, що існує тісний взаємозв'язок між фінансовою грамотністю та вмінням рахувати. При цьому фінансова грамотність населення Швеції є більш низькою серед людей похилого віку та мігрантів [27].

Дослідники зі Західної Бенгалії С. Бісвас та А. Гапте встановили, що на рівень фінансової грамотності впливає тип населеного пункту (місто чи сільська місцевість). Відповідно, мешканці сіл мають нижчий рівень фінансової грамотності. Автори пояснюють зазначене явище нижчою доступністю банківських послуг у цих населених пунктах [28, с. 69].

Дослідники з Великобританії С. Льюїс та Д. Ліндлі зазначають, що молодь у віці від 20 до 30 рр. є найменш фінансово освіченою у Британії [31]. При цьому, згідно з дослідженнями USAID, в Україні найвищий рівень фінансової грамотності спостерігається серед молоді віком від 18 до 34 років, а люди середнього віку від 34 до 45 років є найбільш досвідченими користувачами фінансових послуг [15].

Дж. Робсон вказує, що приблизно 40% канадців не мають необхідних знань та навичок для підвищення власного благополуччя. Населення Канади не схильне до планування домашнього бюджету і лише 13% громадян навчались за економічним або фінансовим напрямом [32].

Автори [30] стверджують, що, крім віку та зайнятості населення, на рівень фінансової грамотності має вплив стать [30, с. 162]. Слід підкреслити, що своє дослідження вчені проводили серед населення Південної Африки. Для країн, що розвиваються, характерною рисою є чіткий поділ обов'язків у родині, тому жінки у країнах, що розвиваються, менш освічені, ніж чоловіки. На нашу думку, для рівня фінансової грамотності більшу роль відіграє освіченість особи, а не стать.

Спираючись на вищезазначене можна виділити наступні фактори, що визначають рівень фінансової грамотності населення, а саме:

- рівень та напрям освіти особи;
- місце проживання (місто або сільська місцевість);
- доступність фінансових послуг;
- вік особи;
- здатність до логічного та раціонального мислення;
- вміння планувати фінанси (власний та сімейний бюджет);
- тип зайнятості;
- рівень доходів;
- впевненість у майбутньому;
- інформаційна доступність (наявність джерел інформації та вміння ними користуватись);
- відповідне соціально-економічне середовище.

Вищезазначене дає змогу дійти висновку, що програма фінансової освіти не може бути єдиною для всіх. Вона має враховувати особливості, що впливають на кінцевий результат – отримання певного рівня фінансової грамотності. На нашу думку, фінансова освіта в Україні має базуватися на диференційованому підході. Загальна концепція розвитку фінансової грамотності засобами освіти у контексті забезпечення безпеки банківського сектора має виглядати наступним чином (рис. 3.17).

На рис. 3.17 бачимо, що якщо розглядати фінансову грамотність та обізнаність як базис, а економічну безпеку - як надбудову, це дає чітке уявлення про роль фінансової грамотності у функціонуванні банківського сектору та забезпеченні його безпеки. Наголошуємо, що фінансова грамотність має базуватись на сегментуванні населення не лише за віком, але й за іншими факторами, що визначають рівень сприйняття та засвоювання інформації. Також, у розвитку фінансової грамотності мають брати участь профільні міністерства, НБУ та Асоціація банків України.

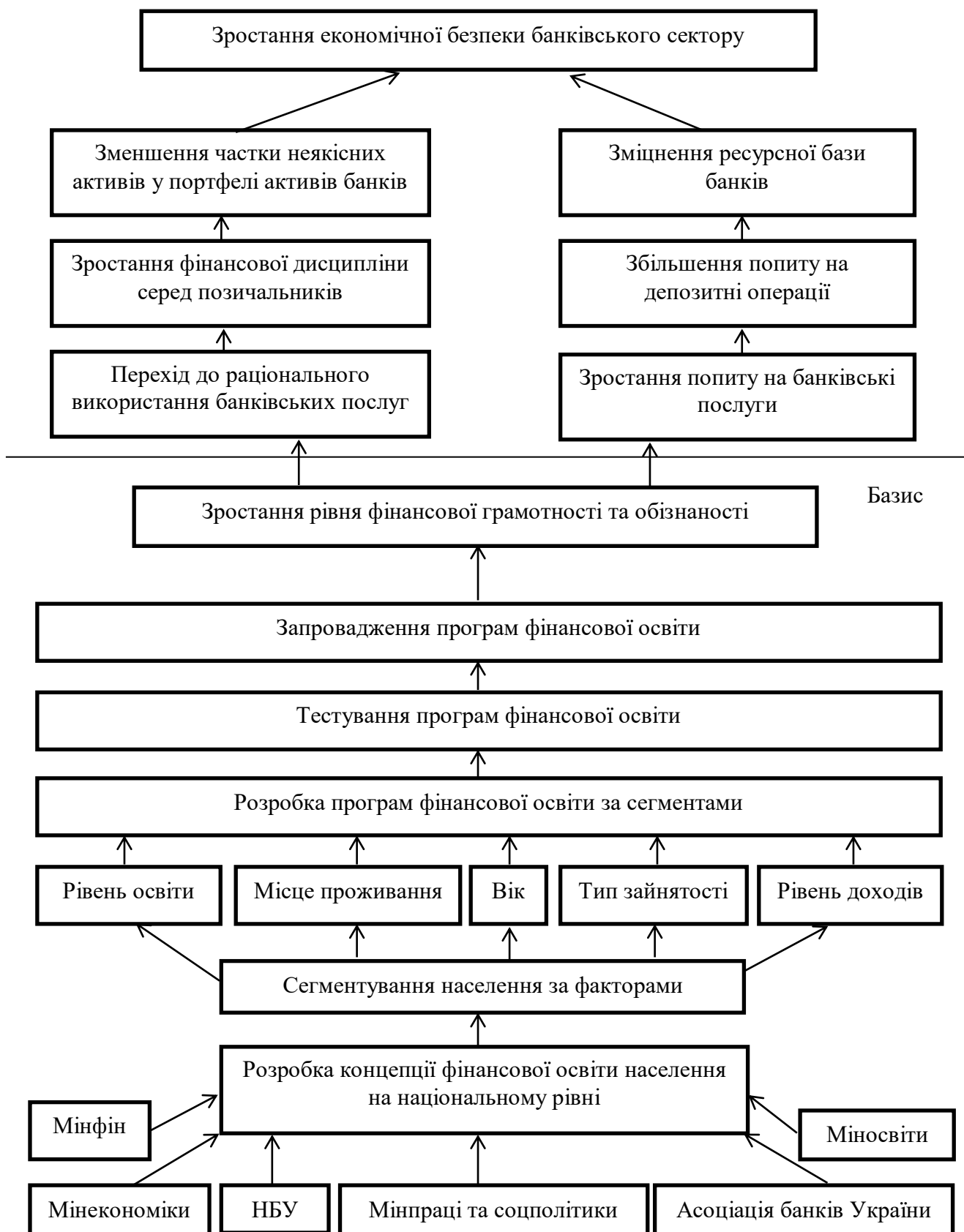

Рис. 3.17. Концепція розвитку фінансової грамотності засобами освіти у контексті забезпечення економічної безпеки банківського сектора

Джерело: розробка автора.

При цьому фінансування освітніх програм може відбуватись за рахунок міжнародних організацій, комерційних банків, фінансових корпорацій, а не лише за рахунок бюджетних коштів.

Відмінність пропонованої концепції від вже існуючої полягає у тому, що в центрі уваги є сегментування населення не лише за віком, а й за іншими важливими критеріями. На нашу думку, сьогодні фінансова освіта майже повністю реалізується за рахунок закладів освіти (дошкільних, середніх, вищих).

При цьому комерційні банки та інші установи долучаються до процесу підвищення рівня фінансової грамотності населення дуже повільно й також роблять акцент на підлітків і молодь. Як наслідок, люди середнього та похилого віку дізнаються про фінансові послуги, лише відвідуючи відповідні установи, що робить їх знання фрагментарними. Це відбивається на вмінні користуватись банківськими та іншими послугами, викликає необхідність неодноразово звертатись до працівників банків та інших фінансових установ за роз'ясненнями з приводу елементарних питань.

Незважаючи на те, що Л. Птащенко та А. Шабардіна стверджують, що навчання дорослого населення фінансовій грамотності є більш складним процесом, порівняно з навчанням дітей і молоді, оскільки у перших немає достатньої мотивації та вільного часу для системного опанування знань [18, с. 11]. Проте, вважаємо, що фінансова освіта має охоплювати і цю категорію населення. У таких країнах, як США та Великобританія програми з фінансової освіти успішно реалізуються для людей старшого і похилого віку. Адже це можливо завдяки просвітнім передачам на телебаченні та коротким курсам, які викладаються на відповідних освітніх порталах в мережі Інтернет.

Таким чином, можна зробити висновок, що рівень фінансової грамотності населення дійсно впливає на значення показників економічної безпеки банківського сектору. При цьому, як показують дослідження USAID, фінансова грамотність українців є низькою. Хоча у світі, навіть у

розвинених країнах світу ризику, пов'язані із різними рівнями фінансової грамотності населення, присутні також, при цьому відслідковується чітка тенденція, що в країнах з низьким рівнем життя відповідно і рівень фінансової грамотності населення є низьким, тоді як в розвинених країнах даному питанню приділяється більше уваги, що позитивно впливає на рівень фінансової грамотності населення. З метою підвищення фінансової грамотності в Україні нами запропоновано структурну модель концептуального бачення автора щодо розвитку фінансової грамотності населення засобами освіти у контексті забезпечення питань економічної безпеки банківського сектора національної економіки належним чином. Відмінністю існуючої моделі від існуючих є класифікація населення не лише за віковим критерієм, а й за всіма основними факторами, що впливають на сприйняття фінансової інформації та прийняття грамотних фінансових рішень.

Підсумком проведеного дослідження виступає характеристика структури економічної безпеки банківського сектору держави, враховуючи багатоаспектність її економічного змісту. Отже, за змістом висунутої гіпотези у першому розділі дисертації припущено, що однозначність при визначенні як суті, так і кількісного рівня економічної безпеки банківського сектору, не припустима.

Також, запропоновано тлумачити економічний зміст досліджуваної категорії та визначати її рівень з точки зору зацікавленої сторони, тобто, суб'єкта банківської системи, діяльність якого породжує супутні ризики та у певний період функціонування знаходиться у різних зонах економічної безпеки. Тим самим, визначено, що для кожного суб'єкта виокремлено теоретично-методичну площину виміру економічної безпеки, див. рис. 3.18.

За результатами дослідження різних аспектів формування рівня економічної безпеки банківського сектору національної економіки з точки суб'єктів, що взаємодіють, визначено наступні характеристики багатовимірного профілю економічної категорії:

Рис. 3.18. Багатовимірний профіль економічної безпеки банківського сектору у інтегрованому значенні

Джерело: пропозиції автора

низка фінансова грамотність в умовах нерозвиненої в зазначеному напрямі системи освіти; недостатня спроможність дотримання банківських нормативів в умовах кризи в державі та посилення фінансового моніторингу; активна цифровізація банківських продуктів, послуг при зростанні інформаційних ризиків, нестачі часу та кадрів на технологічне переналаштування; зміна суб'єктної структури за рахунок зростання іноземних інститутів при визначеній політиці поступового відходу держави з сектору; поступове відновлення прибутковості в умовах скорочення кількості інститутів.

При цьому, вагомим аспектом як дослідження, так і безпосередньо забезпечення економічної безпеки банківського сектору виступає прозорість діяльності, яка відображається в інформаційному контенті кожної банківської структури та політиці НБУ.

В цьому контексті, на наш погляд, для підвищення рівня безпеки

банківських операцій та захисту інтересів користувачів банківських послуг та продуктів з боку банківських структур ефективним та дієвим інструментом є формування незалежного інформаційного контенту, використання даних якого дасть змогу споживачу здійснити суцільний аналіз наявної на банківському ринку інформації, порівняти за всіма варіантами та можливостями, оцінити власними силами перспективність окремих продуктів, послуг.

Прикладом такого інформаційного контенту може стати інформаційна бізнес-платформа You control [13], метою якої є представлення повного досьє кожної компанії, представлення результатів аналізу їх фінансового та ринкового станів, і, тим самим, дає змогу попередити прийняття ризикових управлінських рішень, представити цінну інформацію для розслідування суспільно вагомим питань. При цьому, користувачу системи доступні ретроспективні дані, що дає змогу йому оцінити динаміку та перспективу її зміни за ключовими показниками, визначити коло ділових зв'язків суб'єкта, стан його юридичних справ та статус у правовому полі. Таким чином, всебічний розвиток складових економічної безпеки банківського сектору в умовах прозорості діяльності всіх суб'єктів, дадуть змогу досягти динамічної рівноваги всієї системи.

Висновки до розділу 3

1. Побудовано імітаційну модель оцінювання економічної безпеки банківського сектору України, у результаті чого розраховано інтегральний індекс за період 2008-2018 рр. За даними аналізу його динаміки виявлено незадовільний рівень економічної безпеки банківського сектору протягом досліджуваного періоду. Запропоновано шляхи підвищення рівня банківської безпеки України та доведено, що, зменшивши значення відповідних показників до певного рівня, можна підвищити рівень економічної безпеки

банківського сектору України до оптимального рівня. Таким чином, визначена сукупність можливих сценаріїв досягнення кращих результатів економічної безпеки банківського сектору, а саме: знизити частку простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів на 1,9% від оптимального рівня; співвідношенням банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті досягти рівня у 109%; частку іноземного капіталу у статутному капіталі банків знизити до рівня 24%; знизити результати співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів до 0,9; частку активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи знизити до 29%. Пропоновані сценарії виступають стратегічним інструментом прийняття управлінських рішень на рівні держави, НБУ та інших макроекономічних інститутів.

2. Для прогнозування інтегрального показника економічної безпеки банківського сектору використано методологію економетричного моделювання. У результаті виключення статистично незначущих параметрів у остаточну багатофакторну модель увійшли чотири значимих показники. За результатами моделювання встановлено, якщо зросте на 1% частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, за інших рівних умов рівень інтегрального показника банківської безпеки зросте на 0,0019 пункти. При зростанні співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті на 1% за умови незмінності інших факторів інтегральний показник зменшиться на 0,0034 пункти. Аналогічно, зростання співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань на 1% призведе до зниження інтегрального показника на 0,0046 пункти за інших рівних умов. Зростання частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи на 1% призведе до зниження інтегрального показника на 0,0077 пункти. За оцінюванням побудована економетрична модель має високу якість, відповідає наявним емпіричним даним та описує 83,6% вихідних даних. За критерієм Фішера з ймовірністю 95% встановлено, що

модель у цілому є статистично значущою, множинний коефіцієнт кореляції довів існування зв'язку між набором незалежних змінних та результируючим показником. За оцінками t-критерію доведено достовірність коефіцієнту кореляції, за допомогою критерію Стюдента встановлено, гіпотеза щодо статистичної значущості параметрів моделі є вірною. Таким чином, розроблена регресійна модель має високу якість, є статистично значущою, тож її можна використовувати для прогнозування рівня інтегрального показника економічної безпеки банківського сектору. У результаті проведеного трендового аналізу було отримано прогнозні значення для незалежних змінних регресійної моделі. Підставивши отримані прогнозні значення у багатофакторну економетричну модель, було визначено рівень інтегрального показника банківської безпеки на 2019 рік, який становить 0,52. Доведено, зростання показника зумовлене зменшенням співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті та зростанням усіх інших факторів, що входять до складу моделі.

3. Розвинуто механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України через формування фінансово освіченого споживача банківських послуг. Запропонований механізм діє на різних рівнях національної економіки, має в своїй структурі об'єкти впливу (різні прошарки населення), економіко-організаційне забезпечення (закони та підзаконні акти, національні програми та стратегії, освітні програми тощо), інструменти (заходи із фінансової просвіти) та стимули (підтримуючі та забезпечуючі заходи). Консолідованим органом, що здійснюватиме регулювання та координацію дій між різними інститутами, стане Комітет з фінансової просвіти. Отже, розвинутий механізм, на відміну від існуючих, має два рівні – макро- та мікроекономічний, об'єкти впливу та елементи, а саме: організаційно-методичне забезпечення, інструменти та стимули, що впливають на різні вікові групи населення та координуються спеціальним державним органом.

Обґрунтовано базис і розроблено концепцію розвитку фінансової

грамотності та обізнаності для забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки на належному рівні. Визначено відмінності між підходами досліджень фінансової грамотності USAID та ОЕСР/OECD/INFE. Визначено за економічною суттю різницю між фінансовою обізнаністю та грамотністю населення, проаналізовано основні характеристики та ознаки даних категорій. У ході дослідження визначено рівень фінансової грамотності та обізнаності в Україні й зроблено порівняльну характеристику відносно інших країн світу. Підтверджено, що фінансова грамотність населення безпосередньо впливає на економічну безпеку банківського сектору та рівень фінансової грамотності українців є низьким. У розвинених країнах також існує проблема з рівнем фінансової грамотності населення. Визначено, що у країнах з низьким рівнем життя фінансова грамотність є нижчою, ніж у країнах з високим рівнем життя.

Встановлено складові фінансової грамотності та чинники, що визначають її рівень: рівень та напрям освіти особи; місце проживання; доступність фінансових послуг; вік особи; здатність до логічного та раціонального мислення; вміння планувати фінанси; тип зайнятості; рівень доходів; впевненість у майбутньому; інформаційна доступність; відповідне соціально-економічне середовище. Запропоновано концепцію розвитку фінансової освіти для забезпечення економічної безпеки банківського сектору. Розглянуто фінансову грамотність та обізнаність як базис, а економічну безпеку - як надбудову, що дало чітке уявлення про роль фінансової грамотності у функціонуванні банківського сектору та забезпеченні гідного рівня його безпеки. Відмінністю існуючої моделі від існуючих є класифікація населення не лише за віковим критерієм, а й за всіма основними факторами, що впливають на сприйняття фінансової інформації та прийняття грамотних фінансових рішень. Також, узагальнення результатів проведеного дослідження дало змогу обґрунтувати багатовимірний профіль економічної безпеки банківського сектору у інтегрованому значенні. Також, відзначено вагомість інформаційної прозорості діяльності банківських

установ та НБУ для забезпечення всебічного розвитку банківської системи.

Список використаних джерел до розділу 3

1. Аналітичний огляд банківської системи України. URL: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_2017.pdf
2. Андрушків І.П. Діджиталізація в банківському секторі: світовий та вітчизняний досвід / І.П. Андрушків, Л.М. Надієвець // Проблеми економіки. – 2018. – №4(38). – С. 195-200.
3. Артемьева С.С., Митрохин В.В. Оценка финансовой грамотности российской и зарубежной молодежи и рекомендации по ее повышению. *Интеграция образования*. 2018. № 1. Т. 22. С. 46-59.
4. Васильєва Т. Фінансову грамотність сумчан від школяра до пенсіонера підвищує банківська академія // Т. Васильєва, Н. Євченко // Вісник НБУ. – 2013. – №10. – С. 25-27.
5. Василюк І.В. Сучасний підручник алгебри – ефективний засіб формування фінансової грамотності учнів основної школи / І.В. Василюк // Проблеми сучасного підручника : зб. наукових праць. – 2013. – Вип. 2(15). – С. 126-131.
6. Волощук Р. В. Підходи до нормування економічних показників. Індуктивне моделювання складних систем. – 2009. – с. 17-25 <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16975/02-Voloschuk.pdf?sequence=1>
7. Захаркіна Л.С. Підвищення рівня фінансової грамотності населення України / Л.С. Захаркіна, К.П. Катериніна // Економічний форум. – 2014. – № 4. – С. 200-207.
8. Кардаш О. Л. Науково-методичні засади вдосконалення оцінки продовольчої безпеки України / О. Л. Кардаш // Моделювання та інформаційні технології в економіці : монографія / за заг. ред.

В. М. Соловійова. – Черкаси : Брама-Україна, 2014. – С. 263–280.

9. Ковтун О.А. Підвищення рівня фінансової грамотності молоді як фактор стратегічного розвитку інститутів банківництва / О.А. Ковтун // Фінансова стратегія економічного розвитку : мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – С. 109-111.

10. Ковтун О.А. Підвищення рівня фінансової грамотності як фактор активізації фінансової діяльності домогосподарств / О.А. Ковтун // Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки. – 2012. – 1(37). – С. 38-242.

11. Кучерова Г.Ю. Шляхи розвитку фінансової культури населення / Г.Ю. Кучерова // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – Вип. 2(15). – С. 126-131.

12. Кучерова Г.Ю. Податкова культура як детермінанта сучасного оподаткування в Україні // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. Том 2, № 12 (2015). С. 53-62

13. Офіційний сайт Аналітичної системи для ділової розвідки і перевірки контрагентів України YouControl. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/>

14. Офіційний сайт Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>

15. Офіційний сайт Національного банку України: «Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні: звіт про дослідження». URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>

16. Офіційний сайт Міністерство фінансів України URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/2008-01/>

17. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29.10.2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13>

18. Птащенко Л.О., Шабардіна А.М. Підвищення рівня фінансової грамотності населення: міжнародний досвід. *Економіка і регіон*. 2014. № 1 (44). С. 8-14.

19.Слав'янська Н. Підвищення фінансової грамотності: комерційний проект чи державна необхідність? / Н. Слав'янська, А. Незнамова // Вісник НБУ. – 2013. – №4. – С. 31-35.

20.Славкіна М.А. Механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом формування фінансово освіченого споживача банківських послуг. Науковий журнал «Причорноморські економічні студії», вип. 20. 2017. с. 132-137

21.Славкіна М.А. Структурна модель концепції розвитку фінансової грамотності населення як запорука економічної безпеки банківського сектору України / Славкіна М.А., Покатаєва О. В. // *Ефективна економіка*. 2019. № 2. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

22.Славкіна М.А. Шляхи підвищення економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. International Scientific Conference Modern Economic Research: Co-operation, Banking, Public Administration in a Decentralized Environment: Conference Proceedings, September 26th, 2017. Kielce, Poland: Baltija Publishing. P. 20-22

23.Смовженко Т. Впровадження фінансової грамотності в Україні: сучасний стан і перспективи / Т. Смовженко, А. Кузнєцова // Вісник НБУ. – 2013. – №9. – С. 8-16.

24.Турчин Л.Є. Теоретичні аспекти формування довіри до банківської системи / Л.Є. Турчин // *Економіка та держава*. – 2012. – № 12. – С. 90-92.

25.Фесенко Г.А. Підготовка майбутніх учителів математики до підвищення фінансової грамотності учнів профільної школи: автореф. дис..... канд. пед. наук: 13.00.04. – К., Нац. пед ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2018. – 20 с.

26. ЮніорБанк / Офіційний сайт АТ «Приватбанк». – Режим доступу: <https://juniorbank.com.ua>.

27.Almenberg, J. and Widmark, O. (2011). Numeracy, Financial Literacy and Participation in Asset Markets. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1756674> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.175667>

28. Biswas S., Gupta A. Financial Inclusion and Financial Literacy: A Comparative Study in their interrelation between selected urban and rural areas in the state of West Bengal. *Journal of Economics and Finance*. 2013. vol. 8. pp. 67-72.

29. Eurofound (2017), European Quality of Life Survey 2016: Quality of life, quality of public services, and quality of society, Publications Office of the European Union, Luxembourg. – 122 P.

30. Fanta A.B., Mutsonziwa K., Naidoo D.H. Financial literacy and financial inclusion in the SADC region. *Finscope and finmark trust policy research paper*. 2016. No. 2. P. 156-171.

31. Lewis S., Lindley D. Financial inclusion, financial education, and financial regulation in the United Kingdom. ADBI Working Paper 544. (2015). Tokyo: Asian Development Bank Institute. URL: <http://www.adb.org/publications/financial-inclusion-financial-education-and-financial-regulation-united-kingdom/>

32. Robson J. The case for financial literacy: Assessing the effects of financial literacy interventions for low income and vulnerable groups in Canada. Carleton University. 2012. URL: <http://www.niagaraknowledgeexchange.com/wp-content/uploads/sites/2/2014/09/The-Case-for-Financial-Literacy-EN.pdf>.

33. The Official website OECD : Financial literacy and inclusion: results of OECD/INFE survey across countries and by gender. (2013). URL: https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Fin_Lit_and_Incl_SurveyResults_by_Country_and_Gender.pdf.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження розроблено сукупність засобів забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки на теоретико-методичному та концептуальному рівнях.

1. Проаналізовано й уточнено теоретичні аспекти та методичні засади економічної безпеки банківського сектору. Доведено, що дискусійними є питання державного регулювання банківського сектору національної економіки та його наслідків, а також питання щодо самої можливості застосування категорії «економічна безпека банківського сектору» на тлі популярності фінансового висвітлення її суті. Встановлено відмінності між категоріями «фінансова безпека» та «економічна безпека», що надало змогу обґрунтувати уточнення визначення категорії «економічна безпека банківського сектору» як інструменту забезпечення стану захищеності банківського сектору державою, Національним банком та кожною установою самостійно шляхом виявлення, запобігання й усунення зовнішніх та внутрішніх загроз і створення умов для сталого розвитку держави. Обґрунтовано багатовимірний профіль економічної безпеки банківського сектору в інтегрованому значенні, доцільність якого пояснюється необхідністю врахування суб'єктивності бачення дослідників економічної безпеки банківського сектору, виявленої завдяки формуванню різних поглядів (суб'єктів, об'єктів), які визначають конкретний кут дослідження і, тим самим, звужують межі наукового пошуку відповідного інструментарію, множини показників, статистичного забезпечення, наслідком чого є формування фрагментарних висновків, які в принципі суперечать суті багатоаспектної та багатосуб'єктної категорії економічної безпеки банківського сектору.

2. Проведено аналіз найістотніших факторів впливу на економічну безпеку банківського сектору, у результаті чого визначено основні загрози, що негативно впливають на її рівень: недосконале та мінливе законодавство,

що регулює діяльність у банківському секторі; відсутність чіткого напрямку державної економічної політики через часту зміну влади; негативні впливи глобалізації й недостатню урегульованість інтеграційних процесів; низьку капіталізацію вітчизняних банків; значну експансію іноземного капіталу на вітчизняному ринку; продовження військових дій на Сході; незахищеність банківських внутрішніх мереж від хакерських атак; значні обсяги проблемних активів; низький рівень захищеності депозитних вкладень; недостатній рівень кредитування юридичних і фізичних осіб тощо.

3. Здійснено аналіз та узагальнення існуючих методик, підходів, моделей і методів оцінювання економічної (фінансової) безпеки банківського сектору; визначено їх переваги та недоліки. Виділено суперечності в сучасних науково-методичних підходах до оцінювання рівня різних складових економічної безпеки. Встановлено, що на теперішній час дослідники не виробили комплексного підходу до оцінювання економічної безпеки банківського сектору, оскільки, по-перше, немає чіткого термінологічного апарату щодо понять «банківський сектор» та «економічна безпека банківського сектору»; по-друге, існує великий набір показників, але немає систематизованого групування та обґрунтування їх здатності свідчити про настання загроз; по-третє, необхідно використовувати такі показники, які дозволять здійснювати прогнози щодо настання загрозливого стану.

4. У ході дослідження розвинуто структуру економічної безпеки банківського сектору за такими складовими, як: глобалізаційна, політично-правова, регулятивна, маркетингова, фінансова, інформаційна, здійснено їх формалізацію. Обґрунтовано підходи до оцінювання ризиків банківської діяльності на основі обраної структури. Більш чітко визначено множину ризиків, які можуть виникнути у сфері безпеки банківського сектору національної економіки. Обґрунтовано застосування експертного методу для оцінювання ризиків банківського сектору. За результатами експертного оцінювання встановлено сукупний регуляторний ризик на рівні -3,12, маркетинговий – -0,97, фінансовий – -4,6, інформаційний – -1,71. Таким

чином, саме фінансова та регуляторна складові сукупного ризику економічної безпеки банківського сектору й визначають імовірність настання негативних наслідків, що є об'єктом дослідження як у межах науки, так і практики. Проте, не можна не брати до уваги інших складових сукупного ризику, оскільки вони пов'язані між собою та визначають рівень один одного.

5. Охарактеризовано загальні тенденції розвитку банківського сектору. Функціонування банківського сектору відбувається в умовах соціально-економічної та політичної дестабілізації, жорсткої політики НБУ, що спричиняє нестабільність показників і вибуття учасників ринку. Узагальнено та оцінено зовнішні й внутрішні фактори, які впливають на стан економічної безпеки банків України. Оздоровлення банківського ринку здійснено шляхом ліквідації суб'єктів, які не витримують конкуренції та не дотримуються нормативів. Підкреслено, що процеси злиття та поглинання, які надалі будуть відбуватись з метою досягнення визначеного НБУ мінімального статутного капіталу, неминуче призведуть до монополізації ринку в разі незмінності політичного вектора. Доведено, що недостатня капіталізація, значна частка в структурі банківського сектору іноземних банків, низька якість активів та недовіра населення до банків є невирішеними питаннями й загрожують економічній безпеці банківської системи України.

6. Досліджено існуючі підходи до оцінювання системного ризику банківського сектору та запропоновано відповідний інтегральний показник як інструмент регулювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки. Обґрунтовано показники, які більш повно відображають стан банківської системи України. Для динаміки інтегрального показника системного ризику характерна висока волатильність, його значення коливається в межах від 0,37 у 2008 р. до 0,66 у 2018 р. Спрогнозовано, що у 2019 р. рівень інтегрального показника системного ризику банківської системи зросте на 12,1% внаслідок зменшення показника співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів та зростання всіх інших факторів.

7. Проаналізовано сучасний стан цифровізації в різних сферах національної економіки. Підтверджено, що, з одного боку, цифровізація (діджиталізація) банківського сектору сприяє розвитку новітніх форм роботи з клієнтами, трансформації технологій надання послуг (застосування мобільних додатків, краудфандинг, страхування, роботизація, надання консультативних послуг, QR та B2B платежі), з іншого – наражає фінансові установи та їх клієнтів на додаткові ризики (кібератаки, кіберзлочинність). Досліджено вплив цифровізації на систему економічної безпеки банківського сектору з використанням SWOT-аналізу, у результаті чого побудовано матрицю, яка дає можливість виявити фактори позитивного й негативного впливу, основні можливості та загрози (фінансові, ризики втрати репутації, шахрайства, кіберзлочинність тощо) при прийнятті управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки банківського сектору. Охарактеризовано перспективи впровадження цифрових інновацій у діяльність банківських установ та визначено можливі ризики для системи економічної безпеки банків. За результатами узагальнення думок експертів встановлено, що однією з проблем упровадження цифрових технологій у банківську сферу є рівень здатності користувачів до оволодіння ними.

8. Побудовано імітаційну модель оцінювання економічної безпеки банківського сектору України й розраховано інтегральний індекс за 2008–2018 рр. За даними аналізу його динаміки виявлено незадовільний рівень економічної безпеки банківського сектору протягом досліджуваного періоду. На основі побудованої імітаційної моделі оцінювання економічної безпеки банківського сектору України обґрунтовано сценарії досягнення кращих результатів економічної безпеки банківського сектору шляхом зниження частки простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів на 1,9% від оптимального рівня, досягнення співвідношенням банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті рівня 109%, зниження частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків до рівня 24%, зниження співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів

до значення 0,9, зниження частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи до рівня 29%. Пропоновані сценарії виступають стратегічним інструментом прийняття управлінських рішень на рівні держави, НБУ та інших макроекономічних інститутів. За результатами прогнозування встановлено: якщо зросте на 1% частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, за інших рівних умов рівень інтегрального показника економічної безпеки банківського сектору зросте на 0,0019 пункти. При зростанні співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті на 1% за умови незмінності інших факторів інтегральний показник зменшиться на 0,0034 пункти. Аналогічно, зростання співвідношення ліквідних активів і короткострокових зобов'язань на 1% призведе до зниження інтегрального показника на 0,0046 пункти за інших рівних умов. Зростання частки активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи на 1% призведе до зниження інтегрального показника на 0,0077 пункти. Рівень інтегрального показника економічної безпеки банківського сектору на 2019 р. підвищиться до значення 0,52. Отримане значення зумовлене зменшенням співвідношення банківських кредитів і депозитів в іноземній валюті та зростанням значень усіх інших факторів.

9. Обґрунтовано механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом формування фінансово освіченого споживача банківських послуг. Запропонований механізм, на відміну від існуючих, має два рівні – макро- та мікроекономічний, об'єкти впливу й елементи, а саме: організаційно-методичне забезпечення, інструменти та стимули, що впливають на різні вікові групи населення й координуються спеціальним державним органом – комітетом з фінансової просвіти. Обґрунтовано базис і розроблено концепцію розвитку фінансової грамотності та обізнаності для забезпечення економічної безпеки банківського сектору національної економіки на належному рівні. Підтверджено, що фінансова грамотність населення безпосередньо впливає

на економічну безпеку банківського сектору, однак, її рівень є низьким. Розглянуто фінансову грамотність та обізнаність як базис, а економічну безпеку – як надбудову, що дало чітке уявлення про роль фінансової грамотності у функціонуванні банківського сектору та забезпеченні гідного рівня його безпеки. Відмінністю розвинутої моделі від існуючих є включення класифікації населення не лише за віковим критерієм, а й за всіма основними факторами, що впливають на сприйняття фінансової інформації та прийняття грамотних фінансових рішень.

ДОДАТКИ

Додаток А

Статті в наукових фахових виданнях та у виданнях України, включених до міжнародних інформаційних і наукометричних баз

1. Славкіна М. А. Теоретичний зміст економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. Кропивницький: ЦНТУ, 2018. Вип. 1 (34). С. 206–214. (0,63 д. а.)

Ulrich's Periodicals Directory, ResearchBib (Academic Resource Index), Central and Eastern European Online Library, Scientific Indexing Services (SIS), Index Copernicus, CrossRef, Google Scholar.

2. Славкіна М. А. Сучасні тенденції розвитку банківського сектору України в контексті стратегічних завдань забезпечення його економічної безпеки. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр.* Маріуполь: ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», 2018. Вип. 36. С. 87–94. (0,68 д. а.)

CrossRef, WorldCat.

3. Славкіна М. А. Механізм підвищення рівня економічної безпеки банківського сектору України шляхом формування фінансово освіченого споживача банківських послуг. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 20. С. 132–137. (0,6 д. а.)

Indexed in the ICI Journal Master List.

4. Славкіна М. А. Систематизація показників та методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 20. С. 270–279. (0,99 д. а.)

Indexed in the ICI Journal Master List

5. Славкіна М. А., Покатаєва О. В. Оцінювання системного ризику як інструмент забезпечення економічної безпеки банківського сектору

національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 23. Ч. 1. С. 157-161 (0,59 д. а./ 0,25 д.а.)

Особистий внесок: розвинуто підхід до оцінювання системного ризику.

CrossRef; Index Copernicus; Російський індекс наукового цитування (Росія), Google Scholar.

6. Славкіна М. А., Покатаєва О. В. Структуризація та оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Вип. 22. Ч. 1. С. 152–157. (0,56 д. а./0,25 д.а.)

Особистий внесок: структуровано та розвинуто підхід до оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки.

CrossRef, Index Copernicus, Російський індекс наукового цитування (Росія), Google Scholar.

7. Славкіна М. А. Покатаєва О. В. Структурна модель концепції розвитку фінансової грамотності населення як запорука економічної безпеки банківського сектору України. *Ефективна економіка*. 2019. № 2. URL: <http://www.economy.-pauka.com.ua/> (0,58 д. а. / 0,25 д.а.) *Особистий внесок: розвинуто концепцію розвитку фінансової грамотності населення.*

CrossRef, Index Copernicus, Google Scholar.

Матеріали конференцій

8. Славкіна М. А. Теоретичне підґрунтя та сучасні проблеми економічної безпеки банківського сектору України. *Бізнес, цифрові інновації та підприємництво: стан, аналіз тенденцій та науково-економічний розвиток: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 22 грудня 2018 р.): у 2 ч. / ГО «Львівська економічна фундація»*. Львів: ЛЕФ, 2018. Ч. 1. С. 54–56. (0,09 д. а.)

9. Славкіна М. А. Тенденції показників функціонування та розвитку банківського сектору України. *Перспективи та пріоритети розвитку економічної системи в умовах нестабільності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 грудня 2018 р.): у 2 ч.* Дніпро: НО «Перспектива»,

2018. Ч. 1. С. 36–39. (0,14 д. а.)

10. Славкина М. А. Экономическая безопасность банковского сектора национальной экономики: факторы влияния и текущее положение. *Science and education in the modern world: Materials of the international scientific – practical conference*. Karagandy: EPD «Bolashak-Baspa», 2019. 1st vol. P. 325–329. (0,38 д. а.)

11. Славкіна М. А. Шляхи підвищення економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *International Scientific Conference Modern Economic Research: Co-operation, Banking, Public Administration in a Decentralized Environment: Conference Proceedings*, September 26th, 2017. Kielce, Poland: Baltija Publishing, 2017. P. 20–22. (0,15 д. а.)

12. Славкина М.А. Системный риск экономической безопасности банковского сектора Украины. *Теоретичні та практичні аспекти антикризового регулювання економіки країни: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 4 травня 2019 р.) / відп. за вип. д. е. н., проф. С.О. Якубовський. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2019. С. 39–42. (0,16 д. а.)*

13. Славкіна М. А. Узагальнення методів оцінювання економічної безпеки банківського сектору національної економіки України. *International Scientific Conference Corporate Governance: Strategies, Processes, Technology: Conference Proceedings*, October 20th, 2017. Kaunas, Lithuania: Baltija Publishing, 2017. P. 71–74 (0,19 д. а.)

14. Славкіна М. А. Структура економічної безпеки банківського сектора національної безпеки України. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку міжнародних економічних відносин і світового господарства: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (19–20 квітня 2019 р., Хмельницький-Сатанів). Хмельницький: ХНУ, 2019. С. 107–110. (0,15 д. а.)*

Додаток Б

Таблиця Б.1

Параметри індикаторів для нормування

Параметр	Характеристика	Рівень банківської безпеки при даному параметрі
n_i	константа згладжування, для кожного індикатора визначається окремо експертним шляхом	
$x_{\text{крит}}$	величина індикатора, яка характеризується як критичний рівень банківської безпеки	0,2, або 20% оптимального значення
$x_{\text{небезп}}$	величина індикатора, яка характеризується як небезпечний рівень банківської безпеки	0,4, або 40% оптимального значення
$x_{\text{нездв}}$	величина індикатора, яка характеризується як незадовільний рівень банківської безпеки	0,6, або 60% оптимального значення
$x_{\text{здв}}$	величина індикатора, яка характеризується як задовільний рівень банківської безпеки	0,8, або 80% оптимального значення
$x_{\text{опт}}$	величина індикатора, яка характеризується як оптимальний рівень банківської безпеки	1, тобто дорівнює оптимальному значенню

Джерело: складено автором за даними [4]

Таблиця Б.2

Значення індикаторів для нормування

Найменування індикатора, одиниця виміру	Характеристичні значення індикатора									
	$x_{\text{крит}}^L$	$x_{\text{небезп}}^L$	$x_{\text{нездв}}^L$	$x_{\text{здв}}^L$	$x_{\text{опт}}^L$	$x_{\text{опт}}^R$	$x_{\text{здв}}^R$	$x_{\text{нездв}}^R$	$x_{\text{небезп}}^R$	$x_{\text{кри}}^R$
Частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України, відсотків						2	3	4	5	7
Співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, відсотків	50	70	80	85	90	110	130	140	160	180
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, відсотків	10	12	15	18	20	25	30	35	40	60
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів						1	1,2	1,8	2,2	3

Рентабельність активів, відсотків	-1	0	0	0,5	1	1,5	2	2,5	3	3,5
Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань, відсотків	0,5	0,65	0,8	0,85	1	1	1,5	1,8	2	3
Частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, відсотків						30	35	40	50	60

Джерело: складено автором за даними [4]